Dalia Staponkutė

IŠ DVIEJŲ RENKUOSI TREČIĄ

Mano mažoji odisėja

APOSTROFA

Dalia Staponkutė

IŠ DVIEJŲ RENKUOSI TREČIĄ

Mano mažoji odisėja

APOSTROFA Vilnius

UDK 821.172(564.3)-4
St82

Knyga iliustruota Arūno Baltėno (p. 3, 8, 12–20, 70, 114, 148, 178, 210, 218, viršelyje) ir autorės asmeninio archyvo (p. 6 ir 222) nuotraukomis

Pirmąjį knygos leidimą iš dalies finansavo

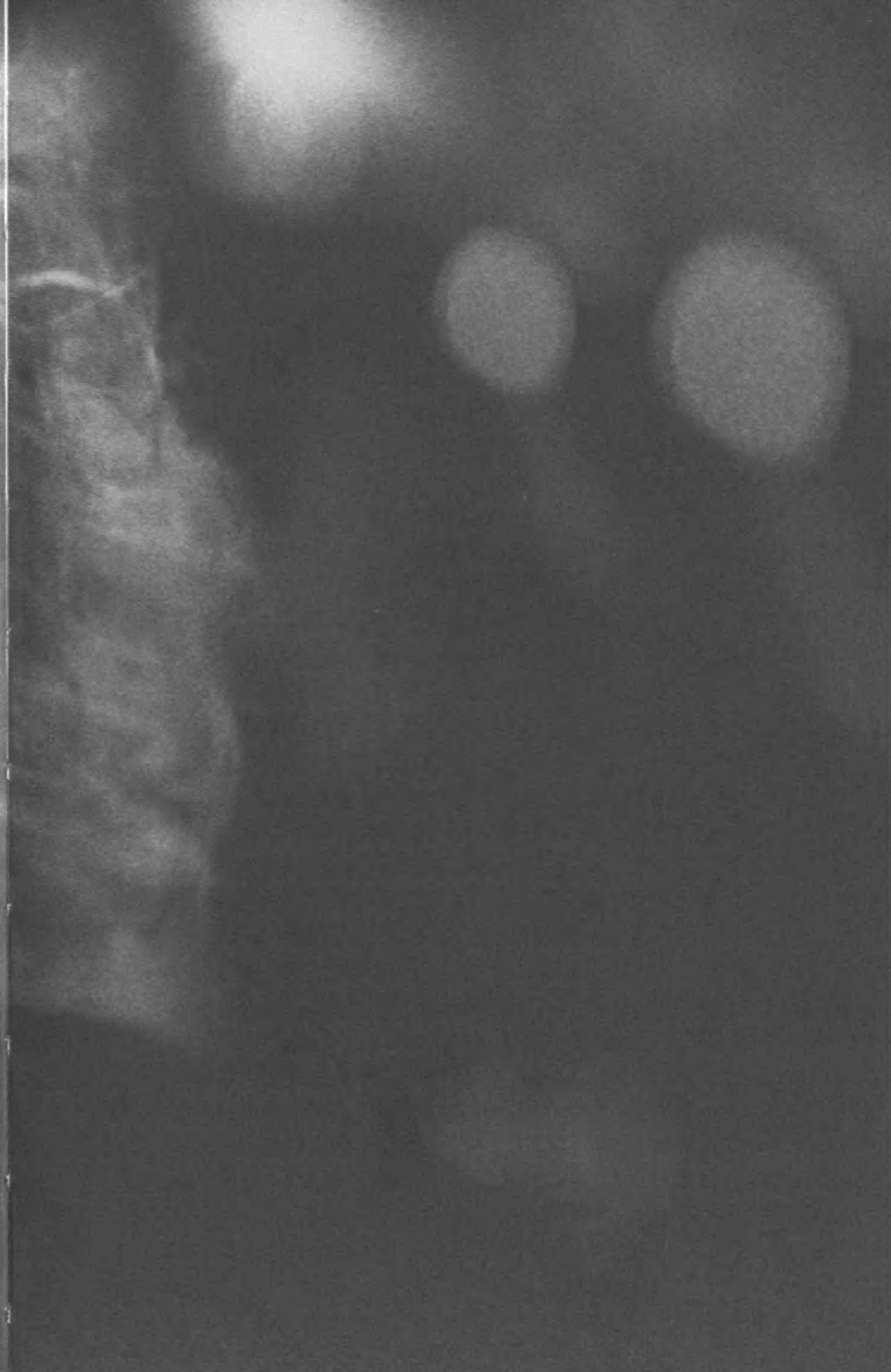
Knyga buvo pripažinta **Kūrybiškiausia 2014-ųjų knyga**, autorei įteikta Literatūros ir tautosakos instituto premija

Autorė dėkoja visiems, padėjusiems šiai knygai atsirasti, – ypač Giedrei Kadžiulytei ir Theodorui Kallifatidžiui

Printed in Lithuania
ISBN 978-9955-605-34-8

TURINYS

Skiriu tėvams **ZOFIJAI IR ANTANUI**

... iš tiesų tu teturi
tik vieną lagaminą.
Visa kita yra nenuspėjama.
Tai ne visai tavo.
Ir išvykstant turi būti palikta.

ALEV ADIL „Bagažas“

Nežinau, ką turėčiau daryti:
nuolatos dvejinuosi...

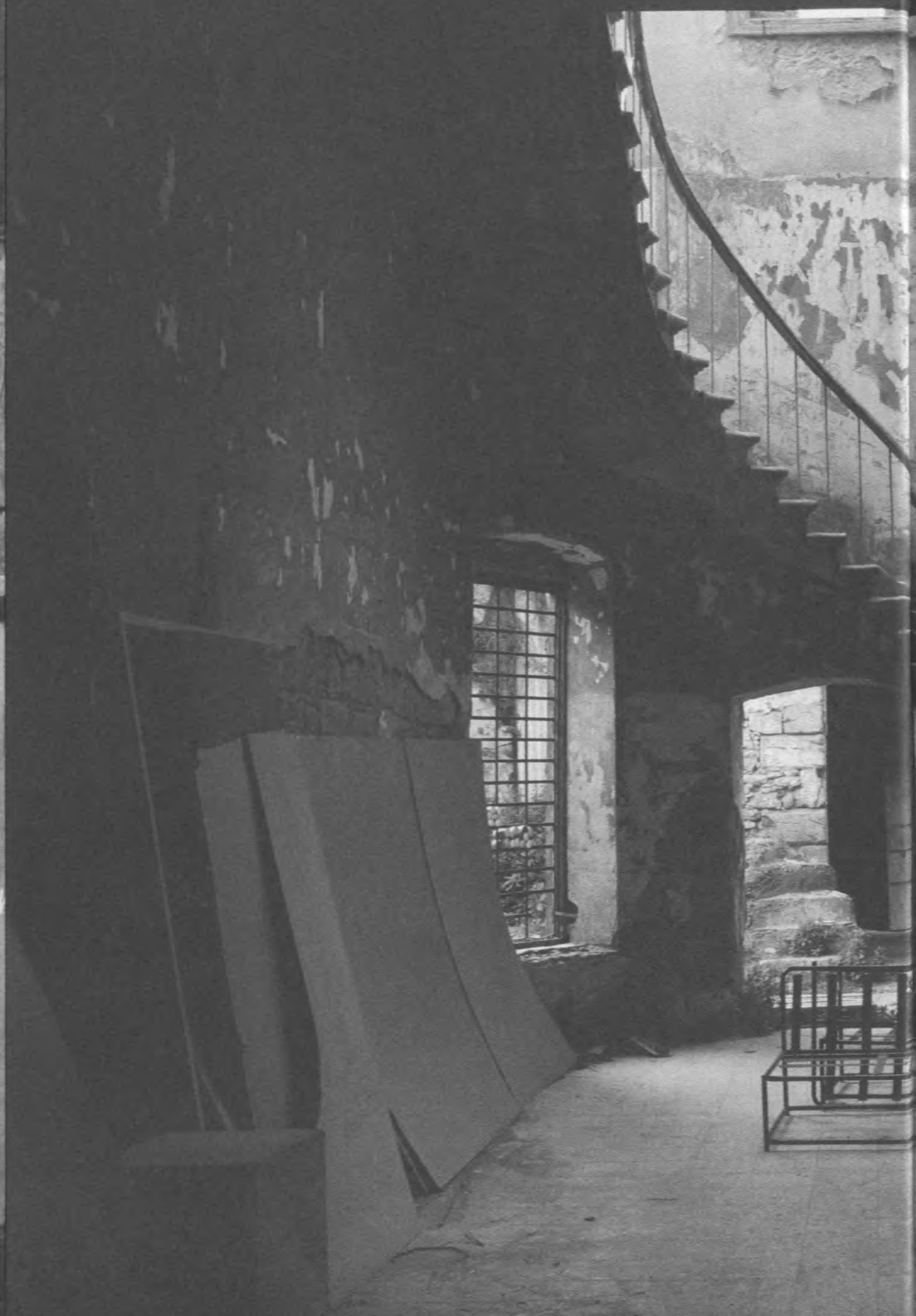
SAPFO (LP, fr. 51)

I.

Judėjimas ratu

Lietuviškos vasaros ir kiprietiška kasdienybė

„Čia viskas kitaip, mama", – ištarė Nefelė, žvelgdama pro lėktuvo langą į vasarėjantį Kauną, jaukiai įsikūrusį Neries ir Nemuno kilpose. Žvilgantys upių kontūrai iš dangaus aukštybių priminė jai taikos ženklą. Ta mergiotiška šypsena, pamaiviškai patempta lūpa – mane persmelkė mintis, kad jos širdelė irgi pajunta ypatingą virpesį kaskart pasiekus Lietuvos padangę. Padangę, iš kurios miestų ribos atrodo ištirpusios šimtamečių medžių giriose, ir šito niekur kitur nepamatysi. Mano jaunėlė Nefelė... Lietuvės dukra – kiprietė, tačiau nori atrodyti kaip laisva japonų *anime* herojė, gyvenanti belaikiame ir beviečiame atkartojamų vaizdų pasaulyje... Jau daug metų bandau įspėti savo dukrų mintis, tarsi turėčiau neginčijamą motinos teisę į kito žmogaus vidinį pasaulį. Man dažnai knieti pasinerti į jų spalvingą kasdienių išgyvenimų gelmę, sužinoti, kiekgi ten tokios man brangios Lietuvos. Stingstu iš nuostabos pagalvojusi apie svaiginančią kultūrų karuselę aplink mus. Kokia nauja man atrodo dukrų pasaulėjauta, kokie trapūs šis laikas ir vieta, kur tiek daug neįprastų laisvės veidų ir naujoviško vienišumo. Turbūt laisvė ir vienišumas tarpusavyje dera, jei suvokiu laisvę kaip buvimą pasaulyje, kuriame galima rinktis viską, bet trumpam. „Visi atrodo tokie vieniši, ir tai keista, nes vietos gyventi vis mažiau", – prisimenu eilutę iš savo draugės kiprietės Alev eilėraščio, kadaise parašyto Niujorke.

Taip buvo lemta, kad gyvenimas nuo mažumės dovanojo Elektrai ir Nefelei nepaprastą skirtingų kultūrų derinį, mokė jas kalbėti keliomis kalbomis ir pratino prie netikėtų kasdienybės atspalvių. Jos išsiugdė keliaasmenio žmogaus charakterį, besiskleidžiantį tarsi daugiakamienio medžio šakos neregėtais, skirtingais žiedais, nes šaknys maitinasi ne ta pačia dirva. Tokių žmonių būdas dažnai primena ryškų, margaspalvį kaleidoskopą,

iš kurio stikliukų niekada neišeis atsikartojantis ir nuspėjamas derinys. Kai ilgesnį laiko tarpsnį negali susitaikyti su vienu iš savo pavidalų – nes gyvenimas reikalauja kelių iš karto, – tai ir vadinama naujovišku vienišumu. Vieniši būname ne tada, kai šalia nėra artimo žmogaus, o tada, kai esame priversti nuolatos derėtis su pačiais savimi ir kaskart išsiskirti su viena savo būsenų. Tai įprasta žmonėms, gyvenantiems tarp įvairių kultūrų ir kalbų, namuose su daugybe ryškių skirtumų ir neišvengiamų kompromisų.

Niekados nebuvau valdinga motina. Dukros augo ne mano tėvynėje, ir niekaip neišvengiau nuojautos, kad jos stokoja kasdienio, betarpio sąlyčio su mamos gimtine kaip stiprybės šaltiniu. Visa, ką galėjau joms duoti, supama Kipro aplinkos, buvo mano asmeninis joms skirtas laikas ir egzotiška kalba, bet ne mano gimtoji vieta su savo istorijomis, legendomis, žmonėmis, namų židiniu, teikiančiu ramybę, paguodą ir saugumą. Dukrų tėvyne tapo Kipras, ir visus tėviškės stebuklus joms parodė kiprietis tėvas. Sykiu jį gaubė nuolatinis užsienietės žmonos nerimas: tylūs mano pabėgimai ir atsitraukimai, kurių iš pradžių neįstengiau paaiškinti net pati sau. Traukiausi į priebėgą, pavadinusi ją savo tėvyne. Buvojau ten kasdien, vejama minčių ir nuojautų, jog gyvenimas Kipre vis labiau susilieja į nedalomą vienį su mano vyro likimu. Būgštavau, jog negrįžtamai grimztu į kiprietišką rutiną, kuri mane visiškai pasiglemš, nepalikdama net brangiausių atokvėpio akimirkų. Išgelbėjo kelionės į Lietuvą – jos leido palaikyti atstumą tarp manęs ir Kipro kasdienybės. Lietuva buvo mano Nojaus laivas, čia turėjau sukrauti visa, ką privalėjau išgelbėti. Ji tapo kukliu mano savasties išsaugojimo pažadu, apie kurį niekam nenorėjau pasakoti, kaip nesinori dalytis intymiausia ir slapta meilės istorija. Lietuva įkūnijo mano tikrąjį *Aš*, ir norėjau pati nuspręsti, kiek man jos atiduoti, dovanoti, leisti arba neleisti kitiems prie jos prisiliesti.

Atvykusi į Kiprą gyventi, pratinausi prie salos atsargiai, po žingsnelį, tarsi brisdama į ledinį vandenį. Išrankiai ir atidžiai svėriau kiekvieną naujovę ir įvykius, kurie darė man įtaką ir keitė mane. Būdavo, atvirai sukylu prieš naują tikrovę ir neatslūgstu tol, kol nesuvokiu, jog prieštaravimas kitai kultūrai ne suteikia jėgų, o jas atima. Mano pasitikėjimo savimi uostas ir saugi slėptuvė liko Lietuva. Ją saugojau tarsi užkastą paslaptį niekam nežinomoje duobutėje – suklojau gražiausius žiedlapius, uždengiau spalvoto stiklo šuke, užžėriau žemėmis ir vėl atkasusi, kruopščiai nuvaliusi stiklą gėrėjausi neįprastu, kiek nenatūraliu savo žiedlapių grožiu. Tas atkasinėjimas buvo šiek tiek beprasmis, truputį absurdiškas, bet neišvengiamas. Vaikystėje tokius žaidimus su draugėmis vadindavome *sekretais*. „Nori, parodysiu tau *sekretą*?“ – sakydavome viena kitai. „Parodyk.“ Ir gėrėdavomės miniatiūrinio akvariumo vaizdais kur nors daugiaaukščio tunelyje, paskui nedelsiant išgriaudavome, nes parodyta paslaptis jau nebuvo paslaptis, be to, viena kita nepasitikėjome... Jei parodžiusi draugei tuoj pat neišgriausi, slapta išgriaus ji ir dar pameluos, kad tai padarė kažkas kitas. Tokios buvo žaidimo taisyklės. Kai turi daug slaptų vietų, kažkam labai malonu jas atrasti, sugriauti, išviešinti, apnuoginti, atimti iš tavęs neginčijamą *sekreto* valdovės ir savininkės teisę. Kipre šito neatsitiko. Niekas man netrukdė turėti Lietuvos vienvaldės paslapčių. Sala savo periferiniu abejingumu man padėjo, nes Lietuvos čia niekam nereikėjo, kaip ir Kipro niekam nereikėjo Lietuvoje. Tiksliau tariant, Lietuva ir Kipras buvo ir tebėra mažai žinomos šalys ne tik viena kitai, bet ir pasauliui, todėl jos savaime išlieka paslaptingos.

Vienvaldės padėtis Kipre atrodė patetiška, tačiau nedrįsiu teigti, kad nemaloni. Malonu turėti paslapčių, nes jos traukia. Kalbėdama su kipriečiais, dažnai pajusdavau jų kasdienę nostalgiją ir mačiau, kad tėvynės ilgesio ir savasties išsaugojimo

paslaptys jiems irgi gerai pažįstamos. Tokiais *sekretais* kipriečių nenustebinsi. Mes, mažos tautelės, žinome, ką, kur ir kaip slėpti, kai norime išlikti nepriklausomos. Man irgi tai buvo gerai pažįstama – ne dėl to, kad nenorėjau apie Lietuvą kalbėti. Tiesiog Kipre manęs niekas apie ją per daug neklausinėjo. Tik kartą Lietuvos garbės konsulas kiprietis paskambinęs pasiteiravo, kokia kalba lietuviai kalba ir kokia „dabar" sostinė... Kartu su „nematoma" Lietuva ir aš jaučiausi per mažai pastebima – nematoma. Tai man kėlė nerimą, atrodė, jog gyvenimas eina pro šalį lyg koks nepažįstamasis. Norėjosi tapti kitokia, kita, kuo nors išsiskirti ir kartu – pelnyti kipriečių pasitikėjimą, pritapti, būti bendruomenės dalimi. Pritapti man nebuvo taip svarbu kaip būti suprastai, ir šių sąvokų nesuliejau į vieną. Kitos šalies kultūra kartais gali atrodyti šiurpiai svetima, ir kuo labiau stengiesi ją suprasti, tuo daugiau svetimo joje atrandi. Tokia turbūt yra supratimo kaina: suprasti kitą reiškia atsisakyti dalies savęs ir susikurti viską iš naujo. Tada nujaučiau ir studentiško gyvenimo patirtis Piteryje buvo išmokiusi, kad žingsnis gilyn į kitokį pasaulį veda link naujos savo mito pradžios, dar vienos *tabula rasa*.

Kuo daugiau kaupėsi naujų pradžių patirties, tuo aistringiau siekiau asmeninio mito vientisumo ir faktų aiškumo. „Gyvenimas žmogui turi atrodyti šviesus ir aiškus, o ne tamsus ir kupinas klaidžių ruožų", – svarstydavau... Norėjosi turėti praeitį ir jausti ateitį, išgyventi jų tarpusavio ryšį ir pilnatvę, būti savo asmeninės istorijos autore, ne tik heroje. Lietuvą saugojau kaip *sekretą*, kurio niekam neleidau sugriauti, o žiedlapiai jame seniai sudžiūvo. Savo Lietuvą gelbėjau beveik liguistai gindama nuo „barbarų", kurių gretose mačiau net savo dukras, nes jos fiziškai laikė mane toli nuo tėvynės. Jos buvo Kipro, tėvo pasaulio, dalis, o mama – tai kita šalis. Jaučiausi Kipre visiška mažuma, gal todėl ilgainiui pajutau savo menkumą beveik visur, kur bandžiau įsitvirtinti ir sulaukti pripažinimo. Tarsi kerštaudama

už tai atsidėjusi mokiau dukras lietuvių kalbos. Maitinau jas savo kalba neretai iškeisdama ją į tikrąjį maistą. Ne itin mėgau virti kiprietiškus valgius ir nesistengiau, tačiau dėdavausi nesuprantanti graikiškai, kai dukros prašydavo valgyti (su jų tėčiu, Chrisantu, joms girdint graikiškai nesikalbėdavome). Jos taip įprato prie manęs tylinčios arba atsiliepiančios tik lietuviškai, kad nebesigilindavo, kuria kalba šnekuosi su kitais žmonėmis ir sakydavo: „Ji nesupranta." Tiesiog „ji", netgi ne „mama", juk mamos reikalingos tam, kad suprastų. Tik gerokai vėliau paaiškėjo, kad mano tylėjimas buvo dukroms kur kas iškalbingesnis, nei tada maniau...

Vyresnėlei – Elektrai – ėjo šešioliktieji, kai ji, netyčia išgirdusi mano ginčą su vienu ministerijos sekretoriumi, pirmą kartą pastebėjo, kad mano graikų kalba nėra tokia jau prasta. Tąkart man pasirodė, kad jos įtaigiame žvilgsnyje šmėstelėjo nuoskauda: juk tarp mūsų niekados nebuvo laisvo, gyvo motinos ir dukros pokalbio graikiškai. Jai galbūt dingtelėjo, kaip beprasmiška buvo visą vaikystę laužyti liežuvį, kalbant kalba, kuri nebuvo jos gimtoji. Iš esmės ji suprato (ir nutylėjo), kad iki šiol jai neteko „normaliai" su mama pasikalbėti. Kalbantis lietuviškai dominuodavau, taisydavau Elektros tarimą, versdavau jos graikiškas frazes į lietuvių kalbą – kartais skrupulingai iki koktumo, – žinoma, niekas Kipre geriau už mane lietuviškai nekalbėjo. Tačiau ką visa tai reiškė Elektrai? Šito ji man turbūt nepapasakos... Ji tik pasakė: „Mama, tu kalbi graikiškai geriau už kipriečius, kai tau reikia." Man iš tikro labai reikėjo gauti valstybinę stipendiją, ir kalbėjau automobilyje, mobiliuoju telefonu, transporto kamštyje per pragarišką karštį, kai sėdi prie vairo suplukusi, o žodžiai sunkiasi iš tavęs it prakaitas, virsdami spiegesiu. Sekretorius, juokingu vardu Pambas, irgi spiegė: „Jūsų tėvai nėra gimę Kipre, todėl ne visos kipriečių teisės jums galioja." Piktinausi, žinodama, kad tai niekur neveda, bet reikėjo kalbėti taip, kad

sekretorius išgirstų ir suprastų. Aiškinau jam apie ilgą gyvenimą Kipre, apie sumokėtus mokesčius, apie dvi užaugintas dukras. Nesiekiau ginčo ir netgi nepykau, bet išmokau vaidinti pyktį kiprietiškai ir puikiai pamėgdžiojau.

Kipriečių emocijos man visados atrodė truputį netikros (ne tokios kaip lietuvių, maniau). Kipro gyventojų romumas ir lėtumas, kai pažeidi jų šventą ramybę, neretai sukelia jų pavėluotą ir tingoką atsikalbinėjimą. Kipriečio net nereikia klausti: „Kaip reikalai?“, užtenka pasakyti: „Labas“, ir jis spontaniškai atsako: „Labas, man gerai, o tau?“ Kad nebeklaustumei. Arba tiesiog praleidžia „labas“ ir trumpiausiu keliu drožia prie „gerai, o tau?“ Kitokio atsakymo nei „gerai“ niekas nesitiki. Kipriečiai – savimi patenkinti, daug iš kitų nereikalaujantys žmonės. Pokalbyje jie nemėgsta ilgų išvedžiojimų ir nuolatinių prieštaravimų – tada jie pasidaro nepakantūs ir kelia balsą. Buvo nejauku, kad Pambo sakinį apie „man negaliojančias teises“ girdi dukra. Dingtelėjo, kad jos akivaizdoje tarsi atvirstu į nevisavertę Kipro pilietę. Per Lietuvos nepriklausomybės laiką, visą praleistą užsienyje, taip įpratau prie kultūrinių ir politinių nesusipratimų, klaidų, eksperimentų ir savo menkumo, kad net suabejojau, ar mano dukra nepavartos šios frazės prieš mane kokiame nors kasdieniame ginče. Užbėgau tokiai minčiai už akių sakydama: „O tau reikėjo sulaukti šešiolikos, kad suvoktum, jog nesu nebylė.“ Turbūt vaikai labiausiai suartėja su tėvais, kai visiškai suauga ir palieka namus. Tuomet, kol tėvų dar neužklupusi senatvė, ateina tas geras, nors ir neilgas laikas, kai galima kalbėtis ir vienam kitą išgirsti. Galbūt kur nors, nuojautose, tas tarpusavio supratimas ateina ir anksčiau, tačiau šito žodžiais neišreiškiame.

„Jūs visi man nusibodote, mesiu viską ir išvažiuosiu.“ Kaip lengvai ir nerūpestingai sakydavau savo pirmajam darbdaviui Kipre šiuos žodžius, kurių, ko gero, nebūčiau sakiusi Lietuvoje. (Pirmaisiais gyvenimo Kipre metais dirbau vertėja vienoje

turizmo agentūroje, kuri dar ir registravo civilines rusų ir izraelitų santuokas, nes Izraelyje civilinės santuokos, galima sakyti, nėra.) Keista, kad užsienyje elgiausi kitaip nei Lietuvoje. Sakydavau tai, kas lietuviškoje aplinkoje man nė nešautų į galvą. Kita kultūra, sakytum, mažiau mane įpareigojo, tad pašnekovams nesidrovėdavau atvirai rodyti savo nekantrumo, irzlios nuotaikos, skubotai ir kritiškai vertinti aplinkinius... Visa tai net man pačiai atrodė netikėta. „O dukra?" – pakeldavo antakius Andrėjas, dėdamasis, kad jam labai rūpi, ir netikėdamas nė vienu mano žodžiu. „Vis viena nieko negaliu jai duoti..." „Atmink, motinos ir šešėlis kalba", – pamokslavo Andrėjas, kurio patarimus gyvendama tarp kipriečių priimdavau kaip motinišką rūpestį. Jis buvo pirmojo Kipro prezidento, arkivyskupo Makarijaus III, patarėjas, partizanas ir žvalgas, aktyviai dalyvavo kipriečių kovoje prieš britus. Visados jaučiau, jog man patinka drąsuoliai ir anarchistai... Jo neišpasakota istorija, deja, iškeliavo į pomirtinį pasaulį. Kartais pagalvoju, kad Kipre vis daugėja žmonių, kurių gedžiu.

Man nesinorėjo ne tik svarstyti, ar dukroms reikalinga lietuvių kalba. Nė neklausinėjau, ar jos nori važiuoti į Lietuvą. Dėl to nesitardavau nei su draugais, nei su artimaisiais, nes suvokdavau mūsų kelionę kaip neginčijamą teisę pasisvečiuoti tėvynėje. Ten – tėvai, broliai, bičiuliai, o aš – toli ir jų ilgiuosi. Atsilankymas gimtajame krašte atrodydavo man kaip aukojimasis ir sykiu ultimatumas tiems, kurie išlydi ir pasitinka. Ultimatumai dar nieko nėra suartinę – neartino ir manęs su mano šeimos nariais, o tik kėlė daugybę klausimų. Lietuva pamažu keitė mano kiprietišką gyvenimą, ir leidausi į nuolatinę kelionę nuo vieno prie kito savo gyvenimo upės kranto. Viena šalis trumpam išlaisvindavo mane iš kitos, ir tai atrodydavo kaip vienintelis įmanomas pasirinkimas. Metų metus mokiausi gyvenimo tarp dviejų tėvynių. Tai išsiliejo į naujas būsenas, į netikėtas

jausenas ir nuskraidino tolyn sąvoką „pasirinkti". Atėjo laikas, kai nebereikėjo rinktis nei šalių, nei žmonių, nei užsiėmimų. Visa ateidavo ir praeidavo savaime, be didelių pastangų... Būna, kad negalėjimas rinktis sukelia liūdesio ir pralaimėjimo jausmus, kurie kartais leidžia kitiems pasirinkti mus. „Mes renkamės tuos, kurie renkasi mus", – šiuose Rolando Rastausko žodžiuose slypi dalis tiesos.

Mano kiprietiškai šeimai Lietuva irgi nebuvo jų pasirinkimas, tačiau tai neturėjo nieko bendra su pralaimėjimo jausmais. Dukroms Lietuva atrodė tarsi savotiška pareiga, bet gana maloni... Beje, jos matė Lietuvą kur kas tikroviškesnę nei aš pati. Man Lietuva kuo toliau, tuo labiau panėšėjo į išsvajotą pasaulį, o dukroms ji buvo kur kas žemiškesnė, jos užčiuopdavo tai, ko nebepastebiu aš. „Čia laiptinės dvokia surūgusiu limonadu... ir bernai spjaudosi... mergos stumdosi ir rėkia: „Žiūrėkit, kur einat!"" – „O gal jūs pastebite ir ką nors gera?" – kreipdavau kalbą kitur. „Na taip – medžiai. Jie gražūs..." Kartą Nefelė užsisakė kokakolos Šiaulių „Saulės miesto" kavinėje, o jaunutis padavėjas atnešė jai spraito. „Aš gi prašiau kolos..." – „O ką, spraitas netinka? Tai beveik tas pats. Negi dabar nešiu atgal?" – „Tiek to, išgersiu", – numykė Nefelė. Vėliau ji siuto: „Kaip tai galima? Priversti kitą daryti, ko jis nenori... Bet tu irgi tokia..."

Kiekvieną vasarą Lietuva pasitikdavo Nefelę ir Elektrą, „mergaites iš Kipro". Tai būdavo ne abstrakti Lietuva, o konkretūs žmonės: mano babytė, tėvai ir broliai, kurie paslaugiai atlikdavo globėjų, palydovų ir rūpestingų giminaičių misiją. Lietuviška šeima ištikimai remdavo visus mano suokalbius, galbūt dėl to, kad jiems mano gyvenimas Kipre atrodė kaip sėkmės istorija ir jie manimi tikėjo. Tik babytei gyvenimas ne Lietuvoje nebuvo normalus ir ji savo tvirtos žemaitiškos nuomonės nekeitė. Išvažiuoti galima į kitą miestą, susirasti geresnį darbą, bet kam vykti iš savo krašto? Trauktis reikia tik nuo skurdo. Šitaip keli

jos giminaičiai išvyko iš tarpukario Lietuvos į Ameriką ir dingo be žinios. Beje, ne taip seniai mano kruopštus, tyrėjo gyslelę turintis tėvas išvedė teoriją, paremdamas ją keistais sutapimais, kad tie Marcinkai atsidūrę Vatikane... Gyvenimą svetur babytė vadindavo vienu žodžiu: *koronė*. Geriau negu Lietuvoje nerasi. Juk baisu gyventi ant įkaitusio akmens. Jis dar ir dreba... Toks jai atrodydavo Kipras. Jaučiau, kad babytės nuomonė yra teisinga ir neginčijamai išmintinga. Kai remdavau kieno nors pusę šeimoje, tai visados jos – babytės. Kaip ir jai likau „ta pati Dalytė", nors ir „iš kosmoso" grįžusi... Mano lietuviška babytė buvo vienintelė ne įsivaizduota, o reali Lietuva, kuri pasitraukė sulig jos mirtimi ir nebegrįžo. Be jos visas mano pasaulis, net sapnai, pasikeitė.

Artimiausio žmogaus netektis palieka pernelyg daug neatsakytų klausimų... Susimąstau apie kartas ir skirtumus tarp jų. Karta? Argi tai magiškas ir talpus žodis? O gal jis kilo iš žodžio „kerta"? Karta – tai ir istorinis laikas, ir kalendoriniai metai... Nenoriu atiduoti babytės nueinančiai kartai, nes jos stebuklingas pasaulis – didelė mano gyvenimo dalis. Manau, kad jaučiuosi ne tik savo kartos žmogumi. Mano tapatybė skirtingu laiku būna spalvinga kaip koliažas. Esu tokia, kokios reikalauja tam tikro laikotarpio siūlomas vaidmuo: archajiška ir viduramžiška, devynioliktojo amžiaus romantikė ir ateities programuotoja arba net ateivė iš kitos planetos. Kai kada reikia atlikti kelis vaidmenis vienu metu, todėl atrodau sau tarsi būčiau kokia atgyvena arba dar negimusi... Netolygūs, skirtingi istorinio laiko išgyvenimai tarsi išskirsto mus po įvairias mūsų planetos greičio orbitas. Kipriečio metai lietuviui gali atrodyti kaip viena kupina įvykių diena, o lietuvio diena kipriečiui gali priminti monotonišką amžinybę. Gal todėl kipriečių kartoms nėra būdingi tie bruožai, kuriais pasižymi to paties laiko lietuviai. Ir atvirkščiai...

Šie skirtumai netgi paryškina Elektros prisiminimus apie lietuvišką babytę ir leidžia dar labiau žavėtis senolės stiprybe ir

išmone. Elektra nesako „lietuviška išmonė" ir nesieja babytės tik su lietuvišku laiku ir vieta. Tai buvo lietuviškos Elektros vasaros, dabar atbundančios vaizdiniais jos angliškuose trimatės erdvės filmuose: babytė jai buvo padariusi karutį iš senų vaikiško vežimėlio ratų ir metalinės maisto produktų dėžės; įsodindavo Elektrą, įklojusi švelnaus it šilkas šieno, ir vėžindavo Meškinės kaimo keliukais, dainuodama ir skindama lauko gėles... Tokia ir liko Lietuva Elektros prisiminimų gijose. Štai Nefelė babytės beveik nemini, ji nieko iš Lietuvos žmonių nemini, tik didžiulę seną sodybos obelį ir senelio Antano pastatytas magiškas sūpynes, kuriose vasarą ji praleidžia ilgas šviesos valandas, svajodama nežinia kuria kalba. „Mama, Lietuvoje viskas kitaip. Viskas taip sena, net žmonės. Man jų gaila." – „O Kipras visai antikinis", – atsakau. „Kipras toks antikinis, kad naujas",– išdidžiai atkartoja ji mėgstamą savo tėčio Chrisanto posakį.

Kartą Nefelei nupirkau lietuvišką pasaulio šalių atlasą, ištaigingą ir brangų, blizgančiais viršeliais. Tai buvo viena iš knygų, kurią ji galėjo skaityti lietuviškai ir išmokti geografinius pavadinimus, nieko bendra neturinčius su graikiškaisiais. Savo nuostabai, ji ten nerado gimtojo Kipro. Leidinio autoriai per klaidą nepažymėjo mažo taškelio Viduržemio jūroje. Žinoma, jei dukra būtų pasakiusi man, būčiau sugalvojusi kokį pateisinimą, bet pasiskundusi *παπάκης*, *papakiui* (tėčiui), ji sulaukė graikams būdingo pokšto apie tai, kad visos tautos „ten, kur šalta" yra nelabai raštingos, tad verčiau nupirksiąs jai graikišką... Knygos Nefelės lentynose rungtyniavo. Piešiniai lietuviškose, anot jos, buvo gražesni, ir ji, kaip mažoji dailininkė, tai vertino. Ji turėjo pamėgtų lietuviškų pasakų su keistomis iliustracijomis, be spalvų, vieni kontūrai, tačiau jie buvo įstabūs, nes versdavo visus herojus milžinais, tarsi žvelgiant pro didinamąjį stiklą. Gal todėl Nefelei lietuviai atrodydavo esą didelių kojų ir rankų, milžiniško ūgio, kaip medžiai, o žvėreliai ir gyvuliai sulig namo stogu. Ji vis prisimena vieną istoriją su gaidžiu – kai sesei Elektrai Meškinės kaime į blauzdą įkirto gaidys, ir liko randas. Elektra, pasakodama tą istoriją, kvatoja, o Nefelei baisu kaip skaitant lietuviškas pasakas. Ir dar tose pasakose žemaičiai visados apgaudavo vokiečius ir kalbėdavo lietuviškai panašiai kaip ji pati, sugėrusi Šiaulių apylinkių, kur praleisdavo „mamos vasaras", tarmę.

Galbūt dėl tų vasarų lietuviškos knygos ją ir traukė. Sykiu tai buvo šioks toks ryšys su mama – neįveikusi puslapio ji perduodavo skaityti man: „Geriau tu. Garsiai." Mano skaitymas Nefelei atrodydavo juokingas ir nesklandus, su pauzėmis, neįprastu, nekasdieniu balsu. „Tu maivaisi", – įsiterpdavo ji. Aš rodydavau gestus, vartydavau akis, tarsi visaip bandydama įteigti, kad

nežiūrint į mane labai daug prarandama. „Tau svarbiausia – tu pati“, – sakydavo Nefelė baigus skaityti. Mano kiprietė dukra dažnai smagiai šaipydavosi iš savo mamos ir kartais teikdavosi pasakyti kodėl. Jai atrodydavau nepakankamai moderni – „atsilikusi“ ir „nuplaukusi“, vadindavo tai graikišku žodžiu: *ονειροπαρμένη, oneiroparmeni* (užsisvajojusi). Ją trikdė, kad mano įžvalgos ir jausmai tarpusavyje nedera, – esą aš labai įsijaučianti tiek į užrašytą, tiek į gyvą pasakojimą, tačiau per lėtai suvokianti esmę: „*Δεν πιάνεις, Den pianeis* (nepagauni).“

Nefelę taip pat stebino, kodėl mane domina kitų gyvenimai – vis bandau jai perpasakoti – arba kodėl man rūpi kitų negalios – prisiimu už jas vos ne asmeninę atsakomybę. Buvo laikas, kai kelerius metus slaugiau ją susirgusią, nepalikdama vienos nė valandėlei, ir Nefelei tai turbūt atrodė įkyru, o gal net baisiausia, kas galėjo jos mažame saulėtame gyvenime atsitikti. Ji, regis, giliai tikėjo, jog niekam nevalia atsakyti už kito žmogaus kūną, netgi motinai. Kito žmogaus kūnas yra kita planeta, ir kas gali turėti tiek įžūlumo ir pamišimo savintis visą atsakomybę už kitą... Ji nesuprato, kodėl man nuolatos kelia nerimą jos ateitis. Nefelei atrodė, ir ji šito neslėpė, kad esu „nesaugi“ mama, nes manęs netenkina dabarties akimirka ir paprasčiausias buvimas jos dalimi: „Tu esi *αχόρταγη, akhortagi* (nepasotinama) – tu nori visko ir iškart.“ Ji turbūt manė, jog noriu nulemti viską, kas aplinkui ją vyksta, tačiau mano žmogiški veiksmai ir motiniški jausmai kartais būdavo taip atsieti vieni nuo kitų, kad savarankiškai nemąstantį žmogų – tokį kaip ji – tai neretai trikdė. Kitaip tariant, Nefelė irgi nesijautė su manimi saugi, ir tarp mūsų nuolatos tvyrojo įtampa, nes buvome viena nuo kitos pernelyg priklausomos.

Nefelė – kilme pusiau kiprietė, pusiau lietuvė – būtinai norėjo sužinoti, ar daug saloje tokių kaip ji, mišraus kraujo, ir ką jie čia veikia, kaip gyvena, ką jaučia. Jai reikėjo patikėti,

kad Kipras yra jos namai, vieninteliai, nepakeičiami, mylimi. Ji nenorėjo dviejų tėvynių dramos, kurią išgyveno mama, ir sykiu jai buvo keista, kad tėvynė gali būti tik viena, kaip tėvui. Ji siekė naujos tėvynės sampratos, naujo Kipro ir vienos mylimos vietos, kurioje jaustų saugią prieglobą. Nefelė norėjo savo pačios asmeninio mito, kuriuo galėtų apsigaubti kokią vienatvės valandėlę. Ji skaitė įvairias graikiškų mitų interpretacijas, kurios ją žavėjo kaip ir lietuviškos pasakos. Mituose kasdienybę keitė nuotykiai, monologą – dialogas, tačiau svarbiausia, kad kiekvienoje eilutėje atsispindėjo graikų aistra ir svajonė susikurti savo nepakartojamą istoriją. Amžinas graiko klausimas, kaip mėgsta sakyti tėtis Chrisantas: „Aš žinau, kas esu, bet ar kiti tai žino?" Nefelė jautė, jog pirmiausia ji yra senosios graikų kultūros palikuonė. Ji turi seną graikišką vardą, kuris pagal mitologiją reiškia iš debesies kilusią heroję. Svajojo, kad nelyginant debesis ji gali pavirsti į neregėtus pavidalus ir matyti pasaulį kitokį, nei jis yra iš tikrųjų. Jai patiko mintis, kad mitologinė Nefelė – tai debesų deivė, jautri, moteriška ir mylima draugų už atidų dėmesį ir rūpestį. Galbūt praeitame gyvenime ji išties buvo debesis... Turbūt geriausias būdas suprasti, kas esi, yra atrasti, kas buvai, net jeigu tai išgalvota. Ir pasaulis Nefelei atrodė išgalvotas kaip mitas, o žmonės – mitų herojai vienas kito vaizduotėje, iš tikro vienas kito nepažįstantys.

Kipro istorijos skaitiniai gimnazijoje tokią mintį patvirtino. Įvykiai ir personažai juose keitėsi sparčiai kaip debesys danguje, galbūt dėl to ryškiausiai Nefelė įsiminė tik paskutiniąją Kipro karalienę, venecijietę Kotryną Kornaro. Karalienė Kotryna buvo pusiau graikė, vienos seniausių regione viešpatavusių Venecijos dinastijų palikuonė, auklėta ir mokyta pagal benediktinių vienuolyno tradicijas. Šeima ją ištekino „už Kipro", siekdama venecijiečių galios Viduržemio Rytuose, kur tuo metu musulmonai grūmėsi su katalikais, o katalikai žiauriais būdais slopino

stačiatikybę. Kotrynos viešpatavimas Kipre truko du penkioliktojo amžiaus dešimtmečius. Atsitiko taip, kad į jų pabaigą karalienė palaidojo saloje vienas po kito mirusius vyrą ir sūnų. Paskui, nieko nepranešusi savo itališkai giminei, dingo be žinios... „Gal tu įsivaizduoji, kad esi Kotryna Kornaro?" – šypteli Nefelė, norėdama pabrėžti, jog dvi dešimtis metų Kipre tebeieškau savo vietos ir kartais tapatinu savo likimą su dramatišku svetimšalės valdovės likimu... Karalienės biografiją iki šiol gaubia neįspėtos mįslės. Venecijiečių laikai Kipro istorijoje aprašomi kaip patys žiauriausi bado, maro ir masinių mirčių metai, tačiau tuo metu saloje klestėjo vienas gražiausių Viduržemio Rytų architektūrinių stilių. Puikiai išlikę to meto statiniai ir dabar grakštumu gerokai pranoksta gimnazijos, kur mokėsi Nefelė, pastatus.

Makedoniečio gimnazija pastatyta Nikosijos pakraštyje, prie Žaliosios linijos. Iš pradžių ji buvo suręsta bet kaip, greitosiomis, per aštuntojo dešimtmečio karą iš šiaurės Kipro besitraukiantiems graikų vaikams. Karas truko vos keturias dienas, buvo netikėtas ir trumpas kaip ir visi nelygių jėgų karai. Pakanka akimirką įsivaizduoti ginkluotą susirėmimą tarp mažytės valstybės ir jos milžinės kaimynės, ir bet kokia politinė diskusija „už" arba „prieš", kas kaltas arba nekaltas, virsta absurdo teatru. Priežastys, kad ir kokios būtų, atrodo juokingas pretekstas, kai didelė jėga nusprendžia pamokyti mažą. Nutarta, padaryta, atkirsta, pasiimta – ilgam, o gal ir amžinybei. Trumpas karas mažoje šalyje tarsi staigus ultimatumas neduoda laiko suvokti, kad nuo rytdienos viskas negrįžtamai keisis. Nedelsiant reikės gyventi toliau, kitaip ir kitoje vietoje, o dar liūdniau – už kelių žingsnių nuo buvusių namų, kurie šiandien priklauso jau kitiems. Staigi aplinkybių kaita išmoko skubiai priimti sprendimus ir nesigilinti į smulkmenas. Šiandien – palapinės nakčiai, pašiūrės vaikams mokyti ir laužas *σούβλακι, suvlaki* (šašlykams) kepti, o rytoj... Rytojus, kaip sako kipriečiai, yra kita šalis.

Gimnazija „rytojaus šalyje“ savo vargana architektūra tebeprimena pašiūrę, kaip ir dauguma Kipro gimnazijų ir kitų valstybinių įstaigų, kurias galima pavadinti ne darbui skirtomis kontoromis, o pastogėmis laikui praleisti. Norisi pasakyti, kokia architektūra – toks ir darbas, arba kokia darbo vieta – toks ir darbininkas. Tais pokario metais Kipre pirmiausia reikėjo priimti daugybę architektūrinių sprendimų, pastatyti šimtus namų, apgyvendinti šimtus šeimų. Svarbiausias Nikosijos vietas greitai užpildė trapūs, tarsi iš strypų ir kaladėlių suręsti statiniai, primenantys vaikiškas pavėsines. Jie iki šiol perdažomi, tvirtinami, apmūrijami ir suteikia Kipro sostinei postmodernaus, laikino miesto įvaizdį. Tokia pat laikina ir lengvai išmontuojama atrodo ir Makedoniečio gimnazija, nors ji susilaukė priestato ir, miestui išaugus, tūno nebe Nikosijos paribyje, o geriausiame jos rajone. Mokykla tebevadinama pabėgėlių gimnazija ir dauguma to gero rajono šeimų vengia siųsti ten savo brangias atžalas, nes sklinda gandai, jog gimnazijoje dar vyraujančios stichinės jėgos: mokytojai ne visados paisantys mokymo programų, dirbantys pagal nuotaiką arba orų permainas ir mokinius muštruojantys kaip kareivius; mokiniai jiems keršijantys, iškeisdami pamokas į parūkymo, tetrapakų karo ir kitokias išdaigas...

Nefelę itin domino gimnazijos, kur ji mokėsi ir jautėsi gerai, istorija – gandai ir faktai. Jai tai buvo svarbu, nors ji priklausė „rytojaus šalies“ kartai, jautėsi esanti pusiau kiprietė pagal tėvo liniją ir apie karą buvo girdėjusi tik iš suaugusiųjų. Kipre viskas atrodo arti, pernelyg arti – praeitis, dabartis, jų sandūra, jūra, laivai, nenuoramos Artimųjų Rytų kaimynai ir visa tai apglėbęs Jo didenybė *Σιγά-σιγά, Sigasiga* (Neskubėjimas), skiriamasis gyvenimo saloje bruožas. Per istorijos pamokas Kipro mokyklose būna valandėlės *δεν ξεχνώ, den ksechno* (neužmirštu), kurių metu jaunieji kipriečiai išmoksta, jog negalima pamiršti to, kas prarasta per pastarąjį karą. Svarbiausia, kad istorija kupina

ne tik įvykių, bet ir pavojingų emocijų, todėl reikia suprasti, iš kur atsiranda priešai. Kipras niekados neturėjo priešų, tik užkariautojus, o su užkariautojais kipriečiai įprato elgtis išmintingai, kaip su palaidais šunimis – neerzinti, kad nepultų.

Nuo senų laikų svetimšalis ir svečias saloje nieko nestebina. Kitoniškumas per amžius buvo Kipro tikrovės dalis ir neretai – svari priežastis susitelkti saviškių bendruomenėms. Išlikimo būtinybė vertė kiprietį iš Saliamono į Saliamonidį, iš Saliamonidžio į Salimą ir vėl atgalios. Kiprietis – nuolat kitas ir kitoks, be stipraus žemės ir tradicijos paveldo, tačiau šiame jam skirtame laiko ir vietos ruože jis visados savą atskirs nuo svetimo ir ištikimai liks tuo, kas jis yra čia ir dabar.

Nefelė tikėjo, kad Kipro istorija – viena seniausių pasaulyje. Ji itin pamokanti ir gali atstoti geriausią kraujomaišos, kraujo keršto, religinių intrigų ir politinio melo pavyzdį. Nefelė garsiai stebėdavosi, kad sala neturi ne tik priešų, bet ir draugų. Juk draugai padėtų išspręsti amžinąją Kipro problemą. Keisčiausia, kad priešo įvaizdis saloje atsirado sulig jos nepriklausomybe, sulig naująja respublika, taigi ne taip seniai – nepasikeitus nė vienai kartai. Nejaugi priešai būtini? Vienas iš Nefelės pomėgių buvo tyrinėti iliustruotas Kipro istorijos knygas ir kipriečių autobiografijas, kurių rasi kone kiekvienuose namuose, lentynose šalia ikonų, porceliano statulėlių ir kiniškų bonzų. Tiksliau, kitokių knygų gali ir neaptikti – tik autobiografines. „Jei noriu ką nors paskaityti, tai pats ir parašysiu", – juokauja kipriečiai. Jie parašo, paskui atsispausdina mažu tiražu giminaičio spaustuvėje ir šitaip kiekvienas susikuria po knygą su asmenine istorija, kuri tampa didžiosios Kipro istorijos dalimi. Tokias knygas kaupia Nefelės tėvas žurnalistas ir namie jų – pilni pakampiai. Namai virto Kipro istorijos archyvu, kuriame chaotiškai susigrūdę pasakojimai ir faktai nuolatos lipa vienas kitam ant kulnų. Štai vienoje iš lentynų guli kny-

ga apie Larnakos viešnamius dvidešimtojo amžiaus pradžioje, o šalia jos – to paties amžiaus pabaigos komunistų futbolo klubo istorija...

Nepaisant chaoso namų bibliotekoje, Kipro įvykiai vis dėlto yra surikiuoti į eilę, suverti ant laiko tėkmės lyg karoliai ant siūlo. Yra tik vienas Kipro istorijos įvykis, kurio niekur neįmanoma įsprausti: Žalioji linija. Regis, laikas tam įvykiui jau seniai parduotas, išgraibstytas, padalytas, per ankštas, kaip Nefelės namai – knygoms. Tas įvykis tarsi pakibo ore, virto benamiu, klajokliu, šonine laiko atšaka – problemiška ir nelabai legalia kaip kontrabanda. Nefelė puikiai prisimena tą dieną, kai sulig Europos Sąjungos palaiminimu Žalioji linija trūko kaip senas sudiržęs lynas. Trūko, tačiau neatsivėrė, nors Europa šventė paskutinės padalytos sostinės susijungimą. Triumfo nebuvo tiktai Kipre, čia iš esmės niekas nepasikeitė, nes saloje pokyčiai vyksta lėčiau nei žemyne. Kas žino, gal jis, Jo didenybė Neskubėjimas, ir yra didžiausias Kipro turtas. Kartais neskubėjimas – patirtimi pamatuota išmintis. Vis dėlto naujiena apie Žaliąją liniją tada visam pasauliui buvo svarbi. Nefelė su šypsena ir visokiais nekantrumo gestais klausydavosi, kaip aistringai kalbuosi su Lietuvos žurnalistais telefonu. Neretai lietuviams duodavau interviu apie Kiprą, ir Nefelė nenustygdavo vietoje, nes mano pasakojimai būdavo ne tik pagražinti, bet ir kupini nuoširdžiausių emocijų – tarsi tai būtų mano, o ne jos istorinė tėvynė.

„Einam *pas* lietų“, – pakirdusi sako „debesis“ vardu Nefelė. Ir mudvi atsiduodame braidymo po didžiules sodybos balas meditacijai... Lijo, sulijo, išsilijo, prilijo, palijo... Elektra pastebėjo, kad lietuvių kalba yra tikras *puzzle*, galvosūkis, žymiai sunkesnė už graikų, ir lietuviški žodžiai be mažiukių po-, iš-, per-, nu-, į- yra kaip citrina be sėklikių. Kildinu dukrų vardus iš lietuviškų Danguolė (*νέφος, nefos* – debesis), ir Gintarė (*ήλεκτρον, ilektron* – gintaras), o jiedvi juokiasi, tarsi būčiau pavadinusi jas neregėtų daiktų vardais.

Per Lietuvos vasaras į mus, regis, prilyja tiek, kad lietus pakeičia dukrų kiprietišką būdą, o mūsų nuotaikoms suteikia ramesnį atspalvį, išplaudamas Kipro dulkių auksą ir atverdamas sidabrinį drėgmės gaivumą. Mes tarsi virstame vientisu kūnu žvilgančiu lygiu paviršiumi, gyvename vandens ritmu, vilnijame, supamės, vandenin nugrimzta emocijų, regos ir klausos aštrumas, mes nurimstame. Kūnui irgi tokiu oru sunkoka, bet ramu. Aplinkui lyja, ir pajuntu neapsakomą palaimą, kad laukas ir mano vidus susilieja kaip harmoninga pora. Jie turi išsilyti, išsiliūdėti, išsilydyti, ištirpti vienas kitame. Mano prigimtinis lietingas, nostalgiškas vidus ir šlapias laukas pasiilgo vienas kito, ir su pasimėgavimu stebiu, kaip meilūs deimantiniai lašai sliuogia pilkšvu, išskydusiu daiktų paviršiumi ir nurieda nusinešdami savo paslaptis. Lašų pasaulis – mistiškas, jame, tarsi po daugel metų praregėjusi, atveriu netikėtą šviesą ir skaidrumą, tokį neįmanomą, kad visa aplinkui virsta neišbraidyta vaikystės pasaka. Gaivus lašų artumas priverčia mane pamiršti dykumos sausras ir žvėrišką Kipro saulę, kuri rytais šokteli virš uolų kaip alkanas liūtas ir, akimirksniu prarijusi tamsą, įsiviešpatauja virš viso gyvojo ir negyvojo pasaulio.

Lietaus prausiama jaučiuosi švelnesnė, ramesnė ir dosnesnė, kaip ir dauguma lietuvių. Lankau senus bičiulius, mes, suartinti lietaus, kolegiškai šnekučiuojamės jaukių Rėkyvos namų kamputyje, ir lietus šniokšdamas kužda, kad nėra nieko mielesnio ir artimesnio už seną, patirties labirintuose išbandytą bendražygį. Net tylint su senu bičiuliu kartais galima pasiekti tokį intymumą, kad, regis, oras suplazdena virš galvų ir tyliai perkelia mano mintis jam, o jo – man, tyčia aplenkdamas kalbos padargus. Mes su Gintautu tylime, stebėdami kalbantį už mus lietų, žiūrime senas nuotraukas, šnekamės apie tuos, kurie kadaise mus supo, žinome, kad susitikome trumpam, kartu praleisti lietų, ir kad šis susitikimas sustiprins mūsų prielankumą vienas kitam ir giminiškai lietingame Piteryje užsimezgusią draugystę. Žiūrime Gintauto pasiūlytą nespalvotą lietuvišką filmą, kuriame lyja ir iš lėto sukasi vežimo ratai, kabindami vieškelio purvą, protarpiais pasigirsta dialogas, primenantis du liūdnus monologus, šmėkščioja lietuvių aktorės dvasingais veidais, kalbasi kaip nuskriaustos mergaitės, prunkščia arklys, vos pakeldamas purvu aplipusias kanopas. Filmas vaizduoja sunkią baudžiavą Lietuvoje... Gintautas sako, kad „antropologiškai viskas įdomu".

Gimtojoje sodyboje prie Šiaušės upelio mano tėvas Antanas prikalė ant staktos pasagą. Rodos, pasaga lietuvių namams neša laimę, tiksliai nepamenu, bet man ji labiau primena kelionę gerai pakaustytu arkliu – jis turėtų tarnauti ilgiau ir vežti geriau, o nudilusios pasagos išliktų kaip prisiminimas apie sukartą kelią. Lietus, pasaga, kelionė... Ką visa tai reiškia lietuvio pasaulėjautoje? Gal kelionę žeme ir ašaras danguje? Jei ne lietaus suvelta žemė, pliurzė ir purvynai, Lietuva lietingą vasarą atrodytų skaidri kaip ašara. Eidama per lietų, jaučiu jo knibždėlyną pagundų, kirbinančių lietuvius. Suburdamas lietuvius į intymias erdves, lietus žadina aistras ir jas ramina, slopina protą ir jį blaivina, sklaido mintis ir jas sukaupia.

Dar kitą dieną, ir vėl pliaupiant lietui, ant plačių odinių sofų Vilniuje kalbuosi su Andriumi ir Jolanta apie įmanomas naujų idėjų salas, apie nepriklausomas teritorijas Lietuvoje, kurias dar neva galima mums, filosofams, užkariauti. Į langą barbena lašai, ir mąslūs bičiulių veidai liudija, kad jų mintys trumpam nuplukdė juos į dar vieną lietaus ir jų pamiltą šalį – Angliją, iš ten jie neseniai grįžo gyventi Lietuvon. Jų veidus puošia nostalgija Anglijai – jie patys šito nemato ir mano, kad liūdi. Po minutės tylos mes vėl kalbamės ir ilgesingą lietaus melodiją prisodriname garsių apmąstymų apie prarastas ir neatrastas, įgytas ir ieškomas savo ir vaikų tėvynes. Mes siekiame prieglobos savo idėjoms, nors mažytės lūšnos – kaip šventojo Pranciškaus idėjų gimtinė Porciunkulė, – nuo kurios prasidėtų mūsų kelias ir kuri ilgainiui taptų mūsų sumanymų alfa ir omega, pradžia ir pabaiga. Svajojame apie savo idėjų salelę, iš kurios valtele galėtume pasiekti kitas mūsų pasaulėjautai artimiausias salas. Ne kartą pagalvojau, kad Lietuva yra antroji Graikija – salų, tegul ir idėjinių, valstybė, tik, kitaip nei Graikijoje, Lietuvoje nėra jūros ministerijos. Kaip nustebau, Atėnų centre išvydusi tokią kontorą, kurios pavadinimas man pasirodė labai neapibrėžtas: ji atsako už susisiekimą tarp salų...

Štai dar vienoje salelėje, pašiūrėje nuo lietaus prie Nemenčinės plento, sudainavusios su Lilija seną lietuvišką sutartinę, ramiai, moteriškai šnekučiuojamės apie vyrus, vienuolynus, knygas ir savižudybę. Šimtai vienišų moterų it salelių Lietuvoje. Atvykus iš Pietų Europos tai iškart krinta į akis... Visos įdomios, svarbiausia, protingos – sako graikų vyrai apie lietuves. „Mes tokių neturime, ir kažin kodėl?“ – girdžiu, neatsistebi vienas graikų diplomatas.

Vilniuje sutinku grupę graikų šlapiais batais, jie nemoka apeiti balų ir žiūrėti po kojomis, nes namuose pėsčiomis vaikšto retai. Pliaupiant lietuviškam lietui graikai man atrodo mieles-

ni nei jų tėvynėje, užkalbinu, nes žinau, kad graikas, išgirdęs savo kalbą svetur, nuoširdžiai pradžiunga, ir kaipmat susilaukiu puokštės gražių emocijų. „Pas jus taip įdomu, tik neturite gero oro“, – sako plati šypsena. Žvilgteliu įdėmiau ir nusistebiu: kodėl ji netinka lietui, kodėl juodbruvo graiko bruožai nedera prie lietingo oro? Juk tas pats žmogaus veidas – akys, nosis, burna. Vis dėlto lietuje jis atrodo dar tamsesnis, pakumpusi nosis atsiremia į barzdą, akys įdumba, tarsi ieškotų prieglaudos pakaušyje, o šypsena užsitraukia, tarsi susičiaupus būtų šilčiau. Nuolatos kalbame apie orą, vis svajojam apie geresnį, – galbūt paklauskime savo veido? Gal geras oras yra tas, kuriame mūsų veidai jaučiasi kaip namie?

Fotografuoju dukras, jos įbridusios iki kelių į balą, kvatoja ir džiaugiasi ištrūkusios iš Viduržemio karščių, mėgaujasi lietumi. Paskui džiovina rūbus prie židinio ir stebisi, kiek daug veiklos per lietų. Renkame išpampusias nuo lietaus uogas, dideles kaip alyvuogės, ir raudoni uogų pilvukai akimirksniu sprogsta tarp pirštų nespėję pasiekti lūpų. Nuo to bendravimo su lietumi Antano miškas elgiasi kaip girtas, nepadoriai švaistosi lapais į šalis, atrodo netvarkingas, tarsi laukinis, ir pasileidęs. Prisidengęs taurių didžiųjų medžių lapija jis siautėja šlapiomis dilgėlėmis, išstypusiais paparčiais ir krūmais, kimba į pažastis ir išburkusiais lapais limpa prie skruostų, nosies ir lūpų be saiko ir gėdos – duoda valią savo drėgnajai aistrai, suįžūlėjęs, išbrinkęs, sudriskęs, ir pūdo po savo permirkusiais skarmalais visa, kas tik prigludę prie žemės. Paukščių nesigirdi, jie tarsi pranyko tarp suardytos šakų ir lizdų tvarkos. Lietus išties išstumia miško tvarką ir kiekvieną tuščią pėdą pripildo šlapios augmenijos chaoso. Dangus pro miško lapiją atrodo tamsesnis ir primena dangų iš senų Kipro ikonų, o didžiųjų medžių viršūnės nulinksta kaip kareivių galvos po tragiškų kautynių mokyklinių knygų paveikslėliuose. Lietus nulenkia žmonių galvas.

Turbūt lietuviai iš tiesų prisigeria lietaus kaip medžiai, prisikaupia vidinės tamsos per lietų, o vitališko vešėjimo potvynis jų nestebina ir pernelyg nedžiugina... Nepasakyčiau, kad ir mane jis ilgai džiugina – lietingos dienos galiausiai nugramzdina į šešėlius ir susimąstymą, šito džiugesiu nepavadinsi. Tačiau per vasaros lietų mane kaskart aplanko nuostabūs reginiai. Kas vasarą tenka laimė iš paukščio skrydžio pamatyti po šiltu lietumi gaivališkai suvešėjusią Lietuvą kaip kontrastą išdegusiam Kiprui, ir tada manyje kažkas stipriai virpteli... Lietuvos kraštovaizdis atrodo lyg didžiulis šviesus, fantastiškų gyvių akvariumas. Peizažo erotiškumas sukelia manyje seniai užmirštus jausmus, kuriuos būna užgožusi klampiai lėta kiprietiška kasdienybė. Šiltas, nesiliaujantis lietus pažadina mane kitą, galbūt kažkurį mano pavidalą iš labai senų, prisiminimuose užsigulėjusių laikų ir, mesdamas iššūkį atminčiai, perkelia į dabartinį laiką. Kas vasarą tarsi sugrįžtu į save paauglę, į vaizdinius iš mokyklos laikų, į tai, ką drįsčiau pavadinti ne savo ištakomis, o nuslėptais išgyvenimais. *Η μνήμη δεν είναι μνήμα, I mnimi den einai mnima* (atmintis – ne antkapis), kaip sako graikų rašytojas ir José Borgeso vertėjas Achileas Kyriakidis. Atmintis turi galybę atmainų, tačiau net ir jos, kartu sudėtos, neaprėptų viso gyvenimo. Jau supratau, kad laikas gali būti benamis ir klajoklis, paneigiantis istorijos ir faktų liniją, jų nuoseklumą ir tolydumą. Praeities laikas gali būti ir neišnaudotas. Gal tokį laiką galima vadinti dvivėžiu laiku arba šonine laiko atšaka, nes tam tikrame asmeninės istorijos taške jis staiga atsiskiria kaip netikėtų atradimų aklakelis.

Leidžiuosi pasroviui jausmingu vasaros lietumi, skrieju autobusu per Lietuvą, lydima lašų, ir jų švelnaus kutulio planetoje nesijaučiu viena. Lietus išplauna faktus, vienatvę, deformuoja pažįstamas gyvenimo vagas. Rasotos tėviškės paveikslas sužadina manyje išsiilgtą intymumą ir išsvajotą suartėjimą su ja. Užeina noras susirasti bičiulių laiškus, kuriuos kadaise ne-

rūpestingai išmėčiau. Pasvajoju, kad mano lietaus jausenai galbūt reikėtų vardo iš praeities ir kad vidinis mano virpesys ieško pavadinimo. Tačiau pavadinimas yra tik faktas, kuris ilgainiui prasilenkia su turiniu... Prisimenu, kaip ieškojau pavadinimo savo pirmajai knygai ir anuomet buvau ne itin patenkinta tuo, ką pasirinkau. *Lietumi prieš saulę*. Šiandien, per lietų, tas pavadinimas sušvinta kaip išganinga mintis apie gyvenimą po vaivorykšte. Jisai užpildė jam skirtas duobutes laiko granite. Spėlioju, kas dar gali išaugti iš to aistringo lietingų dienų gaudesio ir žalumos smaragdo. Barbenant lietui liepos naktį spoksau priešais kaip apuokas, ne dėl nemigos, o dėl įkaitusios vaizduotės, ir jaučiu, kaip mano akys tarsi du žibintai karpo tamsą, kažko ieško ir laukia. Gal nusileidžiančių vokų valtelių, kurios nuneš per juodus nakties upių vandenis į jautrią ir judrią, be perstojo kažką kuriančią tamsos jūrą. O gal akimis laukiu šlapioje tamsoje šniokščiančio minčių intensyvumo ir atsakymų į savo svarbiausius klausimus.

„Kas su mumis darosi globaliame pasaulyje, kodėl mes dažnai liekame be pasirinkimo?" – kartą paklausė manęs studentiškų laikų bičiulė kijevietė Larisa. Nesimačiusios penkiolika metų, mes susitikome vieną saulėtą rugpjūtį. Pasibaigė jos deputatės kadencija Ukrainos Radoje, ir Larisa nuvairavo raudoną „Ford Mustang" iš Kijevo į Piterį, o iš Piterio – į mano senelių sodybą Meškinės kaime... „Tu dar klausi? – atsakau. – Pagalvok apie savo kelionę į Meškinę iš Kijevo per Piterį... Globalumas yra visur kaip oras. Tai pasaulis be sienų, be griežtai dvejetainio reiškinių suvokimo. Šiandien esi keliose vietose iš karto, todėl rinktis nebereikia." Larisa numoja ranka – nepatinka jai mano atsakymas. Mums, filosofėms, reikia išsamesnių paaiškinimų su įrodymais. „Pasaulis šiandien – didžiulė duomenų praraja, į kurią kiekvienas bruka savo turinį. Būtų gerai suteikti globalizacijai kokią nors formą, – sako ji. – Mažiau turinio, daugiau formos, kuklesni sumanymai, santūresnės pretenzijos. Oi, kaip palengvėtų pasauliui, jeigu sumažėtų turinio..." Larisa kalba garsiai, mosikuoja rankomis – jos skraido it vėjyje plazdančios gėlės. Mano tėvui patinka Larisos kalbėjimas, jiedu kartu rūko, ir jis žiūri į ją tarsi su nostalgija savo praeičiai. Tėvas padovanoja jai pakelį keisto prekinio ženklo cigarečių – „Wall Street". „Pirmą kartą matau tokią cigarečių markę. „Wall Street"? Juk tai žinomo žurnalo pavadinimas", – nustemba Larisa. Mano tėvas šypteli: „Štai tau ir nauja forma..."

Globalizacija – tai paradoksų kombinacija... Po Larisos apsilankymo, tą pačią vasarą, darbavausi kūrybiniame plenere Labanoro girioje. Kartu su manimi atvyko dailininkas Leo ir vertėja Nora – pora iš Izraelio, jaunas kompozitorius Viktoras iš Paryžiaus, be to, Heidelbergo absolventas filosofas Tomas, kuris

tada nerado darbo Lietuvos universitetuose. Keista, toptelėjo man, jog siekdami tarptautiškumo Lietuvos universitetai daro viską, kad jo nebūtų. Mus visus – užsieniečius, keliautojus, nomadus – pakvietė į pranciškonų sodybą brolis Benediktas. Buvo nepaprastai karštos rugpjūčio dienos, ežerai garavo, saulėje cypė ražienos, ugnies lietuje karštligiškai čirpė svirpliai, nuo kaitros spragčiojo ankštys. „Vasarą Izraelyje man per karšta", – sako Nora. „Man Kipre – irgi", – pritariu. Pasikalbėjo dvi pietietės. O Lietuvoje – nei per karšta, nei per tvanku. Dienomis darbavomės kiekvienas sau – kas skaitė ir rašė, kas muzikavo ir tapė. Beveik nesikalbėjome tarpusavyje. Viktoras, atsivežęs elektrinį pianiną, grojo klasiką troboje pravirais langais, kurdamas nepaprastai idilišką nuotaiką. Muzika padaro žmones geresnius. Užsukę į mūsų kiemą kaimynai maloniai teiravosi, iš kur toks nuostabus įrašas. Sužinoję, kad ne įrašas, turbūt pagalvodavo – stebuklas, harmoningai susiliejęs su Labanoro pušų debesynais. Kitą dieną lyg atsidėkodami, žiūrėk, atneša kaimyniškų vaišių – gėrybių iš savo sodybų...

Vakarais, susirinkę prie laužo, leisdavomės ramia pokalbio tėkme, protarpiais minčių valtele įsukdami į vieną kitą sraunesnį savo gyvenimo upės intaką. Kiekvienas mūsų buvo išgyvenęs tokią spalvingą odisėją, kad metų neužtektų joms išporinti. Tą karštą rugpjūtį susitikome trumpam, praleisti kartu kelias lietuviškos vasaros dienas, pasijusti seserimis ir broliais, pabūti tuo, kuo vienas kitam būna artimiausi sielos draugai. Tarpusavio artumą labiausiai jautėme tylėdami, todėl daugiau laiko skyrėme ne pokalbiui, o ugniai ir Benedikto maldai. Kuo daugiau galime vienas kitam pasakyti, tuo mažiau norisi kalbėtis. Benediktas palikdavo mūsų draugiją anksčiau ir nueidavo miego, kad galėtų atsikelti su paukščiais. Mes rymodavom prie ugnies, palaimingai džiaugdamiesi tuo, kas mus sieja. Esame laikini Lietuvos lankytojai – paukščiai medyje, trumpam susirinkome,

išklausėme vienas kito giesmės, rytoj apsikeisime adresais. Gal vienas kitam parašysime, prisiminę tą laimingą aplinkybių sutapimą, dėl kurio mūsų keliai susikirto pas brolį Benediktą...

Skendėdama lietuviškos gamtos ir bendražygių artumo idilijoje gavau iš Elektros žinutę, kad staiga mirė Kipro močiutė Elena. Verkiau. Brolis Benediktas nuleidęs galvą šypsojosi. Tai nebuvo jo kasdienė šypsena, kurią reikia suprasti kaip džiugesį... Tai buvo romi šypsena. Gal vienuoliams mirtis – tai išsivadavimas, gera naujiena? Gal mirtis ir gyvenimas susitinka būtent mirties taške, nusišypso vienas kitam, visiškai susitaiko, ir mirtį galima sutikti kaip žinią apie taikų sambūvį? Žiūrint į ramų vienuolio veidą ir man pasidarė ramiau, nors nepalengvėjo. Prisiminiau, kaip jis kadaise pasakojo, jog per vieną svarbią mėnesio trukmės misiją tarp skrydžių po įvairias šalis jam teko pabūti keturiasdešimt dviejuose oro uostuose. „Nebijote skraidyti?“ – anąkart paklausiau (nes pati bijau). Jis su tokia pat ramia šypsena atsakė, kad pagalvojus apie mirtį skrydyje apima palaima: „Tik pagalvok, juk skrendi...“

Kitą dieną vėl verkiau, ir man pačiai tai buvo netikėta, nes anytą matydavau gana retai ir nedrįsčiau net sau pasakyti, kad mes buvome labai artimos... Globalizacija – tai pasaulis, kuriame ne visados gali atsisveikinti su artimaisiais jiems mirus... Jaučiau, kad Elena mylėjo mane kaip vyriausiojo sūnaus Chrisanto išrinktąją – besąlygiškai. Ant stalelio jos miegamajame iki šiol tebestovi mudviejų nuotrauka iš Kryžių kalno, prie mano gimtųjų Šiaulių. Nė vienas iš Chrisanto giminės nevažiavo pažiūrėti, iš kokios šalies atvyko „įstabioji giminaitė“, o Elena tokiam žygiui ryžosi. Kai nusileidome Vilniaus oro uoste, pamenu, ji paklausė: „Ar tai Maskva?“ – „Vilnius“, – patikslinau ir vos nepradėjau išsamios istorijos pamokėlės, bet susilaikiau. Šios paprastos moters turtas – ne geografinės žinios. Savo kelione į marčios gimtinę ji siekė kitokių žinių, kurias galima įgyti tik-

tai atvira, smalsia širdimi, neišpažįstančia skrupulingo vietos ir laiko tikslumo, užtat tikinčia savo nuojauta. Gal Elenos kelionė Lietuvon buvo noras geriau pažinti mane ir suprasti savo sūnų? Gal paprasčiausiai pabūti su vaikais, kurie atostogas leisdavo be jos ir dažniausiai užsienyje... Pagaliau negi svarbu senutei iš Kipro, ar tai Vilnius, ar Maskva, ar koks Helsinkis. Ji visa tai vadino dviem žodžiais: *κρύο και πράσινο, krio če prasino* (šalta ir žalia). „Ir gyventi čia galima", – stebėjosi atvykusi į mūsų sodybą Meškinėje... Dabar prisiminusi anytą dažnai susimąstau, jog mudviejų pokalbiuose daug kas liko nutylėta, neišsakyta dėl kultūrų ir patirties skirtumų. Jų fone išryškėja tai, ką Elena turėjo gražiausia, – tradicinės kiprietiškos vertybės.

Φιλότιμο, filotimo (orumas) – vienas įdomiausių graikiškų žodžių. Jis turbūt tiksliausiai atspindi esminę kipriečių vertybę ir būna sunkiai išverčiamas į kitas kalbas kaip dviprasmis ar net triprasmis teiginys. Orumas kaip vertybė. Garbė kaip santykis su kitu žmogumi. Nedrįsiu teigti, kad tai taikoma visais kiprietiškos kasdienybės atvejais, tačiau vertybė tam ir yra, kad apie ją galima būtų kalbėti šiek tiek iš tolo, kaip apie nesugadintą grožį. Graikas be orumo ir garbės jausmo – ne vyras, kaip ir moteris be išdidumo ir gėdos jausmo nenusipelno pagarbos. Neretai vyro garbė yra moteris, o moterį nuo gėdos išgelbėja vyras. Graikai nuo Trojos laikų šlovina vyrą, gebantį užstoti moterį. „Neleisk, kad tave vedžiotų už nosies, kad aistros temdytų protą, būk orus, tačiau nebijok atsakomybės. Kovok kaip vyras, neskriausk moterų. Ir saugok, vaike, nugarą", – linkėdavo Spartos moterys, išleisdamos sūnus karan į tolimas šalis. „Nieko baisaus, – juokauja kipriečiai, – jei kokį kartą apgausi kaimyną, tačiau nieku gyvu nesileisk pats jo apgaunamas. Labai svarbu atsiprašyti, jeigu įžeidei žmogų, tačiau keršyti už blogį dar svarbiau..." Sunku pasakyti, kada tampama garbingu vyru arba garbinga moterimi, bet šito, anot kipriečių, galima išmokti...

Lietuviai irgi moko savo vaikus vertybių, ir ne mažiau įtaigiai nei kipriečiai. Mes, lietuviai, turime savo patirtį ir taisykles, kurios tarsi geri kelrodžiai padeda mums įsitvirtinti užsieniuose. Turime stiprų išlikimo ir saugumo jausmą, todėl mėgstame būti patys sau šeimininkai. Neskubame telktis į būrį, nevengiame galynėtis su saviškiais ir kartais susidūrę vienas su kitu svečiose šalyse liūdime, kad esame nesolidarūs. Mes tarsi patys save nužiūrėjome bloga akimi, kaip sako mano bičiuliai kipriečiai, ir skaidomės po vieną, asimiliuojamės, norime būti nematomi ir sykiu išskirtiniai. Melancholija dėl savo dabarties ir susirūpinimas, jog pasaulyje esame nematomi, galime išnykti, mus raiškiai skiria nuo kipriečių. Jie tokio jausmo atvirai nereiškia, gal jo neturi arba nepuoselėja, nors didžioji dalis kipriečių irgi gyvena už istorinės tėvynės ribų. Nekreipia dėmesio jie ir į tai, ką kiti apie juos galvoja, ir neišgyvena dėl svetimšalių, tokių kaip aš, likimo jų tėvynėje. Negalėčiau pasakyti, kad Kipre sutikau daug žmonių, kurie man padėjo, tačiau niekas netrukdė siekti to, ko norėjau. Dažnai pagalvoju, kad tai ir yra geriausia pagalba, nes ilgainiui pasidaro nesunku suprasti Kipro kasdienio gyvenimo taisykles – jos daugmaž vienodos atvykėliams bet kurioje šalyje. Žinok, kad kelio tau niekas neužkirs, tačiau daryti tai, ko labiausiai nori, gal ir nepavyks. Mus, lietuvius, iš kipriečių visados išskirs išorė – plaukai, nosis, akys, oda – ir net dvidešimt metų gyvendami kur nors Viduržemio Rytuose sulauksime to paties klausimo: „Iš kur taip gerai mokate mūsų kalbą?“ Nenorėdama pabrėžti žmonių kitoniškumo, niekados neužduodu tokių klausimų Lietuvoje gyvenantiems užsieniečiams.

Tada klausiu savęs: „Ko siekiau, apsisprendusi mokyti savo dukras lietuvių kalbos Kipre? Ar norėjau, kad jos būtų kitokios nei kipriečiai? Gal ir norėjau... Bet ar jos šito norėjo?“ Kartą septynmetė Nefelė sumanė pasiteirauti: „Mama, kodėl tu neturi draugų?“ Nustebau, nes jų turėjau... Ji patikslino: „Ne tokių

draugų, o gerų." – „O kas tie geri?" – klausiu. „Nežinau, gal tie, kurie draugauja ne tik su tavimi, bet ir su manimi?.." Ji paprašė papasakoti, ar Lietuvoje – kai aš buvau vaikas – mane skriaudė kiti vaikai. Prisiminiau porą keistų istorijų: klasiokai per pamoką kaktusą po sijonu pakišo; kaimo vaikai negyvą pelę už apykaklės užmetė... Kaktusas – už klasės „zubrylą"; pelė – už tai, kad buvau iš miesto. Vis tas kitoniškumas užkliūna... Deja, vaikas pasirinkti negali, todėl užmiršęs patyčias toliau draugauja su savo teisėjais. Panašiai ir suaugęs žmogus atleidžia aplinkiniams nuoskaudas, jei neturi kur trauktis. Kitoniškumas visados ir visur – kebli problema. Kaimiečiai, būdavo, nemėgsta miestiečių ir atvirkščiai... Pamenu, norėjau būti iš didelio miesto ir atvykusi į kaimą pas senelius meluodavau kaimynų vaikams, kad esu ne iš Šiaulių, bet iš Kauno. Apie Kauną tada visi kalbėjo, ir man atrodė, jog tai įstabus, įvykių kupinas didmiestis. Vieną dieną vieškelyje prie mūsų trobos vaikai šaka išbraižė: „Šalin rankas nuo Kauno."

Pasakojau Nefelei šią vaikystės istoriją jausmingai tarsi vaikas – vaikui, kol ji mane pertraukė: „Pas mus taip nebūna!" Galbūt mano istorija jai atrodė kaip iš kito pasaulio ir todėl neteisinga? Greičiausiai dukra panoro pranešti man ką nors svarbaus: „O aš turiu gerų draugų! Ir mūsų klasėje yra juodaodžių. Niekas iš jų nesijuokia." Ji visados taip daro: išklausiusi mano išvedžiojimų pergalingai pareiškia, kad jos kiprietiškas pasaulis yra gražesnis...

Vaikystė: kažkas nepaneigiama ir šviesu, gražiai nutolę kaip Pažadėtoji žemė. Nesvarbu, kad ji pasirodo žmonijai tik akimirką. Kadaise galvojau, kad praeitis yra vienintelė atrama, kuri gali suteikti mano asmeniniam mitui tikrumą globalizacijos sąlygomis. Atrodė, jog pasitelkus prisiminimus iš tolimos praeities gyvenimas įgauna ryškesnių akcentų. Keista, kad iš vaikystės mažai ką pamenu apie savo artimiausius žmones, du jaunėlius

brolius. Jie nuolatos pragariškai šėldavo ir rėkaudami praūždavo pro mane kaip padūkę velniukai, juokingai komentuodami savo neįtikėtinas išdaigas. Buvau drausminantis šeimos elementas. Vyriausioji sesuo. Kartą, net nejauku, supykusi pakirpau miegančiam Virginijui blakstienas ir iki šiol negaliu pamiršti to savo žiauraus veiksmo. Vargšas, kaip jis verkė... Į savo brolius žiūrėjau kaip į mažylius be perstojo varvančiomis nosimis, suskirdusiomis nuo rėkimo lūpomis, mano vedžiojamus į darželį, iš darželio. Kartais juos ten pamiršdavau kaip daiktus arba įsitraukusi į pamokų ruošimą galvodavau: tegu palaukia.

Kipre kokią melancholijos valandą pasvarstydavau, kad toks mano kaip sesers atsainumas jaunėliams broliams galbūt atsiliepė ir motinystei svečioje šalyje: „Kokia iš manęs motina, kai pačiai reikia pagalbos tarsi vaikui? Kai pati esu vedžiojama už rankos iš vienos nepažįstamos vietos į kitą..."

Vaikas – žmogaus tėvas ir mokytojas, sako anglų išmintis. Vaikai – maži, tačiau galingi magai, gebantys iš pagrindų pakeisti tėvų gyvenimus ir visą pasaulį. Prisiminiau šią išmintį, kai sunkiai susirgo Nefelė ir prireikė, kad ji parodytų man kelią iš klampaus akligatvio. Trylikametė dukra ilgus mėnesius negalėjo valgyti daugybės įprastų produktų, tarsi jos viduriai būtų nuausti iš voratinklių šilko ir trūkinėtų sulig kiekvienu kąsniu. Mūsų dienas užpildė ilgi valgymo ritualai, kurie veikiau priminė šventą maldą, kad tik pastangos susilauktų vaisių. Tai buvo keistas negalavimas, kuriam kasdienės medikų priežiūros ir ligoninių nereikėjo, tačiau netikėtai suvaržyta judėjimo laisvė, kai negali plačiai išskleisti sparnų, mano jaunėlę erzino labiau nei palatos sienos. Jai nedavė ramybės klausimas: „Kodėl kitiems galima tai, ko man vienai nevalia?“ Šito paklausus, uždrausto vaisiaus norisi dar labiau... Mano kasdieniai rūpesčiai ilgainiui virto išsamių mitybos kalendorių kūryba – maistingųjų medžiagų sąrašais su niūriais posmais „pavojinga“ ir „negalima“. Tuo tarpu Nefelė pasinėrė į kitokią kūrybą – ji ėmė piešti. Pradėjo lankyti piešimo pamokas kaimyniniame name pas vieną bulgarų dailininką. Jis mokė piešti portretus ir neregėtas gausių vaišių užstales: vaisius, mėsą, žuvį, pyragus, kuriuos bus galima valgyti, kai Nefelė pasveiks. Netrukus dukros pieštuko brūkštelėjimai ėmė smagiai juoktis iš negalios, vijosi į netikėtus šaržus, karikatūras, linksmino mokyklos sienas, vaikiškų parodų sales ir net meno kritikus. Kiekviena išvingiuota linija teikė jai daugiau gėrio už mano sudarytas valgių lenteles ir medikų nurodymus.

Vis dėlto nieko baisesnio už vaiko ligas motinos gyvenime nebūna, ypač kai jų kilmė neaiški. Aiškumo nedovanojo nei dusinančios valstybinės ligoninės, stokojančios pediatrų,

tačiau turinčios akylai naujoves sekančių specialistų, kurie kiekvienas išmano tik savo siaurą sritį; nei ištaigingos privačios laboratorijos su baltų chalatų ir guminių pirštinių kvapais; nei šūsnis diagnozių, kurias išmokau skaityti kaip savo disertacijos puslapius. Atsakymo nežadėjo ir liaudiški gydymo būdai: kvapios kiprietiškos žolės ir eliksyrai, mano bičiulės rusės ekstraktai ir akmenys, šamaniški Nikosijos tadžiko užkalbėjimai... Paguodos ieškojau ir giliose, ašarotose kitų motinų akyse, kurias matydavau Kipro ligoninėse. Mamoms leidžiama rymoti prie vaikų per naktį, ir jos, susinešusios lauknešėlius ir pagalves, tyliai budi prie lovelių, tik protarpiais apsikeisdamos širdingais žodžiais. Jei kas nors sakys, kad motina – rami ir savimi pasitikinti vaiko slaugė, sunkiai patikėsiu. Išorinė ramybė būna apgaulinga. Susirgus vaikui, mamos gerokai kuokteləja, ir nenuostabu, kad dauguma jų nebegrįžta į ligtolinį gyvenimą. Slaugančios mamos kelias – ne dramatiški Odisėjo išgyvenimai, kurie parplukdo neatpažįstamai pasikeitusį keleivį atgal į gimtąją Itakę. Niekas taip neišgrynina motinos pasirinkimo kaip vaiko liga.

„Aš paprašysiu savo giminės, kad melstųsi už Nefelę visose mečetėse. Mes šitaip išgydėme tetą", – pasakė mano bičiulė Alev, atvykusi į Nikosiją iš Londono aplankyti savo giminaičių. Ji atnešė lauktuvių lėkštę savo tetos gamintų *ντολμάδες, dolmades,* kuriuos vadinu Kipro balandėliais. Turkai, kaip Alev teta, deda į juos daug ryžių, todėl *dolmades* išeina šviesesnės spalvos ir didesni nei pagaminti pagal graikų receptą. Graikai mėgsta juose daugiau maltos mėsos ir vynioja kiečiau tarsi mažyčius saldainius batonėlius.

Turkiškomis draugės vaišėmis tada pasigardžiuoti negalėjome, nors jos suteikė širdžiai džiaugsmo... Alev paminėjus musulmonišką maldą, apkabinau ją, nors mudvi esame ne iš tų, kurios tiki kasdieniais maldos namų stebuklais. Mes tikime kitaip, nes gerbiame žodžio galią, kurią pažinome darbe ir kūryboje.

Alev man kaip sesuo, nors matau ją vos kartą per metus ir tikros sesers neturiu. Gal jos ir nebūtina turėti, kad atpažintumei seserį kitoje moteryje? Panašiai tėvų meilės stokojantis vaikas atpažins mamos ir tėvo jausmus senelių arba giminių rate, o kartais ir svetimų, bet mylinčių žmonių pasaulyje. Alev padovanojo savo eilių rinktinę *Mano mirusi sesuo / 1974*. Jos herojė maža mergaitė aksominiu žvilgsniu ir daugybe vardų – Ofelija, Euridikė, Gertrūda, Šarlotė Saloman ir jūron nuskendusi antikinė statula – skilusios Alev tėvynės simbolis. Kipras – tarsi jos mirusi sesuo, kadaise ji išlydėjusi mano draugę į kitą šalį šiais žodžiais: „Mano spalvas išplovė jūra / tik lūpos dar skaisčiai raudonos / nuo kraujo ir granato sulčių / nuo neišsakytų žodžių."

Nefelės ligą priėmiau kaip savo pačios kūno negalią, kuri vedė mane į nuolatinį nerimą. Ieškodama nepaprastų atsakymų išorės pasaulyje, ragavau net dukrai skirtus vaistus, kapsules, kurios mano viduje sproginėjo it brandžios akacijų ankštys, keldamos dar didesnį sąmyšį. Vertinau ir visa siela sugėriau seserišką Alev rūpestingumą, lankiau jos išraiškingus poetinius spektaklius, kurie puošė rudeniškus Nikosijos vakarus. Gaivioj prietemoj, nuspalvintoj mėnesienos, mintimis keliaudavau tolyn nuo namų rutinos prie paguodos, kad mano dukra – kitas, man nepriklausantis žmogus. Jos gyvenimo aš negyvensiu ir jos kūnas niekados nebus man pavaldus. Susigrąžindavau kadais girdėtas bičiulių pastabas, jog prisiimti visą atsakomybę už kito žmogaus sveikatą yra nepadoru ir kvaila. Deja, būna gyvenimo tarpsnių, kai negirdi kitų, nes esi pavojingai arti savęs. Kasdienis mano rūpestis ir artumas žeidė Nefelės laisvės jausmą, pamažu keisdamas mūsų santykius ir atskleisdamas dukrai visa, kas buvo susikaupę tarp mudviejų nuo jos gimimo. Pirmiausia – mūsų skirtingas kalbas.

Vaikai turi puikią tėvų silpnybių nuojautą ir numano, kas labiausiai tėvus išgąsdintų. Tąkart Nefelė sukilo prieš lietuvių

kalbą, nusprendusi išmesti ją kartu su sausomis alyvmedžių šakelėmis į didžiulį laužą lauke šalia namų. Kipre artėjo stačiatikių Velykos. Vaikai iš visų pakampių tempė lentgalius, sausas žoles, šakas ir krovė į gigantišką stirtą Judui deginti. Per velykas pavojingi paauglių ritualai nusiaubia salą taip, kad paskui miestų ir kaimų tarnybos valo gatves ir parkus visą mėnesį. Kiekvienas kiprietis, išgirdęs savo atžalos „eisiu Judo deginti", žino tikėtiną šio nuotykio kainą ir neretai stoja piestu. Per velykines ugnies orgijas padūkėliai, būna, susižeidžia akis, netenka dalies plaukų, ausų, susižaloja galūnes, sukelia gaisrus, išdegina ir taip reto miško plotus. *Φωτιά, fotia* (ugnis) Kipre nėra nekaltas žodis.

– Matai laužą? Tą tavo kalbą ten ir išmesiu! – suriko Nefelė pyktelėjusi, kad nuolatos priekaištauju už tai, jog jos lietuvių kalbos žodyne liko tik trys žodžiai: nusibodai, uždaryk duris. Paauglystė – maniau.

– Dabar tu pasakysi, kad kalti mano trylika metų, – perskaitė mintis dukra.

– Kodėl? – klausiu.

– Todėl, kad tu esi kaip gimnazijos mokytoja, kuri kabo virš galvos, kai rašau. Man gėda prieš draugus kalbėti ta tavo kalba. Ir man sunku pasakyti lietuviškai, ką galvoju.

– O ką tu galvoji?

– Matai? Tu visai *χαζή, khazi* (kvaila): juk ką tik sakiau, kad sunku. Geriau tylėk.

Gilinausi į kiekvieną man skirtą dukters ištartį tarsi į neatšaukiamą nuosprendį, reikalaujantį keisti „tapatybę", – jei ne, dukrai ir liksiu nepritapėlė. Pati kone virtau aikštinga ir reiklia paaugle – dramatiškai deklaruodavau šeimos nariams: „Manęs visi nekenčia", reikalaudavau paaiškinimo: „Už ką?" ir siūlydavau neginčijamą išvadą: „Šito nenusipelniau". Niršau nuo kiekvieno durų bilsmo ir stingau it žaibo trenkta nuo bet kokio aštraus garso.

Diena iš dienos Nefelė jautėsi vis geriau, gijo, stiprėjo, o aš kasryt pakirdusi ir išleidusi ją į mokyklą vaikščiojau iš vieno kambario į kitą po vis mažiau jaukius savo namus, negalėdama susikaupti niekam, tik tolesniam gydymui. Nieko nebedirbau, neberašiau ir nebeverčiau tekstų, neatsakinėjau į sutrikusių savo studentų klausimus, tik vaikščiojau ir vaikščiojau... Sakoma, kad pakvaišusi galva neduoda ramybės kojoms. Net automobilis, pavargęs nuo stovėjimo, pakrypo, o ant purvino jo lango kažkas nupiešė liūdną *smiley* ir užrašė *wash me*. Kuo stipriau dukra priešinosi mano slaugymui, tuo aistringiau ėmiausi naujų valgiaraščių. Dariau tai ne tam, kad įsiteikčiau Nefelei gardesniais pietumis, o kad ši istorija, tarsi ilgai rašomas tekstas, sulauktų išsvajotos pabaigos ir, svarbiausia, mane išvaduotų.

Praėjo nemažai laiko, kol supratau, kad motina negali būti savo vaiko gydytoja, nes šis, ypač paauglystėje, ja netikės. Suvokiau ir tai, kad motina nėra tik malonumų upė. Tada koks gi jos vaidmuo? Atsisakyti motiniškų dogmų ir būti žaismingai? Būti racionaliai ir nuolatos kurti saugią tarpinę erdvę tarp šeimos narių? Kad ir koks turtingas būtų klausimynas, atsakymo, ko vaikui labiausiai reikia, niekas nesuteiks. Turbūt mes nuolatos ieškome atsakymų vienas kitame, nes mus – kaip ir vaikus – baugina išorinis pasaulis. Vis dėlto labiau už viską mus vilioja vienas kito paslaptys, kurias įminę, regis, tapsime stipresni. Pamenu, babytė kartą juokavo, kad daug paslapčių iš jaunų žmonių galima išvilioti, kai jie grimzta į miegą ir būna palankios būsenos tarp budrumo ir sapno. Tokį žaidimą žaisti su dukra atrodė pernelyg šventvagiška, nors atsakymų į savo klausimus ieškojau pirmiausia jos, o ne savo pasaulyje. Vienu metu siekiau Nefelės tėvo pagalbos ir prašiau jo būti mano pusėje. Tačiau Chrisantas puoselėjo savo gyvenimo viziją, mano supratimu, skirdamas per daug dėmesio natūraliam chaosui ir žaismui. Visą tą laiką, įvarius į man tiek baimės, jis elgėsi

tarsi nieko baisaus nevyktų. Atrodė, tyčia ardo mano gydomąjį įdirbį ir siūlo dukrai išvykas, kinus, keliones, uždraustus hamburgerius, tavernas ir linksmybes. Jie skrido į Londoną lankyti Elektros, sesers studentės, kurios Nefelė ilgėjosi labiau už viską pasaulyje ir mėgdžiodavo ją kiekviename gimnazistės žingsnyje. Tėvas buvo malonumas, mama – pareigos, tėvas kalbėjo suprantama kalba, o mama – „nesąmones".

Pagaliau – kaip visada – vadinamojon mano pusėn stojo tėvynė. Galbūt dėl to, kad visados kreipdavausi į ją, ir ji man atsiliepdavo. Tai būdavo įvairiausi signalai – laiškai, skambučiai, darbai, svečiai, artimųjų žinios. Venk vieno metodo, venk vieno gyvenimo; kai negali rašyti, parašyk bent vieną sakinį per dieną, kad neprarastumei kalbos jausmo; per daug nesirūpink kitais – kiti patys apie save pagalvos... Panašiai kalbėjo ir Sigitas, tada, mano dramatišku dukros slaugymo metu, atvykęs į Europos poetų seminarą Kipro universitete. Man buvo pavesta parengti poezijos vertimo dirbtuves ir sukviesti Kipran poetus iš įvairių Europos šalių, tačiau visą kūrybinę atsakomybę tuo metu perleidau kitiems. „Ne ta būsena." Profesorius Stefanas, stojęs į seminaro vėžes vietoje manęs, išrėžė man ilgą tiradą atviraširdiškos kritikos, pavadino mano būseną „niekur nevedančia", o seminarą, dėl laiko ir idėjų stokos, „Niekieno žeme". Gal ir gerai, kad mums kartais rodomas sveikas negailestingumas – šiek tiek laisvai, šiek tiek juokais ir draugiškai... Šiuo atžvilgiu mano kiprietis kolega pasirinko deramą toną. Renginys virto dokumentiniu filmu apie salos svečius, poetus, mąstančius tarp padalytos Kipro sostinės griuvėsių... Toks man ir buvo seminaras – persmelktas neparengtų, skubotų scenarijų ir dukters ligos, tačiau jis pakeitė mano būklę į didį išblaivėjimą, į sunkenybių nusikratymą. Tėvynė... Sigitas atvežė man lietuviško šaltalankių aliejaus ir sugrąžino kolegišką kasdienybės klegesį. Vėl grįžo tikra ir nerūpestinga nuotaika, kai galima juoktis iš smulkmenų – tiek iš

liūdnų katinų, murkiančių Žaliosios linijos laukymėse, tiek iš seminaro kuriozų. Smaginausi neįprastais ir kontrastingais Sigito pastebėjimais, pati šaržuodama pažįstamą Nikosijos aplinką, keliaudama vaizduotės žvilgsniu nuo viena prie kita, lyg atrasdama, kad aplink vyksta kažkas džiugaus ir kad norisi kvatoti. Tai nebuvo man įprastas juokas, o, sakytum, nervingas krizenimas, bet jis tarsi gera iškrova leido man išsijuokti už keletą sunkių metų. Tiesa, Sigitas kiek su nuostaba, kiek su užuojauta kraipė galvą: „Matyti, kad tavyje daug visko prisikaupę..." Jis neprašė mano turistinės pagalbos, kipriečių eiles išvertė, pasitelkęs tik būtiniausią mano kaip vertėjos pagalbą, savarankiškai, lengvai, iš gilios poetinės nuojautos. Kai manęs klausia, ką reiškia geras vertėjas, pagalvoju apie kalbos skambumo jausmą, apie tuos, kurie verčia iš klausos – kaip kadaise graikų poetas Janis Ritsas, gerai nemokėdamas rusų kalbos, tobulai perkūrė Vladimirą Majakovskį.

Kad išgydytum kitą, pirmiausia reikia sveikų emocijų, kuriose tarsi veidrodyje atsispindi žmogaus santykis su aplinka, su vadinamąja objektyvia tikrove. Atsitiko taip, kad Nefelė ėmė tikrinti, bandyti, gydyti ir stebėti mane, o ne aš – ją. Savo elgesiu ji paneigė mano teorijas apie įgimtą charakterį ir kultūrą. Prigimties ir instinktų, susijusių su konkrečia kultūra, tikriausiai nebūna. Šeima, kurioje gimstame, labai skiriasi nuo tos, kurią vėliau sukuriame patys su žmogumi iš svetur. Tarp tų dviejų šeimų neretai esama rimtos prieštaros. Nauja šeima – nauji išbandymai, todėl nenuostabu, kad tarp vaikų ir tėvų, dukros ir motinos būna susidūrimų. Nefelei rūpėjo artimiausia Kipro aplinka ir ji norėjo matyti mane tos aplinkos dalimi, garantija, o ne nuolatine pavojaus sirena. Ji sukilo prieš visa, kas mane nuo jos pasaulio skyrė, net prieš save kaip mano dukrą. Staiga tai, kas ji dar buvo vakar, šiandien nustojo egzistavę. Jos mėgstamas piešimas irgi buvo užmestas. Visa savo esybe ji judėjo link sudėtingo maišto,

pliekiančio pirmiausia valdžią – mokytojus ir tėvus. Ji nustojo vilkėti gimnazistės uniformą ir sulaukusi direktoriaus papeikimo nunešė jam savo sukurtą „žmogaus teisių deklaraciją". Ji stojo ginti nubaustų už rūkymą savo klasiokų, nors pati nerūkė. Ji priminė gimnazijos vadovams, jog šie irgi buvo jauni ir seniai pamiršo, ką veikė gimnazijos laikais. Ji priekaištavo graikų mokytojai, kad pasaulio literatūros šedevrus josios pamokos paverčia nuobodybe, ir siūlė jai verčiau dainuoti lopšines. Lietuviškai tuo metu Nefelė norėjo bendrauti tik su pussesere Agne iš Šiaulių, „skaipino" ir mėgavosi šiauliečių tarme, pritardama, kad šiauliečiai vartoja žodžius taupiai, aiškiai, tiksliai. Už tai ji neva mėgstanti ir kipriečių dialektą, nes, lyginant su atėniečių kalbos maniera, jis yra „kietesnis".

Nuo savo negalavimų, kuriuos medicina įvardijo kaip neišgydomus, Nefelė visiškai išsivadavo, išvykusi iš Kipro dar vienai savo lietuviškai vasarai. Sakoma, kad geriausiai išgyji, kai gydaisi tuo, dėl ko susirgai. Lietuvoje ji valgė viską, ko negalima, tarsi bandydama mano kantrybę ir savo pačios nuostabą, tačiau Lietuva su jos gydomąja galia buvo nepaneigiamos. Tada pajutau, kad triumfuoju tarsi olimpinių žaidynių čempionė. Mano širdis krykštavo iš laimės: nugalėjome.

„Visi kipriečiai, sugrįžę į Kiprą, virsta dar didesniais kipriečiais", – guodėsi man ne viena užsienietė, kipriečio žmona, tarsi „kiprietis" reikštų kažką negero. Nereikėjo ilgai spėlioti, ką gi mano bičiulės norėjo pasakyti. Mylimas žmogus iš pradžių atrodo vienintelis ir vienas. Jis neturi pilietybės ir tėvynės, tautybės ir rasės... Tačiau ateina valanda, kai visos jo savybės išnyra tau prieš akis kaip nepažinus ir pavojingas Antarktidos žemynas. Tada meilės jausmas atsiveria visokiems oro svyravimams ir įtakoms – ima keistis. Mylimasis kiprietis, pasirodo, turi plačią giminę, dešimtis nepažįstamų, triukšmingų žmonių, kurie liečia tave ir žnybia į žandą kaip vaikui, o tau mielesnė sava – tiesa, nekalbi, iš pirmo žvilgsnio svečiui abejinga lietuviška šeima, gyvenanti tarp kaimo ir miesto darbų, veiklos, pareigų. „Kokia prasmė šitaip dirbti?" – niurzgėjo sutrikęs svečias iš saulėtojo Kipro Chrisantas, pristatytas Meškinėje į lysvę skinti braškių.

Galbūt kažkuriuo tarpsniu meilė tarp vyro ir moters sklandžiai perauga į meilę visai giminei, tačiau man atrodė, jog tai yra kas kita, neįmanoma, ir tokiai visa apimančiai meilei skirtingų kultūrų horizonte mano sparnai dar ilgai bręs. Kuo daugiau mąsčiau apie savo mišrią šeimą, – mintys neklausia, ar turime joms laiko, – tuo vaizdingesnis buvo jos paveikslas kaip troškimų ir tikrų poreikių aukojimas, kaip pernelyg staiga užklupęs, pančiojantis sėslumas, sukeliantis maištą ir norą elgtis priešingai. Šitaip prasidėjo klajonės tarp šeimų, namų, kultūrų ir vertybių, draugų ir artimųjų, ir visiems – man taip atrodė – reikėjo begalinio mano dėmesio, jausmų ir laiko. Beviltiškas noras, aistra ir bandymas visiems įtikti ir patikti baigiasi nuovargiu, per greitai prabėgusios dienos pojūčiu, kupina apmąstymų naktimi ir jos daugialypiuose skliautuose besirėžiančia realia savo

individualios formos praradimo, skilimo, išsišakojimo ir subyrėjimo į nematomas galaktikas grėsme. „Tu nesijautei laiminga ir dėl to apkaltinai šeimą", – padarė išvadą iš mano samprotavimų bičiulė keliautoja Jūratė, užsukusi į Kiprą. Man tada toptelėjo, kad keliaujantys žmonės dažnai geba viską apibrėžti keliais pakeleivingais žodžiais. Kita vertus, niekas neįsiklauso į pasakojimus taip dėmesingai kaip pakeleivis, juk tam jis ir keliauja, kad klausydamasis kitų istorijų pergalvotų savąją. Galbūt pakeleivės pastaboje būta ir tiesos. Juk visados stipriausiai veržia arčiausiai kūno esantis žiedas. Šeima atrodė kaip nepakankama erdvė mano prigimtiniam aistringumui skleistis, o jaunystėje teikiau jam pirmenybę, nesuvokdama, jog tokia šeima kaip mano gali būti įdomus kūrybingumo šaltinis. Neabejojau, jog mano kuriančiai aistrai reikia erdvės, didesnės už šeimą, nors graikai ir sako, kad tai, kas lieka išblėsus aistrai, yra tikroji meilė. Deja, po didelės aistros gali likti ir didelė tuštuma...

Patarimo, išminties ir daugelio atsakymų dažniausiai eidavau pas kitus žmones, ypač pas senus savo draugus, tarsi jie galėtų atverti man kažkokią paslaptį iš praeities, atkurti tai, ką esu praleidusi arba ko nepastebėjusi... Panašiai vaikystėje ieškodavau suaugusiųjų paramos... Man reikėjo pripažinimo kitų žmonių, kuriuos vaizdavausi daugiau žinančius ir stipresnius už save. (Mes kartais nesuprantame gyvenimo, kurį gyvename, nes norime suprasti gyvenimą, kurio negyvename.) Kai paauglystėje klausdavau mamos: „Kodėl taip yra?", ji atsakydavo paprastai: „Visi norime patikti kitiems." Laukdavau įtaigesnio atsakymo – kažko panašaus į mano išskirtinumo patvirtinimą, į jauno ir ambicingo *Aš* palaiminimą. Jeigu tada būčiau išgirdusi mamos balso gaidas, virštonius, pustonius ir patirties signalus, mano gyvenimas turbūt atrodytų kitaip. Tam ji ir reikalinga, ta mamų patirtis, – signalui. Tam ir reikalingas kitas žmogus, kuris kaip Hermis atneša svarbų pranešimą, iškoduoja paslaptį ir kar-

tais pabūna retos kalbos vertėju. Vis dėlto pasirinkau kelią, raginantį klausti, bet patariantį neklausyti, todėl galva nuolat plyšo nuo prieštaringiausių minčių, o laikas užsiverdavo į nuosavą, atskirą tėkmę, kurioje vyko mano gyvenimo sintezė.

Kai ėmiau vis dažniau grįžti į Lietuvą su vaikais viena, kaip mite „Eglė žalčių karalienė", mama labai sunerimo. Gal ji jau buvo išgyvenusi savo motiniškos meilės persikūnijimą į mano kiprietišką šeimą, nes įdėmiai žvelgdama man į akis kiekvieną vasarą kartodavo: „Tu turi puikų vyrą... Jis labai geras tėvas..." Babytė, kol buvo gyva, varydavo dukros abejones šalin, sudėliodama viską į savo vietas: „Jei grįžta be vyro, vadinasi, nenori su juo važiuoti... Ir kam jo čia reikia." Keistas vienos šeimos moterų derinys. Babytei vyras moters gyvenime – praeivis. Gal dėl to ji gyveno už savišką dviem dešimtmečiais ilgiau. Ji buvo mano senelio mylima moteris, vienuolika metų už jį jaunesnė ir gerokai vikresnė. Nepamenu, kad jie kada nors būtų susiriejç ar susižodžiavę, bet ir nepamenu ypatingo babytės meilumo seneliui, kuris nulydėdavo ją, žvitrią, ilgesingu žvilgsniu su šypsena: „Tuoki jau yr ta mūsa maminka..."

Mamai, regis, vyras – tai didžioji moters gyvenimo dalis. Ji man, paauglei, sulig atsidūsėjimais dėl nelengvo moters vedybinio gyvenimo sakydavo: „Svarbiausia moteriai – geras vyras." Ji šito nuoširdžiai man linkėjo, nes jos santykiai su tėvu, juokavo ji, priminė dramatiškąjį Ravelio „Bolero". Kartą palyginęs mamos kalbėjimo toną su „Bolero" ritmu tėvas nustebino ją iki žado netekimo... O man, jaunai merginai, tėvų gyvenimas atrodė pernelyg monotoniškas. „Mano gyvenimas bus kitoks", – galvojau sau. (Įdomu, ar daug dukrų norėtų savo motinų gyvenimo?) Ilgainiui mama turbūt nustojo puoselėti „gero vyro" viziją, bet tai užtruko pusę jos gyvenimo. O gal jos kaip moters gyvenimas ilgainiui keitėsi, pateisindamas kai kuriuos norus ir svajones gyventi kitaip... Dabar su vis didėjančia nuostaba ir nerimu

stebiu, kad mano tėvai suauga į vieną kamieną, kaip dauguma ilgai kartu gyvenančių porų. Jie beveik nieko nebedaro skyrium ir kartais net suserga kartu. Tiesa, niekados jų neklausiu, ar visa tai – tik iš nebegalėjimo kitaip. Gyvenimas buvo negailestingas ir leido jiems patirti daug sunkumų, o visos jų patirtys susijusios – gyvenimo siūlai susivijo į vieną kamuolį. Nerimas dėl tėvų, kuris gyvenant už tėvynės ribų tik stiprėja, verčia galvoti apie juos kaip vientisą ir vieną kūną, kupiną giliai pažįstamos aistros gyvenimui ir bendros lemties.

Vieną dieną, užsukusi į Kokinotrimitijos kaimo kapinaites aplankyti Chrisanto motinos Elenos kapo, neskubėdama apžiūrėjau įšilusius nuo saulės balto marmuro antkapius. Visi kapai šeimų, vienodi, be gimimo metų, juose asketiškai – juodais dažais baltame akmenyje – įrašytas tik vardas, amžius ir mirties data:

Sotiris Chadžipavlu (78 metų) mirė 1998 09 24,
Despina Zaneti-Chadžipavlu (68 metų) mirė 1998 12 15.

Didžioji dauguma sutuoktinių porų išėjo Anapilin beveik kartu, neišgyvenę vienatvėje nė pusmečio, vyras – tuojau paskui žmoną arba žmona tuojau po vyro. Tiesa, Viduržemio Rytų pasaulyje vyrai kur kas rečiau buvo išėję paskui žmonas, nors ir jiems neteko gyvuoti amžinybę. Tada net sudrebėjau nuo minties apie tokį tarpusavio ryšį.

Kartais pagalvoju, ar nebus toji mamos „gero vyro“ vizija įsikūnijusi Chrisanto asmenyje. Jie sutardavo vienas su kitu geriau negu aš su kiekvienu jų, svarbiausia, jiedu galėjo susišnekėti rusų kalba, ir gerus jų santykius apibrėžiau kaip natūralų naujų giminių domėjimąsi vienas kitu. Chrisantas bendravo su mama lengvai ir guviai kaip pietietis, jo elgesys buvo kiek globėjiškas, kupinas gailestingo supratingumo, kuris mamai darė įspūdį. „Tarybinius“ žmones Chrisantas vertino kaip „išsilavi-

nusius, bet sunkumų suvaržytus“ (jam nesvarbu, ar jie rusai, ar lietuviai, ar latviai; „Jūs skiriatės, bet nežymiai“, – sakydavo). Primygtinai neklausinėjau, ką jis turėjo galvoje, pakako, kad su mano artimaisiais jis buvo dėmesingas, linksmas ir dosnus. Kitaip tariant, elgėsi truputį kaip su vaikais ir gal dėl to visiems teikė džiaugsmo.

„Mano uošvė – pati geriausia pasaulyje“, – meiliai sakydavo jis, užsigerdamas degtinę šampanu, o šampaną likeriu, nes taip buvo priimta lietuviškose giminaičių užstalėse. Lietuviams malonu dosniai vaišinti svečius ir siūlyti išgerti. Šeimininkai dažniausiai išgeria mažiau, ir tai kovingų, gudrių žmonių bruožas, o pietiečiui be spiritui palankių genų lietuviškos vaišės reiškė tikrą išbandymą. Na, bet jeigu reikia, tai reikia – kipriečiai nekomentuoja kitoniškų tradicijų, jie dalyvauja jose arba randa būdų nusišalinti. Keista, bet kipritį mažai kuo nustebinsi, tarsi jų galvose nuo senų senovės būtų atrastos visos atlantidos. Tačiau mamą žvilgantys komplimentų vėriniai iš žento lūpų stebindavo ir žavėdavo, juolab kad šis žarstydavosi jais ir neišgėręs, ir jo žodžiai plaukdavo natūraliai ir melodingai kaip daina. Mama atgydavo. Ji net pamėgo savo vardą Zofija, nors nepatiko jo trumpinys „Zosė“, ir didžiavosi jo graikiška reikšme *σοφία, sofia* (išmintis), kurią Chrisantas atvirai pabrėždavo. Ant mamos stalo tuoj atsirasdavo gardžių salotų, su meile išvirtos sriubos, nuspėjančios didžiausius žarnyno slėpinius, ir pamišęs dėl gardaus maisto kiprietis pakildavo per spindį nuo žemės, nes nuspėjusi vyro skonį sulauki ir pripažinimo, ir beveik dievinimo. Mama ir Chrisantas suprato vienas kitą iš pusės žodžio ir dalijosi mielomis bendravimo valandėlėmis kaip dragužiai, tarp kurių neretai pasijusdavau tarsi trečia, truputį svetima ir ne itin taiki persona. „Tu per šiurkšti su juo... Tu jį erzini“, – švelniai maldaujamu tonu kreipdavosi į mane mama. Aš purkštavau: „Nesąmonė... man nesvarbu...“

Nesu tikra, ar tai buvo savotiškas rungtyniavimas, ar tiesiog nesusivokusios dukros priešgyniavimas motinai, tačiau mamos kalbėjimas apie Chrisantą visad neįprastu, nekasdieniu balsu mane vedė iš pusiausvyros ir niekaip nesuprasdavau, kodėl ji ne mano pusėje. Matyt, iš savisaugos instinkto ir motiniško rūpesčio mama linko ten, kur jautė rasianti stiprybės ir ramybės pažadą, tiesesnį ir aiškesnį kelią, o ne dukros nuolatines kryžkeles...

Atvykusi į Kiprą pasisvečiuoti mama pastebėdavo tai, ko nebematydavau aš. Žiūrėk, kaip pagarbiai čia laikomas vanduo – grafine, pridengtame mažyte nerta servetėle su karoliukais prie kampučių, kad nenuslinktų nuo indo. Ji grožėdavosi kipriečių moterų gaurais, kuriems kasdien reikėjo žirklių, šepečių ir kirpyklų, kad neslėgtų galvos kaip sunki kupeta, ir mamai tos sudrausmintos šukuosenos buvo plaukų grožio viršūnė. Ir baltos, tikrai baltos it perlai šypsenos, ir kvepiantys, tvarkingi, juodbruviai žemaūgiai it kipšai vyrai, ir suvenyrų parduotuvėlės-parodėlės su tapyba, vaizduojančia alyvos spalvos langines ir oranžines bugenvilijas. Ir chaotiška gatvių asketika, ir „balandėliai“ vynuogės lape, ir visada šiltas sūrus jūros vanduo, kuriame jautiesi besvorė, laiminga ir sveika... Ir mama iš tiesų sveiko, atlėgo sąnarių skausmas, šviesėjo veidas, gyvėjo jos dialogai, gerėjo nuotaika.

Jai nespėjus susikurti išbaigtos vizijos apie gražią dukters šeimą Kipre, aš pamažu kas vasarą pradėjau trinti ją iš mamos asmeninio albumo. Nebegalėjau kviesti jos į Kiprą, nes pati turėjau susivokti, ką veikiu saloje. Tarp mūsų stojo tyli įtampa – ne mamos ir dukters – o, sakytum, dviejų moterų su skirtinga patirtimi, įpročiais ir svajonėmis. Mano santykis su mama ilgainiui pasidarė toks pat sudėtingas kaip su Chrisantu ir dukromis. Tai buvo laikas, kai suvokiau, jog pernelyg tapatinu Kiprą su vyro šalimi, ir nutariau išmėginti save kitur ir kitaip. Lavinausi skambinti, kaip sakoma, visais intelekto ir jausmų klavišais – rašiau

mokslinius darbus ir esė, verčiau graikus ir lietuvius, nesutariau su Chrisantu ir žavėjausi mažai pažįstamais vyrais, ypač jei jie kalbėjo lietuviškai ir skaitė poeziją... Būriau lietuvių bendruomenę Kipre ir per kiprietiškas vakarienes lietuvaičių virtuvėse sprendžiau kiekvienos jų problemas kaip vyriausia ir bene labiausiai patyrusi čiabuvė. Keisčiausia, kad tuo metu pirkdavau brangesnius papuošalus, net kai visai stigo pinigų, tarsi mane būtų persekiojusi paniška bankroto arba juodos dienos baimė. Žinoma, Chrisanto kaip patarėjo ir pagalbininko nebeturėjau... Jis gyveno ir dirbo savo tėvynėje, tarp sienų ir uolų, kalbančių jo kalba, pykau ant jo, kad jis tai turi čia ir dabar, o aš – ne. Vis dažniau pagalvodavau, kad Kipras nėra paskutinė mano gyvenimo stotis, kad tai tik tarpinė salelė, už kurios atsivers kitos, spalvingesnės šalys su viliojančiais viršspalviais ir viršaromačiais...

Vieną iš lietuviškų vasarų, sėdėdama su draugais Šiaulių „Alitos" kavinėje, iš tolo stebėjau mamą, artėjančią bulvaru link smagios mūsų draugijos. Ji ėjo iš ligoninės, kur neseniai paguldėme sunkiai sergančią babytę, ir atrodė be galo prislėgta, net palinkusi į priekį nuo sunkių minčių nešulio. Priėjusi ir beveik nepažvelgusi į mane ištarė: „Dabar jau viskas..." ir toliau iš lėto traukė namų link. Babytės būklė buvo sudėtinga, ir tapo aišku, kad kažkam reikės lankytis ligoninėje, slaugyti ir prižiūrėti. Niekaip nesuprantu, kodėl man tada svarbiau buvo gerti alų su Šiaulių „bohema", o ne palydėti mamą namo. Anūkės pramogavo parkuose ir baseinuose ir buvo per mažos galvoti apie ligas ir senatvę. Mamai neliko pas ką nueiti, į ką atsiremti – šalia nebuvo mylimo žento, neliko Kipro ir jūros, kuri palengvina kūną, palengvindama ir gyvenimą. Jos gyvenime prasidėjo kitoks laikotarpis, kuriame sumažėjo džiaugsmo, o gal tiesiog jis atrodė jai tuščias lyg baltas puslapis. Nuo tada mamos gyvenime atsirado vis daugiau negalavimų ir vis dažnesnis nuogąstavimas „kai manęs nebeliks..."

„Kodėl nunarinai galvą, mama? Į ką įdėmiai, susimąsčiusios žvelgia tavo akys? Argi tokia jau be galo liūdna ta likimo gelmė?“ – tyliai klausiu mamos, savęs, dukrų, kurios neturi atsakymo ir nė negirdi klausimo. „Tu žiūri į vieną tašką kaip tavo mama Zofija...“ – sako man Elektra. „Aha, tikrai“, – pritaria jai Nefelė. Galvojau apie studentiškų laikų bendražygio Zenono žodžius: „Gyvenimas yra nuolatinė rezignacija.“ Jis dažnokai tai kartodavo, bet tik sulaukęs keturiasdešimties. „Kodėl taip manai, Zenonai?“ – pasiteiravau kartą. Žiūrėdamas į lubas jis šmaikščiai sumetė: „Na, todėl, kad maždaug tokio amžiaus tavęs niekas neberemia kaip jauno specialisto...“

Po ilgos laiko pertraukos man į Kiprą paskambina sunerimusi mama ir sako: „Sapnavau, kad tu esi mano širdis, įsivaizduoji?“ – „Įsivaizduoju, mama...“

***

Galvodama apie savo tėvus, kuriuos Lietuvoje trumpai matau tik kartą per metus, ir vaikštinėdama po Nikosiją vėlyvo spalio popietę, sukrovusią bergždžią 365 dienų rato aplink saulę išmintį, pastebiu, kad dauguma pokyčių vyksta gana lėtai. Be to, jie yra tik išoriniai. Tėvai pamažu traukiasi ir smulkėja, virsta miniatiūriniais, panašiais į du Lietuvoje žiemojančius paukštelius, nors kaskart atvažiavusi pasidžiaugiu, kad geri genai saugo jų veidus nuo susidėvėjimo. Nikosija vis auga ir didėja, tapdama bevandenėmis, dulkinomis cemento ir stiklo džiunglėmis, nežadančiomis jaukumo. Regis, Lietuva, kaip mano žmonės, vis traukiasi, o Kipras, kaip mano utopija, vis plečiasi ir turbūt plėstųsi dar gaivališkiau, jeigu ne globalios krizės idėja. „Tikrai neketinu čia likti visą gyvenimą, net negalvok...“ – sakau Chrisantui rusiškai, mudviejų iš Piterio parsivežta kalba, svarstydama su juo dukrų mokslo sponsoriavimo reikalus ir siurbdama freddo espresso *kavą vienoje iš Nikosijos* Costa Coffee. *Jis irgi man*

atsako rusiškai: „Tu jau esi čia visą gyvenimą. Tau, galima sakyti, liko tik pensija, поняла?*" Kas žino, jeigu nebūtų Chrisanto, turbūt neturėčiau ant ko pykti ir neliktų įsivaizduojamų rungtynių, inscenizuojamo „Bolero" – to kovingo pasipriešinimo, kuris veikia kaip jauninanti kaukė. „Tau tinka pietų klimatas", – sako man Lietuvos draugai, kurių dauguma iki šiol abejoja, kurioj saloj aš gyvenu: Kaprio, Kretos ar Kipro?*

Ilgainiui mano tikrąja gyvenamąja vieta tapo kalbos sala. Ėmiau rašyti. Rašytinis žodis žadina kitokias analogijas, prisiminimus ir jausmus negu gyva kalba. Tekstas – tarsi chodžos giesmė mečetėje už Žaliosios linijos: ji girdėti visiems, nepaisant religijos. Įgudusi klausa, pasibaigus maldai, išgirsta garsiakalbio „spragt" ir supranta, kad tai, deja, buvo ne gyvas balsas, o kompiuterinis įrašas. Man stinga tokios įsiklausymo į gimtąją kalbą galimybės, nes neturiu kasdienio sąlyčio su jos aplinka. Kartais gimtosios kalbos pritrūksta iki pamišimo, iki banalybės baimės. Jei sakinys būtų padrika sistema, daryčiau su juo ką noriu, tačiau tai konkreti struktūra, ir jį valdyti reikia kasdienės treniruotės. Kalba didesnė už pasaulį, todėl niekas nepasakys, ką ji iš tikro gali ir kodėl... Kartais pasvarstau: ar nevertėtų pradėti rašyti kita kalba? Įdomu, ar šitaip atsiskleistų mano kitoks Aš? *Ar būtų tai gyvas balsas, ar kompiuterinis įrašas?*

II.

Draugų ir mylimųjų išlydėjimas

Negalėčiau pasakyti, kada pasibaigia vienas gyvenimas ir prasideda kitas, tačiau tame šviesiame žmogaus gyvenimo tarpsnyje, vedančiame nuo vienos tamsios bedugnės iki kitos, yra keli gyvenimai. Juos turbūt sieja priežastinis ryšys. Jei sakyčiau, kad mano Kipras prasidėjo Piteryje, neapsirikčiau, jei sakyčiau, kad Piteris prasidėjo Šiauliuose, irgi neapsirikčiau. Visiems vidurinės mokyklos pirmūnams būtinai reikėjo išvažiuoti iš periferijos į centrą. Tai buvo nerašyta taisyklė. Kai kuriems iš mūsų norėjosi dar daugiau, tikro išbandymo, tikro didmiesčio, kur išėjęs į gatvę nesutiksi suolo draugo, primenančio tai, ko prisiminti nenori. „Važiuokite toliau nei Pilies gatvė... Suprantate, ką noriu pasakyti?“ – garsiai mąstė fizikos mokytojas Viktoras, kurio profesijai jėgų judėjimas yra svarbus tuštumą užpildantis ir stimuliuojantis reiškinys. Viktoras buvo šiek tiek anarchistas, o mokykloje anarchistais mes tikėjome ir juos mėgome. Gal todėl dabar esame Niujorke, Bostone, Čikagoje, Johanesburge... ir Nikosijoje. Ne kartą esu pastebėjusi, kokie lemtingi būna mokytojo patarimai, palinkėjimai ir užkeikimai, ištarti laiku ir vietoje, ir kaip atsargiai juos reikia išsakyti.

Devintojo dešimtmečio pradžioje išvažiuoti mokytis į kitą šalį nebuvo įprasta nei man, nei juolab mano būsimam draugui kipriečiui, atkeliavusiam iš Viduržemio saulės į Piterio šerkšną. Ar nekeista, kad jaunystės miestas ir vietovių pavadinimai tarpusavyje nebeturi nieko bendra, ir vienintelė sąsaja tarp jų esu aš. Ko gero, ne tarp jų, o tarp atskirų savo gyvenimo tarpsnių, kuriuose esu neatpažįstamai kitas žmogus, kita moteris. Negaliu skirstyti žmogaus gyvenimo į jaunystę, brandą ir senatvę, nes tokiam principui jis nepaklūsta. Jame neįžvelgiu linijinio maršruto senatvės link, nes neretai pastebiu, jog ir fizinėje senatvėje

dažnas lieka jauno proto. „Tik pažvelgusi veidrodin suprantu, kad man jau nebe dvidešimt“, – sakydavo babytė. Ir mirė ji, regis, tik todėl, kad jai nusibodo atrodyti pavargusiai ir sirgti, nors protas buvo skaidrus kaip šaltinio vanduo.

Panaši mintis apie netikėtus laiko ir amžiaus šuolius aplanko mane, prisiminus studijų miestą, kuriame jaučiausi nuolatos pavargusi ir galbūt senesnė nei kitu gyvenimo laiku. Tai buvo prasmių ieškojimo metas ir gal dėl to jis atrodė toks beprasmis. Egzistencinio klajūno laikas, kai jautiesi kaip žmogus be ateities, kaip megapolio svečias be orientyrų ir žemėlapio. Tokiu metu labai svarbu sutikti žmonių, kurie parodo miestą, palydi, atveria jo paslaptis. Neieškojau nieko panašaus ir leidausi didmiesčio glūdumon viena, negalvodama apie pavojų pasiklysti. Atrodė, kad Piteris kaip miestas tuomet irgi gyveno egzistencinio klajūno nuotaikomis. Tikriausiai nebūna, kad miestas atrodo vienaip, o jo žmonės kitaip, kad miestas klesti, o jo gyventojai – ne. Visa miestuose yra tarpusavyje susiję kaip gyvuose organizmuose, jie – it kruiziniai laivai, kuriuose tvyro masinės panikos ir epidemijos pavojai, juose lengviau užsikrečiama, susergama, kartais net mirštama miesto, o ne savo laiku. Jaunatviškas nerimas ir nuotykių ieškojimas, judėjimas gatvių kilpomis be tikslo ir dienotvarkės šlapiomis kojomis per lietų, nemiegant baltosiomis naktimis arba stingstant į kaulą nuo blokadą primenančio speigo, – tai buvo rutina, kurios negalėjau išvengti. Išėjusi iš paskaitų arba iš viso į jas nenuėjusi, pereini Nevos prospektu, kitą dieną vėl tas pats ir negali sustoti... Turėjau savo dešimties kilometrų maršrutą – duoninė prospekto pradžioje, dažniausiai be duonos, bet nepaprastai gardžiai kvepianti, milžiniškas knygynas *Дом книги*, kur visados būdavo kas nors naujo, bet nerasdavai nieko įdomaus, saldumynų pasaulis *Елисеевский магазин* su karčiu rusišku šokoladu, stiklinis universalinės parduotuvės *Пассаж* skrybėlių skyrius – tikras veidrodžių rojus. Argi nekeis-

ta, kad visiško prekių stygiaus laikais niekados nestigo ištaigingų skrybėlių? Taip ir peršasi Ostapo Benderio sėbro Kisos įvaizdis iš filmo „Dvylika kėdžių“ – plikšis, bet su skrybėle. Tarsi kruopšti sekretorė apžiūrėdavau viliojančius kino teatrų skelbimus Nevos prospekto gale, valandomis stovėdavau eilėje nusipirkti bilietą iš anksto, nes, jei norėjai pamatyti filmą, bilietus reikėjo įsigyti mažų mažiausiai prieš savaitę. Šiandien tokia gausybė lankytojų pranoktų kiekvieno pramogų centro svajones, o tada studentui kinas buvo, ko gero, vienintelė prieinama pigi pramoga. Tiesa, vietoje kino peržiūros kartais traukdavome tiesiai į bufetą gruziniško vyno, kurio pirmą kartą ragavau būtent ten.

Po kelis kartus žiūrėdavau tai, ką rodydavo miesto kino teatruose, kurie tuomet siūlė gana eklektišką vakarietiškų filmų repertuarą. Fassbinderio „Marijos Braun vedybinis gyvenimas“ ir „Lola“, Szabó „Mefistofelis“, amerikietiška klasika – „Pusryčiai pas Tifanį“ ir „Atostogos Romoje“, itališkos komedijos *à la* „Beprotiškai įsimylėjęs“. Rusų kino industrija išgyveno keistą pereinamąjį laikotarpį, nes nieko ryškaus iš to meto filmų neprisimenu, tačiau iš cenzūros fondų buvo ištrauktos Tarkovskio juostos, Gruzija džiugino unikalia kino kultūra su Abuladzės ir Danelijos šedevrais. Šių režisierių filmai pasiekdavo tik periferines Piterio kino sales ir šitaip kino juostos virsdavo ne masinėmis, o klubinėmis. Rusijos didmiestis mane įtikino, kad menas niekados nepasiekia liaudies, o tik tuos, kas jo nori. Tokių norinčiųjų Piteryje visados buvo daug, ir tai man darė įspūdį. Rusai man atrodė smalsūs. Ir ne tik kinui... Juokais vadinau juos pirma pasitaikiusia kliše „mieli tinginiai“, kai manęs kaip lietuvės tokių kino klubų vakarėliuose įsilinksminę paklausdavo: „Ką gi apie mus mano *Прибалтика*?“

Kasdieniame mano maršrute piteriečiai atrodydavo užsiėmę, skubantys, tik aš – ne, nors ir prisitaikydavau prie minios tempo. Stebėdavau veidus – išblyškę, jau net rytą kiek pavargę,

mąslūs ir ramūs. Tai buvo vientisa labai panašių žmonių masė su bendra praeitimi, ir toji šiaurės Rusijos minia buvo be galo artima, jei į ją be vargo įsiliedavau ir tylėdama plaukdavau kartu. Nevos prospekte žmonės retai vienas kitą kalbindavo, nes visi žinojo, kur eina. Minioje buvo kryptis, savotiškas komfortas ir vos juntama šiluma. (Supykusi ant dukros, kad ji per daug laiko skiria klajonėms po miestą, nes yra ir geresnių užsiėmimų, sutramdau save prisiminusi marias ne auditorijose ir, deja, ne bibliotekose praleisto laiko.) Veržiausi į geografiškai artimiausią ir politiškai prieinamą didmiestį, patikėjusi jo poetiškais baltųjų naktų mitais, tačiau, pasirodo, jis man buvo pernelyg sudėtinga, didelė, magiška ir trikdanti erdvė susikaupti rimtoms studijoms. Piterio didmiestyje reikėjo būti didesnei pirmūnei nei Lietuvoje, ir visa, ką dariau, ilgainiui ėmė atrodyti nepakankamai sumanu, tikslu, prasminga, buvo užgožta megapolio gaudesio ir jame amžinai pradingę...

Rašiau nežinia kaip ant manęs nusileidusius kursinius darbus iš vengrų politinės kultūros, nors fakulteto profesoriai išmintingai siūlė man imtis tarpukario Lietuvos filosofijos. O man norėjosi kažko naujo, negirdėto – sociologiško, ir nesvarbu, kad sociologija kaip disciplina dar neegzistavo ir kad vengrų beveik nepažinojau. Tiesa, filosofiją Rusijoje studijavo keli vengrai, kurie taip ir neišmoko rusų kalbos. Dėl to jų daug kas nesuprato arba privengė su jais bendrauti. Kalbos nemokėjimas atima daug galimybių ir uždaro daugelį durų. Po kelių mėnesių nevaisingų studijų vengrai išvyko į savo tėvynę, atseit dėl politinių priežasčių. Tada pamaniau, kad kalba yra tikroji politika. Užtat mano bičiuliai Asta ir Andrius filologijos fakultete gliaudė vengrų kalbą kaip riešutus ir atrodė kaip ateiviai, kalbantys protui nesuvokiama kalba.

Tarp lietuvių buvo ne vienas aštrus protas, kuriam nereikėjo ieškoti didmiesčio prasmių, nes matė tai iš karto. Zenonas Nor-

kus universitete reiškė žmogų, gimusį būti filosofu. Jo žinios, įgytos dar lietuviškoje mokykloje, darė įspūdį net iškiliausiems Piterio profesoriams. Šie, girdami savo studentą, gretindavo jį su graikais Zenonu Elėjiečiu ir Zenonu Kipriečiu ir drąsinamai sakydavo: „Štai dar vienas – Zenonas Trečiasis." Zenonas savo pavyzdžiu paneigė mano teoriją „Lietuvos pirmūnas – ne visur pirmūnas"... Lietuvių studentai Piteryje taip ryškai skyrėsi, kad mes veikiau priminėme vienas kitam lietuviškai kalbančius svečius iš užsienio šalių. Regis, mus siejo tik tai, kas labiausiai skyrė nuo rusų – Kūčios, krepšinis ir cepelinai. Kitaip tariant, šeima, sportas, identitetas. Kiekvienas turėjome savo bendruomenes, kuriose ir prabėgdavo mūsų studentiškos valandos. Turėjau ir aš savo lietuvišką bendruomenę, o greta – rusišką ir graikišką, čekišką ir vokišką, net amerikietišką. Kiek tarp jų klajota...

„Kada Jūs, *Далечка*, sėsite prie knygų ir visa tai perskaitysite?" – paklausė kartą mano didžiausias studijų „peilis", istorijos dėstytojas Vladimiras Gutorovas. Dabar jis – žinomas Sankt Peterburgo politologas. Jaunystėje nemėgau istorijos, buvau įsitikinusi, jog nieko nuobodesnio už ją nėra. Būdavo, kad jos nekenčiau tyliai arba net širsdavau – kai Vladimiras Aleksandrovičius vadindavo Abiejų Tautų Respubliką tiesiog „lenkais". Man atrodė, kad jis tai daro tyčia, norėdamas mane, lietuvę, užgauti, o gal provokuodamas. Ilgainiui įsitikinau, jog iš tikro rusiškuose istorijos šaltiniuose pavadinimas „Lietuva" pasitaiko ne taip dažnai. Šitokia susvetimėjusia istorija netikėjau ir nebuvau tokia išmintinga, kad pirma perskaityčiau, o vėliau su įrodymais paneigčiau. „Perskaitysiu, kai baigsiu universitetą... Kai pradėsiu dirbti", – leptelėdavau profesoriui bet ką. „Jeigu ir dirbsite, tai, patikėkite, nebebus laiko, *Далечка*."

Jis buvo teisus, po Piterio studijų ano laiko neliko, nes atėjo kitas laikas, ir visas istorijas vėl reikėjo rašyti iš naujo. Kai grįžusi dirbti į Lietuvą skambinau savo kolegai Vladimirui, tam

pačiam „peiliui", kuris vėliau tapo geriausiu bičiuliu, pasidalyti lietuviško Sąjūdžio adrenalinu, jo tai nenustebino. Jis mąsliai atsakė: „Seniai reikėjo eiti iš šios abejotinų respublikų *šaikos*." Pagalvojau, kiek mes mažai žinome apie savo kaimynus ir kaip menkai pažįstame vienas kitą. Kiek mažai žinau apie savo Piterio laikų profesorių, išblyškusio veido kolegą nuo gretimo Baltijos vandenų kranto, kuris šiandien nutolęs labiau už Kiprą.

Piterio laikų dėstytojai buvo ne tik neeiliniai oratoriai, kalbantys kelias valandas be popieriaus, ir ne šiaip, o prasmingai, neretai – po vakarykščių išgertuvių. Sykiu jie buvo pakantūs, manieringi dorovės puoselėtojai, kaip ir visi „tarybiniai" pedagogai, kurie neleisdavo studentui paskęsti, traukdavo jį už ausų lyg zuikį, perkeldavo į kitą klasę arba kursą, grąžindavo paklydėlį į teisingą kelią ir sąmoningumą. Ir „Jūs", ir *Далечка* – tai malonu, švelnu, taktiška. Jei atvirai, per stebuklą manęs neišmetė iš universiteto už neišlaikytą istorijos egzaminą, ir tada mano gyvenimo trajektorija būtų pakrypusi kitur. Išlikau, nes buvau iš Lietuvos, tiksliau – iš Pabaltijo. Žodis *Прибалтика* Rusijoje buvo ir tebėra magiškas, paaštrinantis arba atvirkščiai – išsprendžiantis kai kuriuos žmogiškus nesusipratimus. Piterio rusams Pabaltijys buvo buferinė zona, kurios vengiama, bet ji traukė kaip magnetas, kaip paslaptinga nutildytos istorijos erdvė. Kaip politinis užstatas, kuris per dešimtmečius virto vaiduokliu, be pavadinimo „Lietuva", „Latvija" arba „Estija", su žmonėmis – beveik dvasiomis, blyškaus veido ir tylaus balso, *с холодными глазами русалок*.

Viską nulėmė kita moteris – juk neretai istorijoje, gyvenime, meilėje viską nulemia būtent ji. Tai buvo bendrakursė Larisa, į tolimąjį Ašchabadą tarnauti išsiųstų rusų karininko ir gydytojos duktė, stilingiausia ir geriausia kurso studentė. Tada kažkodėl maniau, kad jos gabumai mokslui netikri, suvaidinti, tarsi būtų įmanoma suvaidinti intelektą. Vėliau panašiai galvojau ir apie

kipriečių gudrumą. Praėjo nemažai metų, kol suvokiau, jog tai mano lietuviškasis nepatiklumas. Su Larisa nebuvome gerai pažįstamos, tačiau, didžiai nuostabai, jai darė įspūdį mano lietuviškumas: *это все-таки Прибалтика*. Nuo pat pirmų metų universitete Larisa susidraugavo su svarbiausiais kurso profesoriais, o per mano „istorinę krizę" nutarė užtarti mane ir surengė (profesoriaus Vladimiro motinos bute!) pažinties vakarėlį. Draugystės vakarėliai Rusijoje padėdavo išspręsti daug kertinių problemų, ir man išties buvo leista perlaikyti egzaminą ir likti gimtajame istorijos profesoriaus mieste. Vėliau Larisa lyg tarp kitko paprašė manęs numegzti jai megztinį. Tada man tai nieko nereiškė. Visa Lietuva ką nors mezgė, siuvo, augino, konservavo, nes tai buvo vienintelis kažkur kolektyvinėje lietuvių pasąmonėje nusėdęs būdas veržtis iš kultūrinio sąstingio ir buitinio nepritekliaus. Mezgiau ir dainavau, dainavau ir mezgiau kartu su kitomis Piterio lietuvėmis, ir mes visos buvome apsimezgusios ir dainingos... Tiesa, baigusi studijas nustojau megzti ir dainuoti. Vėliau bandžiau vėl pradėti, bet supratau, kad naujame pasaulyje, į kurį pasinėriau, šito nebereikia.

Kitoniškumas – rasių, kalbų ir tradicijų įvairovė – buvo Piterio studentiško gyvenimo kasdienybė, ir mes jautėmės papuolę į magišką pasaulį, kurį norėjosi giliai pažinti. Pirmiausia mes skirtingai atrodėme ir rengėmės, kvepėjome vienas kitam egzotiškai, gaminome nematytą maistą čia pat, bendrabučio, kuriame kartu gyvenome, virtuvėje. Atrodė, kad studentai iš užsienio laisvėjančioje Sovietų Sąjungoje turėjo daugiau galimybių mėgautis kultūrų ir gyvensenos įvairove nei jų bičiuliai daugumoje Vakarų šalių. Užsienio studentai nestokojo draugiškumo ir dėmesingumo, jiems netrūko vietos žmonių palankumo ir rūpesčio, ir jie lengvai pritapdavo, susirasdavo iš ko gyventi, o svarbiausia – skleisdavo kitokio pasaulio pažinimą ir kitoniško gyvenimo patirtį. Jie turėjo retą galimybę gretinti, lyginti vieną

su kitu veiksnius ir reiškinius, apie kuriuos pasaulis tada mažai žinojo. Be abejo, juos stebėjo slaptosios tarnybos, bet jau ne taip akylai kaip prieš gerą dešimtmetį. Ir ne kiekvienas galėdavo apsilankyti šiapus geležinės uždangos, tačiau ją įveikusieji nesigailėdavo. Kiprietis Chrisantas atvyko į Piterį iš Atėnų, iš nuobodaus ir sauso teisės instituto, nutaręs mesti pelningos profesijos perspektyvas ir patyrinėti vieną stipriausių pasaulyje propagandos mokyklų – *советская журналистика* – iš arti. Anot jo, savo išradingumu ji prilygo tik britų slaptosioms tarnyboms. Tiesa, jis gailėjosi, kad sovietų tarnybos neleido jam šito daryti Maskvoje ir išsiuntė į baltųjų naktų miestą. Užsieniečiams ne viskas buvo galima, jie turėjo ribotą laisvę ir išvažiuoti iš miesto, kuriame studijavo, galėjo tik aštuoniasdešimties kilometrų spinduliu – toliau reikėjo specialaus valdžios leidimo. Tačiau deficito, mainų ir kyšių eroje užsienio studentai dažniausiai be vargo įsigydavo tokius leidimus. Pareigūnams reikėjo deficitinių prekių, kurių užsieniečiai gaudavo, o užsieniečiams norėjosi nuotykių, kuriuos jie vėliau surašydavo į neįtikėtinus memuarus arba išpasakodavo kaip negirdėtus anekdotus...

Chrisantą pamačiau viename universiteto studentų susirinkime. Jis sakė įdomią, jausmingą kalbą apie okupuoto Kipro problemą. Pamačiau, išgirdau, įsimylėjau, ir tai įvyko akimirksniu – kaip būdinga jaunai, atvirai širdžiai. Meilei man nestigdavo nutrūktgalviškos drąsos. Be to, iš mamos, matyt, buvau paveldėjusi polinkį žavėtis puikiais oratoriais. Tiesa, mama turėjo mažakalbį vyrą, mano tėvą, kuris, būna, atsiliepia tik tuomet, kai kreipiesi į jį kelintąkart. Oratorystė – vienas svarbiausių menų, kurio būtina išmokti kiekvienam humanitarui, sakydavo Piterio profesoriai, tačiau Chrisantas po studijų sovietinėje Rusijoje šio meno kurį laiką nepuoselėjo ir politinių kalbų nebesakydavo. Piteryje jis vadovavo nedidelei ir iš pažiūros gana uždarai Kipro studentų bendruomenei. Visus bendrabutiečius

stebindavo ne tik kasdienės šeimyniškos Kipro užstalės, bet ir tai, kad bendruomenės pirmininkas tarsi šventasis tėvas būdavo kviečiamas spręsti kipriečių porų asmeninių santykių ir meilės trikampių problemų, dalyvaujant visai jų *землячество*. Pastebėjau, kad merginos iš Kipro tik dėl joms žinomų priežasčių nebuvo linkusios į mišraus kraujo draugystes ir šliedavosi prie saviškių, o Kipro vaikinai jautė ypatingą silpnybę rusėms. Turėti rusę žmoną – beveik kiekvieno kipriečio svajonė, tačiau tada mišrias meiles pagrauždavo politiniai ir turtiniai sunkumai. Rusės neturėjo jokio turto, o kiprietės, nelyginant senosios judėjų tradicijos moterys, savo tėvynėje kaupė nemenką kraitį. Tad dažnas kiprietis, užgniaužęs širdį, vis dėlto rinkdavosi patogesnį variantą.

Chrisantas Piteryje nebuvo linkęs nei į savo, nei į kitų kraštų tradicijas ir suraukdavo antakius, jei iškeisdavau mūsų pasivaikščiojimą Nevos prospektu į žūtbūtines „Žalgirio“ ir „CASK“ krepšinio varžybas arba lietuvišką vakarėlį Vasiljevo salos bendrabučiuose. Eiti kartu jo nekviesdavau, nes su lietuviais norėjau kalbėtis lietuviškai ir bodėjausi versti į rusų kalbą. Nieko nėra maloniau už kalbėjimą savo gimtąja kalba svetur, ir iš viso – nieko nėra maloniau už kalbinį komfortą, už spontanišką, smagų žodžių srautą, be kliuvinių, pauzių ir suvaržymų, kurie išduoda, jog esame iš skirtingų bendruomenių. Mudu su Chrisantu buvome skirtingi ne tik savo kalba – mes tada buvome iš dviejų politiškai skirtingų pasaulių. Geležinės uždangos įtampa traukė mus vienas prie kito ir sykiu skyrė. Žinojome, kad ateityje negalėsime būti kartu, ir dėl to mus kartais apimdavo ribinės nuotaikos, nevilties ašaros ir, būdavo, vienas kitą atstumiame, išvarome, išsiskiriame, bet ir vėl ieškome, kviečiamės, susitaikome. Juk galėjome vengti pasimatymų ir susitikimų, nedraugauti, tačiau to nedarėme, nes atrodė, kad laiko mums duota mažai, iki tam tikros iš anksto žinomos atsisveikinimo datos Pulkovo

oro uoste. Vienas kito kalendoriuose matėme vis mažiau neužbrauktų dienų... Džiaugėmės vienas kitu, dalydamiesi savimi ir viskuo, ką turėjome, be esminių susidūrimų, gražiuoju, kaip būna žmonėms, kurių gyvenimus valdo aukštesnės jėgos.

Sovietų Sąjungoje kasmet keitėsi partinė valdžia, bet niekas netikėjo, kad orveliškasis „gyvulių ūkis" kada nors supleškės. Brežnevas, Andropovas, Černenka, Gorbačiovas... Kultūriškai Maskva nuo Piterio buvo toli, ir mūsų studijų miestas gyveno tarsi nepriklausomas didžiosios planetos Maskvos palydovas. Nurodymai iš Maskvos į Leningradą ateidavo tarytumei iš žemyno į salą, ir šiaurės Rusijos didmiestis atsakydavo į sostinės veiksmus problemomis: Maskva uždraudžia degtinę, ir iš Leningrado išnyksta suomiai, be kurių miesto ekonomikai pasidaro riesta. Piteriečiai ne itin mėgo politikuoti, jie veikiau buvo linkę filosofuoti, apie permainas kalbėdavosi troleibusų stotelėse pusiau pašnibždomis, nors jei ir būtų kalbėję garsiai, vargu ar kas būtų pasikeitę. Atrodė, kad niekas iš tikro niekuo nebetiki, nieko nebelaukia ir nebežino, ir nežinojimas, kad ir kaip keista, ne telkė, o sklaidė žmones į uždarus ratelius, roko andergraundą, eksperimentinius teatrus ir džiazo klubus, kurie migravo tarp centro ir atokesnių Piterio rajonų, atlikdami tik jiems ir jų lankytojams suprantamą misiją. Jau tuomet Piteris tarsi peršoko į tai, ką dabar vadiname postmodernu. Panašų kultūrinį virsmą išgyveno ir visa posocialistinė erdvė, dar vadinama Rytų ir Vidurio Europa.

Su Chrisantu tada išsiskyrėme, ir mane ėmė kamuoti pusmetį trukusi nemiga. Supratau, kad beviltiškai sergu keliomis ligomis vienu metu – nostalgija, apatija, nihilizmu ir puokšte moteriškų baimių. Ilgainiui, žinoma, išgijau, bet tik todėl, kad susigrąžinau tai, be ko tada negalėjau gyventi. Dabar apie tas jaunatviškas ligas man vis primena Piterio bendrakursis Artūras, užsukantis į Kiprą savo tarptautinio verslo reikalais ir kaip

įžvalgus rinkodaros filosofas matantis priežastinį visa ko ryšį. Man patinka jam prieštarauti. Sakau jam, kad iš priežastinio ryšio galima išsivaduoti kaip ir iš bet kokio kito ryšio. Svarstau, jog norint išgyti kartais būtina keliauti toli toli ir be konkrečios užduoties. Patikslinu, kad į Kiprą mane atlydėjo jaunystės meilė, užgimusi Piteryje, bet... Mąsliai nutyliu, kad mano išvaikščioti Piterio gatvių paraleliniai takeliai, įsivaizduoti upių kanalai antrininkai, klastingi keliukai ir vaiduokliškos jų konfigūracijos yra arčiau to, ką šiandien vadinčiau savo gyvenimo žemėlapiu, negu vienas tiesus padangių kelias iš šiaurės į pietus ir atgal.

Atvykus į naują vietą geriausiais draugais dažniausiai tampa pirmi sutiktieji. Jie būna pirmųjų naujakurystės žingsnių liudininkai, jie kartu kuria istoriją, padeda pajusti vietą ir sužinoti jos paslaptis. Vėliau juos gali keisti kiti draugai, tačiau pirmieji visados išliks atmintyje kaip vedliai pirmtakai, kaip pirmoji meilė, kaip pirmoji rašybos pamoka, pirmoji skriauda ar netektis. Pirmumas, o gal šansas arba tiesiog laimingas aplinkybių sutapimas asmeninėje istorijoje turi didžiulę reikšmę.

Taip nutiko, – o gal šito iš tikrųjų ieškojau, – kad Kipre iš pradžių draugavau su užsieniečiais, ir dauguma jų buvo amerikiečiai. Dažnai, persikėlę gyventi kitur, iš nuojautos šliejamės prie tokių kaip patys atvykėlių. Iš amerikiečių mokiausi anglų kalbos, kol sumojau, kad mokausi „neteisingai“, ir nuėjau pas mokytoją britę... Mano sutiktieji amerikiečiai atrodė nuoširdūs ir draugiški, kviesdavosi į svečius kavos arba vakarienės ir šitaip neretai praskaidrindavo mano prieštaringus „naujos tėvynės“ išgyvenimus. Amerikiečių saloje gyveno ne vienas šimtas, jie nesibūrė į saviškių bendruomenes, nenuogąstavo nei dėl savo ir kitų tapatybės, nei dėl kultūrų skirtumo. Net jų egzistenciniai klausimai atrodė lengvesni nei mūsų, posovietinių žmonių. Savo nuoširdžiu bendravimu jie netgi šiek tiek priminė man gerai pažįstamus rusus, jei atmesime manierų skirtumus. Šiaip ar taip, jie man panėšėjo į laimingus, o tokie žmonės visados traukia, bent iš pradžių. Ilgainiui mano bičiuliai amerikiečiai išmokė mane vienos gyvenimo taisyklės, kurios iki tol nežinojau arba ilgą laiką ją ignoravau: būti draugiškam – nereiškia draugauti. Toks draugystės stilius netrukdo, neįpareigoja, leidžia išsaugoti glotnų paviršių ir nepasiekiamą vidų ir visados išlaikyti sveiką santykių pusiausvyrą.

Gyvenančių saloje lietuvių man atvykus nebuvo, o su salos rusais bendrauti būdavo nelengva, nes rusakalbiai užsienyje, kaip, beje, ir turistaujantys lietuviai, ne itin mėgdavo pasirodyti, kad jie „iš ten", iš buvusios Sovietų Sąjungos. Kaip sakydavo mano pažįstama rusė Lilija iš Tulos – aviacijos inžinierė, dirbanti batų pardavėja, – užtenka tik pasisveikinti rusiškai, *и наших как будто ветром сдуло*... Ar nekeista, kad kalbu apibendrinimais tarsi naujai iškepta politikė: amerikiečiai, rusai, lietuviai... Kai į pasaulį imi žiūrėti iš didelio nuotolio, žmonės tarsi supanašėja ir virsta beasmenėmis bendruomenėmis. Tai leidžia gražiai pasvajoti, jog ne itin sunku palikti vieną gyvenimą ir pradėti kitą. Įsitaisai naujos šalies, naujo vaidmens prieglobstyje, gal net pasiimi nedidelę paskolą, kad būstas atrodytų geriau, pasirašai laikiną darbo sutartį ir pradedi stilingo naujo gyvenimo darbotvarkę. Kitaip tariant, suveri jaukią naujų gyvenimo aplinkybių grandinėlę, kuri yra tik tavo nuosavybė, ir kiti tokios neturės. Nebegalvoji apie šaknis, nustatai laikrodį pagal kitą laiko juostą, jaukiniesi lipnią karščio drėgmę ant skruostų, nukreipi žvilgsnį kitur, į kitokį gyvenimą. Praeitis nutolsta kaip mažytė smėlio pilis vėsioje Baltijos pakrantėje, kur pakilusi banga viską nuplauna. Išgeri dar vieną vyno taurę tavernoje prie kitos, šiltesnės jūros, giliai įtrauki kvapaus graikiško tabako dūmo, Viduržemio vandenyse viliojančiai šokinėja saulės zuikučiai, prie gretimo stalo šypsosi kiprietis, ir buvęs gyvenimas užsiveria... „Nieko gero jame ir nebuvo, – sušnibžda pažįstama demonė. – Kodėl nepabandžius naujo?"

Deja, kaip sakydavo Marija, mano likimo draugė iš Švedijos, kipriečio architekto žmona, per darbus ir vaikus taip ir nesuradusi laiko išmokti graikų kalbos: *There is zero career for foreign wives in Cyprus*. Ji kartoja tą patį jau dvidešimt metų. Kiekvieną kartą, kai ją sutinku, ir švedams būdinga maniera mandagiai paklausiu: „Kaip sekasi? Kaip darbas? Gal suradai ką geresnio?"

Ji dirbo ir tebedirba švedų draudimo kompanijoje, vienoje tų, kurias kipriečiai vadina pinigų plovimo firmomis, nors tai nieko bendra su šiuo reiškiniu, regis, neturi. Kipriečiai seniai žino, iš ko gyvena dauguma salos auditorių ir advokatų, bet, jei kas, blogis atplaukia iš užjūrio. Tai pusė tiesos. Jūros dugnas jungia tai, ką skiria. Marija jau seniai tapo „apdrausto oro" firmos direktore ir taip pat seniai norėtų pakeisti darbą, tik ne į žemesnes pareigas, tačiau „Kipras jai nieko pasiūlyti negali". Tada iš jos lūpų ir vėl spontaniškai išplaukia tas pats anksčiau minėtas žodžių derinys apie apgailėtiną užsieniečių žmonų padėtį saulės palaimintoje saloje... Jei ne Marijos švediškasis socializmas ir nuoseklumas, turbūt nebūčiau rimčiau susimąsčiusi apie savo padėtį. Švedams norisi tų pačių asmenybės augimo galimybių kaip ir jų šalyje, o man pakako ir kuklių vertimų, kad tik galėčiau susimokėti už buto nuomą ir pakeliauti. Tačiau taip buvo tik iš pradžių... Po kelerių gyvenimo saloje metų ir aš užsinorėjau visko kaip ir švedai „savo šalyje", nors ilgainiui tapo nebeaišku, kur toji sava šalis, – net ir prakalbus laisvai graikiškai, net ir susivienijus Europai. Europietiškas Kipras tarsi Babelio bokšto kaukių paradas, nebegalintis susirasti sau kostiumų, užsieniečiams „nieko gero nesiūlo", tik *big thanks for the application*. Visos tos autoriteto ir realybės stokojančios šalys, tas istorinis Europos paveldas nelyginant seno grožio griozdynas mums, ieškojimų komediantams, nesiūlo nieko, nebent – vis didesnius atmosferos svyravimus...

Savo kiprietiško gyvenimo pradžioje, naujuoju gyvenimo etapu, kurį, nepaisant jaunos šeimos rūpesčių ir mažos dukrelės Elektros, vis dėlto pavadinčiau nerūpestingu, aš sutikau Patriciją iš Naujojo Džersio. Mudvi abi tada neturėjome nuolatinio darbo, abiejų vyrai buvo užsiėmę, vaikai – maži, ir abi mielai leidomės į moteriškos draugystės labirintą. Su Patricija susitikome legendiniame Nikosijos moterų sporto klube „Cindy's Gym", kurio savininkė Sindė irgi buvo amerikietė, puiki aerobikos tre-

nerė, kipriečių vadinama „mūsų Jane Fonda“. Ji pirmoji saloje pradėjo aerobikos verslą, siūlė naujas idėjas, kaip būdinga rizikos nepaisantiems ir verslumu pasižymintiems amerikiečiams. Sindė turėjo (man taip atrodė) Woody Alleno stiliaus humoro jausmą, kurį ne visi suprato, tačiau ji savo klientams, kitaip nei kipriečiai, nepataikavo ir savo manierų bei bendravimo stiliaus nekeitė. Ji nepaisė pietietiškų tabu ir nesibaimino prisiimti atsakomybės už naujas pažintis ir ryšius. Sindė nusprendė, kad mes su Patricija *both belong to the same club*, ir mus supažindino, o mes, atsidėkodamos už tarpininkavimą ir iš pradžių neturėdamos kitų temų pokalbiui, neišleisdavome jos gyvenimo iš savo apkalbų. Sindė buvo mūsų draugystės šaltinis, ir mudvi drįsdavome kritiškai vertinti jos vyrą, kiprietį, kuris neva prišnekinęs ją, talentingą trenerę, išvykti iš Niujorko į provinciją – Kiprą – ir dabar iš jos sėkmingo verslo gyvena... Mes nebuvome teisios, teisdamos savo draugės vyrą, bet... Kas gali būti maloniau už moteriškas apkalbas! Mudvi nesukome galvos, kokį verslą galėtume pradėti pačios ir nieko viena kitai nepasakodavome apie savo vyrus. Jie mums nustojo egzistavę, kai supratome, kad galime leisti laiką kartu žymiai laisviau, įdomiau, nerūpestingiau, nelyg du vaikai, kurie už nieką neatsako. Negalėčiau konkrečiai pasakyti, ką mes veikdavome kartu: mūsų laikas atrodė lėtas, be aiškių kontūrų – laimingas laikas. Negaliu prisiminti nė vieno mūsų ginčo egzistenciniais klausimais, nes jo gal ir nebuvo, tik lengvi pokalbių ir tylos fragmentai, sėdėjimas prie šaltos kavos po saulės skėčiu, lėtas pasivaikščiojimas po geltoną senosios Nikosijos monotoniją siestos valandą ir rymojimas ant šaligatvio briaunos apgriuvusios sienos pavėsyje. *This heat is erotic, I can think only of a nice bed with cool fresh sheets.* Pajudėjusios iš vienos vietos leisdavomės į kitą, į artimiausią kipriečių taverną su vynuogienojų stogine mėgautis šaltu baltu vynu, tekančiu per gomurį ir nešančiu mus tolyn virš liepsnojančių stogų ir

auksinio kaitros kupolo. Mes neaptarinėjome knygų ir nevaikščiojome kartu į filmus ar koncertus, nes buvome iš skirtingų kultūrinių erdvių ir mažai gilinomės į jų aktualijas. Aš buvau toli nuo Lietuvos, ji – toli nuo Naujojo Džersio. Mes nerengdavome šeimyninių išvykų ir vakarienių, nė karto nevažiavome prie jūros kartu, net neidavome viena pas kitą į svečius, užtat Nikosijoje turbūt nebuvo ir nėra žmogaus, kuris būtų taip kaip mes pėsčiomis išvaikščiojęs kiekvieną to gana nuobodaus miesto užkampį. Mudvi turėjome bendrą hobį – mėgėjų sportą Sindės salėje – ir norą atrasti Nikosiją bet kuriuo paros metu kaip klajūnės.

Savo išvaizda Patricija man priminė tipinę amerikiečių gražuolę su *sassoon* šukuosena, tarsi iš aštuntojo dešimtmečio dokumentinių juostų apie Ameriką. Tiesa, minėjo, kad jos mama kilusi ne iš Valstijų, bet iš Puerto Riko. Iki penkerių ji sakė gyvenusi pas močiutę ir kalbėjusi tik ispaniškai. Buvo dailiai nuaugusi, dešimtmečiu už mane vyresnė ir dešimtimi centimetrų aukštesnė, tačiau savo skirtumų mes nepabrėžėme – jų buvo pernelyg daug – ir kreipėme dėmesį tik į tai, kas mus siejo. Tikėjome, kad, nepaisant kontrastų, mudvi gerai suprantame viena kitą. Kalbiškai Patricija dominavo, nes bendravome jos gimtąja anglų kalba. Mokytis kalbėti graikiškai ji nė neketino ir mano greitas graikų kalbos išgliaudymas ją žavėjo. Man darė įspūdį, kad ji žavėjosi manimi kaip niekas kitas, kaip joks buvęs ar esamas mylintis vyras: *You are great, you can achieve anything in your life*. Iš jos lūpų tai išplaukdavo taip natūraliai, kad nė kiek neabejojau, jog taip ir yra. Svarbiausia, ji, regis, nelaukdavo iš manęs panašaus atsako. Jo ir nebuvo – šitaip nemokėjau. Tik nuolat kartojau, kad mėgstu jos klausytis: *I love your stories...* Ir ji giliamintiškai atsiliepdavo: *It's all about the American language. Our words are strong and powerful*. Niekad nesusimąsčiau, bet atrodo, kad tai tiesa. Mane užburdavo ne tik jos

amerikietiškų komplimentų vėriniai, bet ir sklandžios, smagios istorijos, kurios paversdavo paprastas aplinkybes, kaip antai jos vyro dalykinės vakarienės, nuotykiniais pasakojimais su herojais, siužetais ir tolimomis įžvalgomis. Viena ironiškiausių istorijų sukosi aplink žinomo Nikosijos milijonieriaus Andrėjaus meilės tragediją. Patricija perpasakojo man gandą, kad milijonus šis užsidirbęs Zimbabvės ir Zambijos miestų statybose, kaip ir dauguma šių dienų Kipro turtuolių, kurie prieš kelis dešimtmečius įsigudrino užkariauti artimiausio žemyno, Afrikos, didmiesčius. „Išvykdavo eiliniai inžinieriai, o sugrįždavo milijonieriai", – pasakojo ji. „Įdomu, ar tai pavyktų dabar, šiais globalaus kapitalo judėjimo laikais? – svarstėme. – Nors jūros žmonėms kipriečiams visi amžiai, nuo Homero, buvo nuolatinės kelionės po pasaulį. Taigi..." Andrėjas, kurio sėkmingam verslui vadovavo Prancūzijos universitetų absolventas, Patricijos vyras, mirė staiga meilės guolyje. Gal tai kiekvieno pagyvenusio milijonieriaus svajonė – palaiminga gyvenimo pabaiga šalia jaunos moters? Šiuo atveju tai buvo bulgarė, ir ji atėjo apsiverkusi pas Patricijos vyrą prašyti bent dalelės pelningo velionio verslo, kad išgyventų toliau. Ji pažėrė ant stalo krūvą milijonieriaus dovanotų papuošalų – bandžiusi juos parduoti, tačiau pasirodę, kad auksas, sidabras ir deimantai netikri. *They give them fake jewelry, can you imagine,* – pasipiktinusi dėstė Patricija, tarsi siųsdama pragaran visą vyrų padermę.

Patricija, priešingai nei kitos Kipro amerikietės, atvyko į Kiprą ne iš Amerikos. Jos istorija buvo ne mažiau spalvinga nei mano. Ji sakė norėjusi išvykti iš Valstijų į Europą, nes turėjusi draugą niujorkietį, Paryžiaus madų pasaulio modelį. Patricija užsidirbo kelionei patarnaudama restoranėlyje ir išskrido į Paryžių, tačiau tuo metu modelis persikėlė iš Paryžiaus į Tokiją, palikęs jai trumpą laišką: *Come after me...* Patricija liko ašaroti mūsų Nikosijos klajonių stiliumi, ant šaligatvio briaunos, prie

Dorsė muziejaus. Matyt, muziejus jai atnešė laimę, nes pro šalį ėjo kiprietis, prisėdo ir pasisiūlė jai padėti, paskui – nakvynę, vėliau – širdį ir ranką. *Nobody approached me but him...* Baigęs universitetą kiprietis grįžo namo į Kiprą, paskui jį atvyko ir Patricija... Kai mes susipažinome, ji buvo pragyvenusi Kipre dvylika metų ir per tą laiką nė karto nebuvo nuvykusi namo į Naująjį Džersį aplankyti tėvų. Patricijos tėvynės samprata gerokai skyrėsi nuo manosios, nejaučiau ją turint man gerai pažįstamą nostalgiją, gal todėl ji manęs neklausinėjo apie lietuvišką šeimą ir neprašė rodyti nuotraukų kaip kitos Kipro bičiulės. Atrodė, kad Patricijos nedomino niekas, kas vyksta aplinkui mus, vien pats mudviejų čia ir dabar buvimo faktas. Tokia draugystė man buvo esmingai nauja, netgi įkvepianti, ir aš neabejodama galėjau vadinti mūsų bendravimą malonumu.

Tačiau kiekviena draugystė kupina netikėtumų, kurie paneigia malonumą kaip draugystės esmę ir atveria tai, kas slypi už jo, – draugystės tiesą. Kartą kaip perkūnas iš giedro dangaus Patricija nutarė nusižengti nerašytai taisyklei – nevaikščioti vienai pas kitą į namus – ir atvykusi pas mane tiesiog tarpduryje, neįžengdama į vidų, skubotai prisipažino: *I cannot be your friend anymore. We became too close...* Nesupratau šios trumpos ir staigios išpažinties, kaip galbūt nesuvokiau ir daugelio mūsų draugystės atspalvių, ir gal net viso nerūpestingo savo gyvenimo Kipre pirmuosius kelerius metus. Vėliau suabejojau, ar iš viso priėmiau rimtai savo naująjį – draugės – vaidmenį naujai suvertoje gyvenimo grandinėlėje... O gal ta pirmoji draugystė Kipre buvo tarsi krikštas, kuris atvėrė man sudėtingų salos gyvenimo santykių paslaptis? Jaučiau, kad Patricija tada kalbėjo atsakingai ir nejuokavo. Savo žodžių prasmės ji toliau neaiškino ir paliko mane keistoje nesusivokimo pusiaukelėje. „Tai turbūt kažkas labai amerikietiška", – pagalvojau atsisveikinusi... Mes nustojome susitikinėti, draugystė iš tikro nutrūko. Tik po kele-

rių metų, kai gimė mano antroji dukra, ji vis dėlto paskambino ir pasveikino... sakydama, kad galėjau gyvenime susirasti ir įdomesnį užsiėmimą.

... Jei Kipre nori sužinoti paskutines naujienas, klausk tavernos padavėjų arba kirpėjų. Vieną dieną išgirdau iš mūsų bendro su Patricija kirpėjo, kad ji netikėtai išvyko atgal į istorinę tėvynę, į Ameriką. „Per savaitę apsisprendė..." – pradėjo kalbą kirpėjas. Toliau jis čiauškėjo, kaip ji sukrovusi į vieną kelioninį lagaminą trisdešimt penkerių metų gyvenimą Kipre, apkabinusi du suaugusius sūnus, pabučiavusi vyrą ir tarusi lemtingus: „Man nieko nebereikia" ir „Sudie". Paprasta. Kipriečiai, jos giminaičiai ir kaimynai nustėro. O namai? O vyras? Nejaugi tai nieko nereiškia? Nejaugi viskas buvo tarsi melas? „Nieko nebereikia"? Kur ji iš tikrųjų išvyko, kur apsigyveno, kaip su ja susisiekti – liko nežinoma. Klausydama kirpėjo išvedžiojimų vėl pagalvojau: „Tai turbūt kažkas labai amerikietiška..." Žavėjausi Patricijos drąsa ir jaučiau, kad – jei reiktų – irgi norėčiau šitaip. Bet ar galėčiau?

Dvi nusigręžusios nuo viena kitos figūros – net šitos mūsų nuotraukos neberandu. Galbūt neverta stengtis suprasti tų, kurie mus palieka? Mes turime žvelgti į juos kaip į kažką nepažinų, kaip ir jie žvelgia į mus – lyg į svetimus. Draugystę galima suprasti kaip santykį be priklausomybės, be epizodų. Kartais ji gali apimti visą gyvenimą, o kartais – tik valandą, tačiau ji kaskart parodo, kuria kryptimi keičiamės arba susvetimėjame sau patiems.

Nebebūti kartu nereiškia prarasti pasitikėjimą draugu – tai būtų neišmanėliška. Atstumas, nesimatymo intervalai arba visiškas išsiskyrimas, nebeleidžiantis pasitelkti draugo žinių ir patirties, staiga nutilęs pokalbis – tai mus dar labiau suartina. Praradimo jausmas ne pagilėja, o paprasčiausiai dingsta. Bedugnė tarp mūsų ne padidėja – virš jos įsivyrauja pusiausvyra, ir prarajos tarsi nelieka. Lieka tik draugystės faktas.

Patricija dovanojo man amerikietišką pamoką, kad nesuprasti draugo – tai reiškia keliauti toliau, į ateitį, kad nereikia dirbtinai, apsimetinėjant tęsti draugystės dialogo. Jam nutrūkus, mes pasitraukiame iš vienas kito dabarties. Tai įvyksta ne dėl dingusios bendros kalbos, o dėl įsigalėjusios tylos, sugrąžinančios nerimą dėl gyvenimo laiko. Žinoma, dar lieka svajonės ir vaikščiojimas tais pačiais takais, dar galime atkurti draugystės vaizdinius – kitaip tariant, prisiminti. Tačiau mintis žino, kad mes ne prisimename, o išsigalvojame, ir ilgainiui ji tampa vis abejingesnė tam, ko negali numatyti. Tai ir yra didžiausias liūdesys – lydėti draugystę į užmarštį. Nutrūkęs ryšys – tai istorija. Kaip miręę artimieji nusineša didelę dalį mūsų gyvenimo, taip ir pasitraukę draugai. Kol draugas su mumis, jo pasaulis mums brangus. Tai mūsų dabartis, ji mus saugo. Saugo turbūt ne todėl, kad amžinai liktume kartu, o dėl nenuspėjamos ryšio atomazgos – pabaigos – ir jos keistumo.

Sugalvojusi skristi į mano dar neatrastą Ameriką, išgyvenau visus „Kolumbo sindromus", apie kuriuos turbūt žino kiekvienas pirmą kartą kertantis Atlantą, – ilgą pasirengimą, keruakiškas svajones, gausius laiškus bičiuliams, pasiuntinybių lankymus, nerimo virpulį krūtinėje ir džiaugsmą išvydus neregėtus Naujosios žemės kontūrus. Atrodo, taip paprasta: sėdi į lėktuvą, ir tu jau ten. Tačiau pirmam bandymui nieko paprasto nėra, ypač skrydis toliau nei per pusę pasaulio. O jeigu savo kelionei suteiki ypatingą, egzistencinę prasmę ir svajoji apie atradimą, tada sąmoningai viską joje priimi kaip nepaprasta – kaip stebuklą ir dovaną. Žinojau, kad tolimoje kelionėje noriu kažką atrasti, bet nežinojau – ką, ir kelionę pavadinau „savo Lietuvos beieškant". Savo, todėl intymios. Intymios, todėl romantiškai erotiškos, – visa tai atrodė neatsiejama. Lietuva jau senokai man liovėsi buvusi vieta ir tapo nuolatinio judėjimo simboliu, nes jau daug metų ji – viena pagrindinių mano kelionių akstinų ir krypčių. Kelias į tėvynę ir iš tėvynės visados kupinas jausmų ir emocijų. Tas kelias – svarbi vidinio gyvenimo dalis dėl asmeninio santykio su vieta. Netgi sumaniusi pasukti vairą į kitą pusę ir ištrūkti iš įprastų tunelių pajuntu, kad jausmai tėvynei ir intymumo su ja poreikis niekur neišnyksta. Mano naujai kelionei tai suteikė dar vieną švelnų atspalvį, ir užsisvajojusi sugalvojau keliauti į Ameriką kaip į savo tėvynę, išbandyti savo „tėvyniškus" jausmus. Kelyje patiriami pojūčiai yra pirmiausia kūniški, erotiniai, nes keliauji kūnu, lietiesi, uodi, skanauji, jauti ir klausaisi, poruojiesi su aplinka, ir visa tavyje, net etinės nuostatos, smelkiasi ir skleidžiasi per odą, jos poras ir receptorius. Keliauji pasitelkusi kūną, kurį parengia atkakli dvasia, sekdama paskui jį kaip ištikima palydovė ir neatsilikdama nė per žingsnį.

Keliavau tada į Ameriką ir iš eilinio smalsaus europiečio įsitikinimo, kad būtinai reikia pamatyti kitokią – ne „Busho sugadintą“ – šalį. Pamatyti asmeniškai. Įspūdis, kurį susikuriame apie kitą, nepažįstamą kraštą, dažniausiai būna paviršutiniškas – tarsi apžvelgus jo margą žiniasklaidą arba patyrinėjus jį užsienio tarnybų žvilgsniu. Mūsų įspūdžius apie kitas šalis paveikia jų užsienio politika, jų atstovybės ir ambasados, jų tvarkos ir tarnautojai – visa yra mūsų ir kitų valstybių veidas užsienyje, ir keista, kad tas sukurtasis veidas neretai būna stulbinamai neadekvatus pačiai šaliai ir jos žmonėms. Amerikos pasiuntinybėje Nikosijoje visi darbuotojai vilki uniformas, yra ginkluoti ir iš pirmo žvilgsnio ši, regis, sukarinta instancija ganėtinai trikdo, baugina ir sykiu verčia užduoti sau Kavafio klausimą – „ar laukiama barbarų“? Patekus į pasiuntinybę pasijusti geriau padeda amerikiečių erdvės ir veido kultūra: tau niekur nereikia grūstis, ramstytis ir kvėpuoti kitam į pakaušį, prieš akis – nuolat atvira, žvilganti šypsena. Gražaus veido konsulas už stiklinės sienos su mažyčiu langeliu, peržvelgęs mano biografiją, nusišypsojo ir pusiau juokaudamas pasakė, kad Lietuva, Kipras, vertimo teorija ir pažintis su JAV yra *exciting* derinys. Po pauzės, kuri man truko amžinybę, jis vis dėlto uždavė vienintelį klausimą – ką reiškia „vertimo teorija“? Sutrikau kaip pirmakursė studentė ir pralemenau, kad tai kažkas panašaus į filosofiją... Konsulas, nesiliaudamas šypsotis, angelišku judesiu šleptelėjo antspaudą ir palinkėjo geros kloties teorijoje. Gana dviprasmiškas buvo mano pirmasis sąlytis su Amerika – jis iš tiesų privertė mane ne juokais susimąstyti apie vertimo teorijos svarbą.

Paskui lipau į lėktuvą Frankfurte, žinodama, kad pratūnosiu toje tūbelėje dešimtį valandų, dėl uždaros erdvės spaudimo negalėdama net nusnūsti. Draugiškam amerikiečiui, kelionės kaimynui, buvau itin priešiška ir užsigniaužusi kaip lėktuvo erdvė sadistiškai verčiau jį visą kelionę kalbėtis su savimi skaitant

futbolo naujienas. Aplink murkė prancūzai, vykstantys į Niujorką, matyt, apsipirkti. Daug europiečių mėgaujasi šia pramoga, įtikėję Amerikos rinkos atvirumu ir prekių pigumu. Kita pusė keleivių buvo panašūs į Balkanų šalių gyventojus – juodbruviai, įtarūs, nekalbūs ir niūrūs. Tokių kaip aš, pakibusių skrydyje be aiškaus tikslo, buvo absoliuti mažuma. Dėl to akimirkomis man vaidenosi, kad visi mane varsto žvilgsniais ir progai pasitaikius skersomis dėbčioja į mano pasą, bandydami įskaityti jame tapatybę... Kelionės pradžia dažnai būna miglota, pilna visokių baimių ir įtarumo, ir jei neatsikratai šito iškart, gali netekti daug džiaugsmo ir romantikos. Kad ir kaip stengiausi, kaustantys ilgo skrydžio šarvai manęs taip paprastai nepaleido, ir galbūt pirmą kartą gyvenime aiškiai, net fiziškai pajutau, jog man trūksta artimo pakeleivio. Tačiau išvydusi Naujojo žemyno kontūrus kaipmat pamiršau apie stygių ir nutirpusias kojas, prilipau prie langelio ir iš palaimingai giedro dangaus stebėjau savo spindintį atradimą. Sekundę net pasijutau dėkinga lėktuvo išradėjams už galimybę giedrą dieną pasigrožėti nauju žemynu – kaip kūrėjui savo kūriniu. Šitaip pamažu minkštai leidausi į gražią svajingą nežinią. Amerika artėjo tarsi didelis, dosnus ir švelnus, svaigių nuotykių kupinas pasaulis su vandenyno bangų žvaigždėmis, dramblio kaulo pakrantėmis ir žydrais greitkelių raštais, kurie iš aukštai priminė dobilo lapelių formas. Netikrumas pasitraukė ir užleido vietą spurdančiai džiaugsmo nuojautai.

Pirmąjį sueities su Niujorku vakarą aš lijau prakaitu – ne prakaitas tai buvo, o kūniškos nuostabos ir džiaugsmo ašaros. Mes mylėjomės šiurkštokai, nebuvo laiko net bučiniams. Vėliau intymioje kūnų pastogėje ilgai ir švelniai, vos liesdamiesi lūpomis kalbėjomės vienas apie kitą, ir neištvėriau netarusi – myliu tave... Niujorkas net krūptelėjo. Už ką? Koks kvailas klausimas, pyktelėjau, bet tuoj susigriebiau – kaip lengvabūdiškai kartais pasakau svarbiausius savo gyvenimo dalykus ir kaip dažnai tai,

kas nesvarbu, paverčiu reikšmingu. Labiausiai ir iškart įsimyliu tai, kas paprasta, gera ir lengva – paviršių, po kuriuo turėtų atsiverti svaiginanti gelmė. O ji kartais ima ir neatsiveria, palikdama mane kraupioje pusiaukelėje...

Apsistojau pas savo studijų laikų bičiulį Rolandą jaukioje Bruklino gatvelėje, ji priminė Anglijos priemiesčius, nors pavadinimas buvo prancūziškas. Atrodo vienaip, skamba kitaip, pagalvojau; čia tau ne Europa, čia kertasi keli pasauliai. Rolandas iš karto perspėjo, kad pirmasis įspūdis apie Niujorką gali būti klaidingas. „Tai skaičių ir kvadratų miestas, – sakė jis, – o ne abstrakcijų ir visokių „burbulų“, nors pakanka ir pastarųjų.“ Netrukus jis pašnibždėjo man seną tiesą apie Ameriką: „Niujorke visados rasi su kuo pasikalbėti, o Los Andžele gali ir nerasti.“ Atvirai sakant, ir pats Rolandas man labiau priminė ne niujorkietį, o dviprasmišką Virginios Woolf herojų Orlandą. Atrodė, tereikia jį išvežti į kitą pasaulį, į Atėnus, ir jis kaipmat pavirstų atėniečiu. Galbūt visi metropolio gyventojai yra tokie – gyvena lyg nematomi, eina namo vis kitu keliu, pasiklysta toje pačioje metro linijoje, tačiau visados išveda tave į šviesą, nes turi išlavėjusią krypties ir išlikimo nuojautą. Rolando namai iš pirmo žvilgsnio irgi atrodė klaidūs, ir juose esančių daiktų gausybės nesutalpinčiau į romaną, tačiau buities kontūrai buvo švelnūs kaip gamtovaizdžio, kur viskas pereina iš vienos formos į kitą su meile ir išjudinus vieną elementą jo vietą tuoj pat užpildo kitas. Nenustebau, kai tarp tų besimylinčių daiktų man pavyko susikaupti ir net kai ką parašyti. Kelionėje tai daryti nepaprasta, nes sutrinka įprastos aplinkos jausmas, kuris rašantiems žmonėms neretai atrodo kaip rišamoji teksto medžiaga. Tačiau kartais, laimingai sutapus aplinkybėms, kito žmogaus sukurtame pasaulyje tokios medžiagos atrandi daugiau nei savo aplinkoje.

Panorau bent trumpai pabūti šalyje, kuri tiek amžių traukia žmones keliauti jos kryptimi, ieškoti joje savo namų. Jau pirmą

dieną Niujorke pajutau tai, apie ką tiek metų galvoju – namų jausmo trapumą ir sykiu nuolat gyvą mūsų nostalgiją namams. Amerika – tai nerimą keliančio laikinumo įsikūnijimas. Akimirką man dingtelėjo, kad nėra Amerikos kaip kažkieno namų, kad ji nuausta iš svajonių ir jos gali staiga nelikti – kaip statinių ir personažų iš pasakų pasaulio. Nostalgijos įtampa čia tvyro ore... Mėgstame sakyti: „Nieko geriau už namus nėra", tačiau esama ir kitos patirties, kuri byloja – nėra tokios vietos kaip namai. Namais gali būti ne tik mus supančios sienos, šeima, darbas, žmonės. Namų jausmą gali dovanoti ir kelionė, kelias, ir neatrastos galimybės. Žinoma, kelyje mus pažeidžia erozija; kovodami su priešpriešio srovėmis ir vėju mes susidėvime, mus ištinka metamorfozės. Namai gali būti ir išgalvoti... Kad pasiektume savo išsvajotus namus, mes kaip Odisėjas turime įveikti kliūtis, spąstus, tikrus ir sukurtus stipresnių už mus jėgų bei kerų, bandančių mus supančioti, sulaikyti ir įkalinti jų parinktoje vietoje. Yra ir dar vienas namų aspektas – jų netektis. Ir priverstinis išvykimas. Tai traumuoja labiausiai. Tarsi išvarymas. Jis pasmerkia mus nežiniai ir nesusipratimui, kodėl mes čia ir ką čia veikiame. Į tai atsakyti neįmanoma, kaip ir į klausimą, kodėl gimėme ir kur buvome iki gimimo. Viltis ir ramybė kartais aplanko per asmeninių istorijų pasakojimą ir užrašymą, per kūrybą ir kalbą kaip lieptą, kaip terapijos priemonę. Be savo kalbos ir kūrybos turbūt pražūtingai paklystume, o jei nepaklystume, tai netektume angelo sargo. Ta angelo sargo nuojauta mes, migrantai, nostalgijos poetai, ir gyvename. Kaip Bobas Dylanas, keliaujantis dainius, bylojo: *You don't need a weatherman to know which way the wind blows.*

Manau, kad atskira meno šaka neišsiverčia be kitų, kaip ir kūrėjas arba autorius negali be kito, kaip bet kuris žmogus be savo bendražygio geba kur kas mažiau nei drauge. Atskiras laikotarpis arba ištisa epocha atrodo bereikšmė be kitos –

buvusios ar būsimos. Štai antrą ir paskutinįjį vakarą Niujorke, stebėdama stilingą Bronkso renginį, kuriame vietos teatro aktoriai su atsidavimu ir meile stengėsi atkurti šeštojo dešimtmečio epochą, muziką ir šokius, galvojau, kad būtent tokį Niujorką ir įsimylėjau – nuolat pasitempusį sulig kiekviena nauja epocha, nelyginant žavinga šokio partnere, nuo kurios nevalia atsilikti, ir geriau – nereikia su ja skirtis...

Išvykau po trumpo pasimatymo su Niujorku taip ir neištyrusi jo nuosekliau ir net neskyrusi pakankamai laiko Manhatanui. Palikau metropolį tarsi skubantis svečias, patikėjęs jį daugiau laiko turintiems lankytojams. Esu neapsaugota nuo vienos šiuolaikinio žmogaus ydos: laiko mažai, o sumanymų – daug, tada ir keliauji ne kaip skruzdė, o kaip žiogas. Turėjau ambicingą norą peršokti iš Niujorko į kitą Amerikos paribį ir pabūti ne tarp dangoraižių, o Nevados dykvietėse, Kalifornijos uolynuose ir pakrantėse. Žinojau, kad San Fransiske manęs lauks senas bičiulis, Kalifornijos saksofonų meistras Geraldas ir jo žmona Liuda, kurią visi vadino Saulele dėl gebėjimo nuolatos šypsotis, garbinti medinius savo vyro instrumentus, net jų dulkes ir, svarbiausia, žmones, kuriems ji darė šukuosenas, gaivino plaukus ir teikė džiaugsmo. Geraldas, arba, kaip mes jį vadinome, Džeris, buvo perpratęs įvairiausių, netgi egzotiškiausių instrumentų paslaptis, jo pirštai, regis, prakalbindavo kiekvieną pliauską, ir ji pragysdavo dieviška melodija. Užuot kažkam grojęs, Džeris ilgainiui susikūrė jaukų muzikinį pasaulį savo namuose ant aukštos kalvos, nuo kurios matėsi spindintys San Fransisko tiltų vėriniai. Tarsi stebukladarys jis įpūsdavo seniems instrumentams gyvybės ir išleisdavo juos į gyvenimą. Jo namai kaip mažytė kosmopolitinė buveinė buvo nuolatos kupini įvairiausių atspalvių odos svečių, smalsuolių vaikų, svaiginančio smilkalų, medžio ir prieskonių kvapų mišinio, subtropinės šviesos ir geros nuotaikos. Tarsi sparnuotas sakalas Džeris su dukra Adele dažnai mėg-

davo sukti ratus po buvusias indėnų gyvenvietes. Man pasiekus istorinį pranciškonų miestą, Džeris iškart pakvietė į kelionę po savo kalnus ir uolas, apipynė juos negirdėtomis istorijomis apie kilmę, magišką poveikį ir meditacijų vieteles. Gal dėl šių gražių savo įsitikinimų jis tik priartėdavo prie tų vietų – pagerbia iš tolo ir suka toliau. Arba apibėga net nepersiavęs lengvų graikiškų sandalų aplink uolą, padaro nepakartojamų kadrų savo brangia *camera* ir, man nespėjus net batų raištelių užsirišti (ką ir kalbėti apie kelyje svajotą kalnų užkariavimą), ragina sėsti į džipą ir važiuoti toliau. Koks skirtingas žmonių sąlytis su žeme, pagalvojau. Štai Džeris skraido su sandalais po kalnus kaip Hermis, o aš, kol nejaučiu po pėdomis žemės stuburo, kol nesuaugu su kalnu, tol kilti negaliu. Mažiausias netikrumo tarpelis tarp žemės ir mano padų pakerta man sparnus – tuojau pat ten ima veistis mažyčiai baimės demonai ir tempia mane žemyn.

Galbūt šie, o gal ir kiti demonai nuo Josemičio kalnų pakuždėjo mums pasukti Mirties slėnio link – į neaprėpiamą mistišką erdvę su visais aukojimo atributais: ugnimi, karščiu ir akinančia šviesa. Sakoma, kad dykumai neįmanoma neaukoti – šito ji ir laukia. Pirmiausia joje išnyksta įprastos tikrovės jausmas. Būna kelionėje, ypač tolimoje, tokių lemtingų lūžio akimirkų, kai staiga, dėl nesuvokiamos kažkieno galios, viskas ima atrodyti netikra. Mums leidžiantis į neaprėpiamą gelsvų kopų jūrą, dėl karščio ir šiurpaus gyvybės ženklų stygiaus visa pamažu ėmė virsti sapnu su pragaro ir rojaus elementais... Man rodėsi, kad prarandu žemės traukos pojūtį ir pasiduodu nesvarumui. Kelionės neliko, mane kažkas nešė, nugrimzdo ir išsvajota Amerika, ir Džerio namai San Fransiske, į kuriuos reikėtų grįžti. Liko tik keli išgalvoti bendražygiai, kurie mano sapne kiekvienas regėjo savo sapną. Mūsų galvos buvo šalia, tačiau sapnų linijos nesikirto. Sapne mačiau Džerį, kuris tapo kelionės globėju ir tarsi fantastinis sparnuotis ant savo spalvotų sparnų skraidino mus iš

Mirties slėnio į Mirties jūros dugną – Sodomą ir Gomorą, liepsnojantį dykumų miestą Las Vegasą. Ten gatvių diskotekose šoko žmonės, kurie priminė man rusus prieš gerus tris dešimtmečius. Stiklo piramidėse sėdėjo sustingę it porcelianinės figūros arabai, indai, turkai ir lošė iš gyvenimo. Minios žmogystų svilo toje pragariško karščio keptuvėje, ir aplink nemačiau nė vieno, kurį norėtųsi pasikviesti ant sparnų ir skrieti kartu. Viskas atrodė svetima. Džeris, atsispyręs nuo tų pragaro liepsnų, nešė mus aukštyn, link šventųjų kanjonų viršūnių, atsikvėpti. Kanjonuose kadaise buvo indėniški aukurai, tačiau nė viena indėnų pasaka į mano sapną neprasiskverbė. Pro šalį skriejo trumpalapių jukų giraitės, ryškūs kemperiai ir keistos gyvenvietės – jos atrodė tarsi pastatytos iš kartono ir praūžus Džerio sparnams turėjo pakilti į orą ir išnykti. Net laikas virto fantastiniu, ir nepajėgiau sau atsakyti, kada šis sapnas baigsis. Sapno laikas keistas, tiksliau, jis keistai elgiasi su tikrovės laiku – į jį tu gali įžengti jauna, o išeiti sena, ir atvirkščiai. Jis gali perkelti tave į tuos laikus, kai dar nebuvo nei Amerikos, nei turistinių namelių-priekabų, nei kartoninių namų ir mes buvome kiti... Suvokiau, kad sapnas baigėsi, tada, kai pamačiau Džerį namų krėsle glostantį savo dukrelei pilvuką. Prie virtuvės stalo švytėjo Saulelė ir kalbėjosi su Rolandu, o jis gurkšnojo raudonąjį vyną ir, pasirodo, buvo mūsų bendrakeleivis.

Negaliu pasakyti, kodėl vienos gražiausių pasaulyje indėniškos vietos, virtusios griežtai saugomais nacionaliniais parkais, manęs neįsileido ir privertė visą kelią sąmoningai sapnuoti. Turbūt joms manęs nereikėjo, o man reikėjo ne šito. Niekados nesužinosiu. Mano vidinė nežinia pasirodė esanti stipresnė už kelionės įspūdžius. Supratau, kad kelionė pirmiausia yra santykis su pačia savimi, ir nauja vieta atsiveria tau tiek ir taip, kiek ir kaip jai atsiveri tu pati. Nelyg poroje. Asmeninės būsenos kaip unikalios kelionės patirtys ir yra tikriausi atradimai, o geriau-

sia kelionės dovana ir laimė – grįžti į išvykimo vietą ir pasijusti joje naujai, gal net atrodyti kitaip. Tolimi tarpžemyniniai žygiai ištraukia tave iš inercijos ir įkrečia budrumo. Jie perspėja, jog pusę gyvenimo galima prasapnuoti ir nesuprasti, kad gyvenai ir kur gyvenai. Gal todėl ir lietuvių veidai, kuriuos teko matyti šioje kelionėje, man pasirodė tokie skirtingi nuo lietuvių veidų Lietuvoje. Tai buvo kito žemyno veidai. Amerikietiškai guvūs, nesapnuojantys, be baimių. Savimi pasitikintys, kaip ir jų nauja, antroji tėvynė, priglobusi atvykėlius, kuriems *atvykimas*, regis, buvo ne sapnas ir ne klausimas, o tikrovė ir tikrumas – neišvengiama, neginčijama ir būtina. Meilei, draugystei ir išlikimui.

Iš visų asmeninių istorijų, kurios neišnarpliotos kaupiasi prie brandžios gyvenimo vasaros ištakų, skaudžiausios yra senos meilės istorijos – jos seniai turėjo atitekti nakčiai, visiems laikams pakilti į dangaus skliautą ir įsilieti į amžinąsias žvaigždėtas platybes. Tačiau kartais Dievas miegodamas mosteli plaštaka virš tavo veido, ir tos istorijos ima gelti tarsi gėdingos aistros, varstančios kūną aštriomis prisiminimų adatėlėmis, nuo kurių vienas po kito sproginėja spindintys tikrovės burbulai, drumsdami išmaldautą čia ir dabar ramybę. Sena meilė kaip sirena, kurios balsui sunku atsispirti, vilioja į pražūtingą praeities gelmę, šelmiškai nusiteikusi išbandyti naujas tavo jėgas. Stipriausiai vilioja klausymosi geismas, nes norisi kaskart pajusti atmintyje išlikusį arba iš naujo susikurtą žodžių ir balso malonumą, norisi girdėti aiškiai, ne per laiko miglą tai, kas kadais iki saldaus pamišimo paralyžiuodavo kūną. Žmonės, kaip kalbiniai žvėrys, vos užuodę pažįstamą masalą, gali instinktyviai judėti jo kryptimi, nenujausdami tykančios strėlės. Dosnus meilės pažadas kaip raudonos skraistės brūkštelėjimas per buliaus šnerves įaudrina iki bebaimio šuolio ant likimo ieties smaigalio.

Kadaise, atsispyrę nuo žodžių ir nuo jų apkvaitę, mes imdavome iliustruoti ir turtinti savo slaptą meilės istoriją vienas kito nuotraukomis, dauginti intymiausių kūno dalių atvaizdus, kurie mūsų išsiskyrimo pertraukėlėse turėjo tapti jaudinančiu prisiminimu, nors iš tikro nuvildavo ir netgi graudindavo tarsi apgailėtinų gleivėtų pievos varlyčių bejėgiškumas. Vešliose, sužėlusiose tankmėse, krėsdami išdaigas, šluostydami, uostydami, glostydami ir pirštais šukuodami vienas kitą, mes dalydavomės pasakojimais, paslaptimis ir prasimanymais. Kartais mėgdavome atsitraukti nuo žodžių ir būti visiškai nebylūs, braidyti po

tylias sutemas, apakinti ne tik tamsos, bet ir aistros, nuolat alkani, nuolat sotūs išgulėtos žolės minkštimu. Juokdamiesi valydavome vienas kito skysčius lapais, guosdami gydydavome vienas kito įdrėskimus seilėmis, švelniai kamšydavome vienas kitam burną kvapių žiedų saujomis, kai aistros riksmas pernelyg rėždavo širdies nervą, ir pailsę pridėdavome ausį vienas kitam prie krūtinės pasiklausyti bežodžio, žvėriško širdies plakimo. Nuvarginta širdis kartais prašydavo nusiraminimo, prisakydavo glamonėti vienas kitą liečiant tik minkštomis pirštų pagalvėlėmis, ir tada atrasdavome, kad labiausiai jaudinantis yra ne visiškas, o vos vos artumas, pusmetrio atstumu. Drebėdami iš jaudulio išplėsdavome naktį iki begalybės, ir kai po meilės skrydžio kūnas norėdavo nusnūsti ant kokios nors cemento briaunos, iš tos nakties be paliovos skleisdavosi vis kita naktis, dar kūniškesnė ir sykiu jau visiškai bekūnė, išpiešta švytinčiomis linijomis ir ratilais, ugnies spiralėmis. Mes mėgaudavomės įvairiausių formų paviršiais – tai galėjo būti paslaptinga užuolaidos klostė, stalas su pabirusiais teptukais ir dažų tūtelėmis, įtrūkusi betono plokštė su žolės kuokštu ar glotnus metalinis vamzdis – ir krapštydavome vienas kitam iš panagių rūdis, senus dažus ir sudrėkusias dulkes, surinktas nuo tų paviršių. Mes užsikrėsdavome net banaliausių gamtos gyvių – kaip juodi, žvilgantys buožgalviai – energija ir imituodavome plonyčių linijų – kaip rausva, išlenkta gandro koja – grakštumą. Buvome bebaimiai, įžūlūs, išmirkę tekiloje, išdažę maistą savo syvuose, sužvėrėję, atsisakę valios, destruktyvūs. Mūsų meilė neturėjo vietos ir patalo, pusalkanė ir skurdi, ji nuolat išsiplėšdavo gabalėlį svetimos erdvės, išgramdydavo kitų purvą ir paklodavo laikiną guolį savo dviem susitraukusiems nuo aistros kūnams. Mes neturėjome nieko, tik išgrynintą, nepakeliamą aistrą, kuri dūris po dūrio žudė kaip banderilių nuodai, iš galingų žvėrių paversdama mus tuo, kuo virsta nugalėti buliai. Įdomu, kuo virsta jų kūnai? Įtariu, kad

kažkuo absoliučiai paradoksaliu – sočiais kumpeliais, preciziškai nupjaustytais rageliais ir išvalytomis žarnelėmis nugalėtojams suvartoti. Atėjo laikas, ir į mus kažkas iš pasalų nusitaikė, mus pasirinko ir prarijo mūsų aistrą, kad koridos ratas suktųsi toliau. Svarbiausia ne žvėries mirtis, o korida, kuri niekados nebūna paskutinė – tai tik tarpinis punktas, už kurio atsiveria kita korida, dar spalvingesnė – virštoniai ir viršjausmiai...

Mes žūvame, o mūsų aistros gyvena savo gyvenimą, laukdamos, kol mumyse apsigyvens kitas žvėris. Jos neturi amžiaus, laiko ir vietos, bet turi smogiamąją galią, kryptį ir, jei pasiseka, išrauna mus iš inercijos molio. Jos juda, ieškodamos eliksyro, plyšio prasiveržti, erdvės užkariauti. Jos kaip jautrios Aleksandro Makedoniečio šnervės gerai užuodžia kitų šalių aromatus, patiki netikėtomis galimybėmis ir, Dievo plaštakai sapne pamojus, skrieja link tolimo pasaulio atspindžių. Jos šaukiasi stilingų viduramžių miestų su sena kūniškos aistros istorija, jeigu tokia istorija gali būti užrašoma, o gal tiesiog veržiasi ten, kur palanki ir erotiška – Viduržemio šalių – temperatūra, kurioje kūrėsi ir savo istoriją kūrė pamišėlės nemiegančios tautelės, neigiančios proto, valdymo, kūno imperiją ir išpažįstančios vienintelę – aistros – karaliją. Nenuostabu, kad ten – prie tos geidžiamos ir geidulingos Viduržemio jūros pakrančių su spalvotais miestais – mus nuolatos vilioja iš senovės protėvių paveldėtas šnervių jautrumas. Tokių miestų stilius atgrasumo ir patrauklumo turi su saiku – ištvirkęs, išgalvotas, tropinis, truputį ciniškas ir pasižymintis neregėtu orumu, lygiai kaip sena, dar gerai neužmiršta aistra. Tokiuose miestuose dažniausiai atrodo, tarsi jau kadaise – labai seniai – esame buvę. Jie verčia manyti, kad mes nuo gimimo pažįstame kraštovaizdžius, kuriuos išvysime per savo gyvenimą, ir kad apskritai negalima aptikti kažko visiškai naujo, ko nebūtume seniai nujautę giliausiuose savo prigimties kloduose.

Viduramžių mieste, vienoje iš vasarėjančių Viduržemio jūros šalių, aš ir norėčiau susidurti su savo sena aistra, nes turiu nuojautą, kad mano amžius ir būdas sutaptų su miesto atmosfera ir, nepaisant tikėtinos susitikimo dramos, toks miestas padėtų man jaustis gerai. Sakoma, kad susitikti su buvusia meile nederėtų, kad šitaip žeminama tuometė aistra. O gal atvirkščiai? Gal susitikti – tai eiti į skaudžią akistatą su savo tragišku laikinumu ir pašaipiomis likimo grimasomis? Apie tai, kaip tokiuose miestuose prabunda prisnūdę, rafinuoti ir moteriškais sijonėliais dangstomi jausmai, mėgsta juokauti Woody Allenas – iš tolo žiūrėdamas į Europą, savo filmuose jis akies krašteliu užgriebia beveik absurdišką žmogiškų santykių trapumą ir netikėtumą, kurį sustiprina senas Viduržemio šalies miestas. Miestas, siūlantis kupinus aistrų scenarijus, gyvenimiškus siužetus iš istorinių vietovių, kurios lyg trafaretų išpjovos sugeria srūvančias atvykėlių emocijas. Tokiuose miestuose sutirštėja laimės nuojauta ir apmaudas, nes per amžius gyventojų sulipdytas vietos tobulumas, tikrumas ir gyvybe trykštančios šiltos gatvės išryškina daugelį santykių atspalvių su brangiausiomis dovanomis ir slegiančiomis išdavystėmis.

Pradėčiau mūsų susitikimą nuo lėto pasivaikščiojimo po senamiestį. Žingsniuotume skersgatvių nėriniu, glausdami seną aistrą, ir pamažu susikurtume nematomą ėjimo nuoseklumą, per kurį padvelktų tariama, bet mums svarbi amžinybė. Prisijaukintume seną miesto kvartalą, auksines kaip Kipro dulkės Viduržemio architektūros linijas, šios gražbyliaudamos įsuktų mus į unikalų senamiesčio šifrą, tą koketeriją, tą vylingą istorijos mistifikaciją, į akivaizdų maskaradą, sukurtą iš naktinių ugnies spektaklių. Į maskaradą be perdėto prašmatnumo, be sustiprinto pojūčių aštrumo, be didelio pikantiškumo ir gestikuliavimo, vienu žodžiu – į švelnią Viduržemio miesto kasdienybės šventę, kur niekas nerėžtų akies. Kokią vėlyvą valandą įsidrąsinę ir jau

susikibę už rankų suktume vakarieniauti į paprastą skersgatvio užeigą su sukrypusiais staliukais ir gėlėtomis klijuotėmis, ryškiomis kaip tatuiruotos padavėjų nugaros, valgytume koridoje nurungto buliaus kepsnį su grybų padažu, vilgytume lūpas tirštame Katalonijos vyne ir laiko ratas girgždėdamas kryptelėtų atgal. Mes, ko gero, nebejaustume vienas kitam didelės aistros, tačiau susiremtume laiką naikinančia kūno kalba ir taikytume savo strėlių nuodus į kitus mumyse apsigyvenusius žvėris. Svaidytume vienas kitam šmaikščias pastabas kaip ietis, praeitis mumyse susigrumtų su šia akimirka kaip koridos arenoje, kurioje laukiame reginio, tolimi pasauliai staiga suartėtų – siaubingai ryškūs, siunčiantys vienas kitam spontaniškus signalus, neišsakomus pasiaiškinimus. Signalas po signalo – ir mes pajustume, kad esame jau nebe gaivališki medžiotojai, o meistriški toreadorai – mūsų žvėrį jau nudobė kiti, ir mūsų vaidmuo dabar yra gražiai paerzinti vienas kitą muleta ar špaga, beveik nerizikuojant suklupti. Pajustume naujojo laiko gramatiką savo kalboje, ir tai nebūtų kokie pramanyti prieskoniai ar rinktiniai praeities likučiai, ar svaiginantys akligatviai, į kuriuos įpuolėme mėgindami save. Ne, tai būtų tiesiog naujojo laiko gramatika, kurioje vyrautų belaikė tariamoji nuosaka – „o kas būtų buvę, jeigu..." – liudijanti, kad tapome belaikiai, ir laikas mumyse nieko nebepakeis. Mūsų, belaikių, nebegalės nužudyti kiti, kaip klasikinėse istorijose apie išduotą arba pavogtą meilę, tačiau gal panorėję dar galėsime žudyti vienas kitą – pikantiškai ir subtiliai, iš tolo. Mūsų sena aistra žingsniuoja per viduramžių miestą, peržengia mus, ir taip jau visada bus, ji kartosis nuo pradžių, kadangi, išmušta iš laiko vėžių, ji virto nebeišmatuojama, bedugnė, mums nebepriklausanti ir jokiais pasikartojimais nebeišsemiama.

Mirties netikėtumas suteikia jai šiurpaus tobulumo, sulig žinia apie artimojo mirtį jis sukausto mane ir trumpam stumteli į nesvarumą. Gedulinga žinia sukrečia suvokimu, kad atsitokėjusi nebebūsiu tas pats žmogus, koks buvau iki nuaidint liūdnam pranešimui. Jis pasiekia mano klausą ne tik per lemtingą tarpininko skambutį, o tartum Geroji naujiena atskrieja per daugybę antgamtiškų ženklų. Juos užgožia žemiški rūpesčiai, atimantys klausą nuojautoms, nors... pamenu ryškų sapnų spektrą, svaigaus geidulio būseną ir maudžiantį norą mėgautis lėtu skrydžiu per skaistyklos koridorių tikrovės link. Įspūdingi, stabdantys akimirkas sapnai – tai nuojautų dovanos ir pranešimai. Jeigu suprastume juos, daug ką darytume kitaip. Mintis, jog žinia apie mirtį neišskiria manęs iš kitų žmonių, pažadina gilų artumo jausmą net tiems, kuriems esu susvetimėjusi. Visi turime mirusių arba merdinčių artimųjų, ir tai leidžia suvokti save kaip laikiną ir mirtingą. Tačiau laidojame, atsisveikiname ir gedime kiekvienas skirtingai. Tai liudija, jog mus lydi kiekvienam duotas nepakartojamos mirties šešėlis, bylojantis apie mūsų nevienodas galimybes ir skirtumus.

Jau ne pirmąkart atsisveikinu su mirusiu artimuoju ar draugu iš tolo, laidoju mintyse ir vaizduotėje tarsi ne tikrą, o susikurtą mylimą herojų, pasitraukusį, bet man nemirusį. Nedalyvauti artimojo laidotuvėse, nematyti šito kaip mirties fakto, palikti atsisveikinimo misiją kitiems ir susitaikyti su kaltės jausmu – tai turbūt viena skaudžiausių patirčių. Nutrūkęs pasakojimas, išsiskyrimas be žodžių, vidur sakinio nutildytas pokalbis, daugtaškis... Gyvenimas ilgainiui tampa tokių daugtaškių sąsaja, kurioje paliksiu kažką neužbaigta ir aš. Gal dėl to niekada nesijaučiu viena. Aplink tebėra ryškūs pėdsakai tų artimųjų, kurių

nelaidoju, nespėdama, išvykusi kelionėn arba gyvendama svetur. Mūsų bendras svajonių laikas, kai laukdavome susitikimo valandų, įsilieja į bendrą pasaulio laiką, vis įtaigiau mokantį mane atsisveikinti per atstumą.

Viena iš mano gautų žinių apie mirtį privertė pagalvoti apie negalinčiuosius laidoti savo artimųjų. Apie tuos, „pašauktuosius", gyvenančius nuolatinėje kelionėje pasaulio piliečius – veikiau tapusius taisykle nei išimtimi – ir nesuspėjančius į liūdesio procesijas. Man dingtelėjo, kiek daug juose turėtų būti gedulo be mirties fakto. Mirties be laidotuvių. Visas šis kaupiamos mirties be laidotuvių krūvis, nevirtęs galia mylėti, netapęs nuolatiniu nerimu ir ilgesiu vietai, kur visados laukiama tavęs, tavo bučinių ir glėbio, – visas šis nešiojamas širdyje gedulas anksčiau ar vėliau kažkaip ir kažkur išsilieja. Štai Federico Fellini, kurio filmai nuausti iš sapnų, iš to, kas miršta sulig budrumo būsena, sakė: „Noriu pranešti žmonėms kažką paprasto, noriu padėti jiems laidoti tai, kas juose seniai mirę, bet, ironiška, pats negaliu laidoti mirusiųjų. Geriausia, ką galiu padaryti, jei nesu kitiems abejingas, tai palikti juos laisvus su savo mirtimi ir užduotimis ir ryžtingai vykdyti savąsias."

Išvengus paskutiniojo atsisveikinimo, reikėtų nusilenkti minčiai: kai negali kalbėti, verčiau patylėti. Ką galiu pasakyti apie brangų žmogų, išėjusį Anapilin man nepastebėjus? Galiu tik iš naujo išversti savo istoriją kaip tekstą, savo išgyvenimus, tai, kas artima man. Galiu leistis į prisiminimus, bet jie niekados nebus kito gyvenimo liudininkai. Juk galiu prisiminti tik tai, ką išgyvenau su tuo žmogumi, o ne jo gyvenimą. Man lieka vien atstumas, visiškai paneigiantis buvusį šio žmogaus artumą. Prisiminimais bandau užpildyti netekties atvertą prarają, bet susigriebiu, kad ir vėl kuriu atstumą – atstumą nuo sukrėtimo, nes mano artimojo nebėra. Prisiminimai – tai nuotaika, kylanti iš artumo išėjusiajam. Jeigu jie ir turi suartėjimo tikslą, tai jis

nepasiekiamas, nes neįmanoma prisiminti nesamo arba atminti buvimą to, ko nebėra. Tai keista. Regis, artimajam pasitraukus, lyg ir privalau susitaikyti su tikimybe, kad jo nepažinau, nors buvome susiję. Mirtis pervertina meilės prisiminimus ir atveria paradoksą, kad mylėjau nepažįstamąjį. Gal dėl to ir mylėjau? Arba – mylėjau, ir pažinimas buvo nesvarbus? Meilė dažniausiai trukdo pažvelgti tiesai į akis ir verčia nuolatos tikėti... Greičiausiai mes buvome vienas kitam nepažinūs ir tai mus siejo.

Šįkart jaučiu, kad pasitraukė ne tik artimas žmogus, bet ir didžioji dalis to, ką vadinu savo tėvyne. Toks jausmas nestebina, nes šalis pirmiausia yra galimybė arba galėjimas mylėti jos žmones. Sakoma, kad mirti nuo senatvės – ne tragedija, tai dovana. Tačiau seno žmogaus mirtis slepia kitokios tragedijos šešėlį, susijusį su karta, nusinešančia į nebūtį nepakartojamą istoriją. Pagalvojus apie autentiškų istorijos šaltinių skurdą Lietuvoje, kiekvieno senuko mirtis atrodo kaip nedidelė, bet akivaizdi tragedija – kaip nesugrąžinamai sunaikintas ir taip trapios istorijos puslapis. Ta karta, kuri turėjo dovaną mirti natūralia mirtimi, baigia išnykti. Sulig ja traukiasi ir tai, kas istorijoje vertingiausia – natūralus paveldėjimas. Ne įsigyti, bet paveldėti. Tikrosios vertybės dažniausiai ir būna ne įgyjamos, o paveldimos. Pagaliau įgyti mes mokame tik taip, kaip mums leidžia paveldėtas pasaulio suvokimas. Kai senuko, istorinio paveldėtojo, namai atitenka „tarybinės" sistemos augintiniui, arba, jau galima sakyti, globalinės sistemos gyventojui, įvyksta teisinis aktas, kuris savo teisingumu savaime nesukuria harmonijos tarp senojo pasaulio ir naujojo savininko. Tas derinys kartais atrodo toks neįmanomas ir sunkus nelyginant tėvynės užkariavimas... Stebint Lietuvą ir kitus man pažįstamus kraštus, kadais kentėjusius nuo svetimšalių, neretai peršasi mintis, kad aršiausi okupantai yra ne svečiai, o patys vietos gyventojai. Mes, vietiniai, vertiname savo šalį kaip kažką savaime suprantamą, visam laikui dovanotą,

pavaldų, kaip vaikus, kurie skriaudžiami gali ir privalo kentėti, nes nėra pasirinkimo. Jie turi tik mus. Šalis ir vieta turi mus, mūsų karta turi mus, ir jeigu mes mąstome kaip turėtojai, tai tik dėl to, kad manome esą nemirtingi. Nuojauta kartais sako, kad mano karta neturi dovanos mirti savo mirtimi. Matau, kaip ji miršta kelionėse, pakirsta neišgydomų ligų, užklupta globalinių katastrofų. Mes nebemirštame, mes žūvame. Neatsisveikinę ir be ilgo merdėjimo.

Lankydama savo mirštančią babytę – ir draugę – pagalvodavau, koks vis dėlto keistas ir būtinas tas merdėjimo laikas, kaip jis išgrynina paskutinę žmogaus valią, išryškina svarbiausius jo bruožus iki tobulumo – akys, kakta, pirštai... Nė nenutuokiau, kad vienas iš žmogaus bruožų gali būti toks monumentalus ir nenugalimas kaip gajausia šaknis, išsikerojusi po giminę, nemari ir nepaklūstanti skausmui. Tai, kas žmogų ištinka merdint, yra mums visiškai nesuvokiama. Šito neįmanoma kaip nors atitolinti arba paneigti. „Baisiausia, kai nelieka ko laukti“, – sakydavo ji. Gyvenime irgi būna merdėjimo laikotarpių, tačiau tas merdėjimas primena plūduriavimą, kuriam pasibaigus dar lieka kur eiti, ko laukti, ką tęsti. Tai dar žada išgijimą ir netgi byloja apie sveiką sielą. Šitaip esu merdėjusi, ir ne kartą, kai teko skirtis su mylimu žmogumi, mėgstamu darbu ar miela vieta. Esu išgyvenusi laikotarpius, nepriklausančius bendrajam pasaulio laikui, kai nelieka nieko, tik tverti, ir toks kentėjimas trunka nenumatytą, tau nepavaldų laiką, atimtą iš ateities ir galimybių. Tai tau vienai skirtas, tegu ir siaurų galimybių laikas, tačiau jis nevaržo širdies – ji dar sugeba laukti kitų, tau vienai skirtų galimybių. Merdėjimas mirties patale, deja, atkerta žmogų ne tik nuo pasaulio, bet ir nuo jo paties, nuo jo istorijos – žmogus miršta nutolęs nuo savęs, kaip kažkas kitas. Esminis klausimas merdint – tai absoliučios vienatvės klausimas. Gyvenimas aplink sustoja, nelieka nieko, tik ji – progresiškai kintanti vienatvė ir su

ja susiliejęs laikas. Tas laikas yra toks niekieno ir toks mistiškas, kad jo nebeįmanoma pavadinti net asmeninės istorijos laiku.

Kai mačiau savo babytę paskutinį kartą, ji stipriai suėmė man už rankų ir pabučiavo į delną. Pagalvojau, kiek jėgos jos rankose, o ji turbūt pagalvojo apie tai, ko negalėjo arba nenorėjo pasakyti. Mano apsilankymas jai buvo atsisveikinimas, kurį ji priėmė rankos paspaudimu kaip draugė, prisilietimu patikinti neišbaigtų galimybių paslaptį. Mokėjimas atsisveikinti mane sujaudina. Atsisveikinime glūdi daugybė prasmių, tačiau svarbiausia jų – suvokimas, ko netenki. Tikrojo giminiškumo, meilės ar draugystės jausmai visados paaštrėja išsiskiriant, ypač – lydint nuojautai, kad daugiau nepasimatysime. Artimojo mirtis atveria manyje tuštumą, kuri parodo, kiek mažai manyje esama manęs pačios: esu išausta iš meilės, draugystės ir giminystės gijų, paženklinta kaip santykių su kitais žmonėmis sankirta, gyvenu mane supančiame pasaulyje kaip jo dalis. Sakoma, kad mirtis banali, tačiau jos banalumas suteikia stulbinančio aiškumo sunkiems atsakymams, kurių taip ilgai ieškota.

Prieš kiekvieną ilgesnę kelionę per tolimus žemynus palikdavau dukroms laišką su įrašu: „Jei kas nors su manimi atsitiks..." ir fantazuodavau apie savo pelenus, paleistus pavėjui link šiaurės, Lietuvos pusėn. Pasvarstydavau apie ašarų beprasmiškumą ir linksmą laidotuvių puotą... Dabar suvokiu, kad nenoriu nieko, tik leisti liūdesiui išgryninti mane, noriu nueiti prie kapo – konkrečios, apčiuopiamos vietos, kurią galiu paliesti ne mintimis, o pirštais. Prisilietimas yra išmėginimas, jis – ne mintis, kuri keičiasi, sukuria atstumą, įvardija... Liesdama esu taip arti savo kūno, kad nieko kita negalvoju. Prisilietimas leidžia man pajusti ne kapą, ne artimąjį ir jo vardą, nešiojamą širdyje arba plazdenantį kažkur virš manęs, o virpesį, kurio prasmė man neprieinama.

***

Iš savo inertiško ir mažo pasaulio leidžiamės kelionėn vieniši, bedaikčiai, tylūs ir vienas nuo kito priklausomi. Jaučiamės pavargę vienas nuo kito, įgrisę vienas kitam, tačiau atskirai irgi negalime. Nemokame. Nenorime. Tiek kartų bandėme išsiskirti visai, pradėti viską iš naujo, kiekvienas sau, tačiau ir vėl – tai pareiga mus suveda, tai veiklos panašumas, tai artimojo mirtis ar liga, tai kur nors parašytas sakinys, tai sapnas ar oras. Mes negalime vienas be kito, tačiau nemokame būti kartu – susitinkame ir vėl išsiskiriame, pykstame ant savęs dėl neįmanomo pasirinkimo, kaltiname vienas kitą dėl silpnybių, kurias jaučiame geriau nei savo pačių kvėpavimą, nes mūsų jos panašios, beveik tapačios ir neleidžia užmiršti vienam kito net tada, kai esame atskirai. Atsisveikinę ir palikę kitą už durų, galime tiksliai numatyti mus ištiksiančius judesius – stoviniavimą, peties krūptelėjimą, sugniaužtus kumščius, žvilgsnį, sustingusį ties pirmu pasitaikiusiu daiktu, ir akimirksnio nesvarumą. Mes dar nežinome, ar mums trūksta vienam kito, ir stengiamės apie tai negalvoti. Norime tikėti, kad nuo šios akimirkos esame laisvi. Mes neliūdime, nes norime būti keliautojai, ir tikime, kad kelionė – geriausias vaistas nuo melancholijos ir kitų sielos negalavimų. Keliaujame visaip – drauge ir atskirai, bet vis dažniau atskirai... Leidžiamės kelionėn, nežinodami, kaip mus pasitiks nauja vieta ir kuria puse – švelniąja ar šiurkščiąja – į mus pasigręš. Net ir saugiausioje kelionėje visados prisikaupia pilnas krepšys pavojų ir netikėtumų, ir galbūt kuo ji saugesnė, tuo daugiau įtampų. Turbūt geriausia, kai nežinai, ko iš kelionės nori. Tuomet būna, kad kelias suteikia aiškumo, o jeigu kelionės nežinią lydi dar ir vidinė sumaištis, tada nežinia tarsi padvigubėja, ir tave gali ištikti palaima arba baimė nebesugrįžti iš tokios kelionės, niekad. Nežinia ir kelionė. Nė vienos, nė kitos – ir abiejų sykiu – neįmanoma išvengti. Kelionė turi daug atspalvių ir

nuotykių, kurie neretai priverčia keliautoją tapti tarsi sala klajokle, atitrūkusia nuo žemyninio vientisumo ir tyliai, iš tolo stebinčia pasaulį. Toji sala ilgainiui puoselėja dvejopas būsenas – meilę ir nepasitikėjimą, norą tiesti lieptus ir juos griauti, kalbėti ir nutilti, siekti santarvės arba maištauti. Šias būsenas vienon ar kiton pusėn nusveria tai, ar keliaudamas moki atsisakyti savęs ir save pamiršti, ar gali negrįžtamai palikti save praeičiai ir prasidėjus naujai gyvenimo atkarpai jaustis vaiku, gebančiu mokytis pasaulio iš naujo...

III.

Vieta ta pati – kryptys naujos

* *Diogenas* – dvigubos tapatybės žmogus, kilęs iš mišrios santuokos: *δύο, dio* – du; *γένος, genos* – giminė. Dėl gebėjimo suprasti kitą kultūrą senovės graikai patikėdavo jiems diplomatijos ir pasienio gynybos misiją.

Apie infliaciją ir diogenus*

Visados maniau, kad nieko paprastesnio ir aiškesnio už mirtį nėra, tačiau keli tragiški atvejai, su kuriais susidūriau savo spalvingoje kaip gyvenimas vertėjos praktikoje, paskatino mane pažvelgti į žmogaus mirties aplinkybes kitaip – ekonomiškai. Žodžio kilmė, pareinanti iš vienos logiškiausių ir erdviausių pasaulio kalbų – senosios graikų – leidžia man pasvarstyti apie *οίκος, oikos* (namų) ir *νόμος, nomos* (įstatymo) ryšį.

Štai gaunu žinią, kad Larnakos miesto, senovėje vadinto sarkofagu, morge kelis mėnesius guli „niekieno nepareikalautas" Lietuvos piliečio, „darbo imigranto", beje, mano vienmečio, lavonas. Gal kaip lietuvė žinau ką nors apie jo artimuosius? Gal galiu kuo nors padėti? Vyriškis neturėjo artimųjų, ir tai, regis, buvo viena priežasčių, kodėl jis pardavė namus Lietuvoje ir iškeliavo svetur. Įtariu, nelabai jam rūpėjo kelionės kryptis, nes atvykti į salą karjerai galima tik susilažinus su likimu. Morgo atsakingasis guodėsi kas rytą einąs į darbą sunkia širdimi: jo gyvenime staiga it priekaištas atsirado kūnas, kurio niekas nenori. Kūno niekas nenori... Persmelkė mintis ne tik apie mirusiuosius, bet ir apie gyvuosius, kurių niekas nenori. Visų užmirštas ir nereikalingas kūnas virsta ne tik priekaištu, skauduliu, bet ir keblia problema, ypač patekęs į morgą – užėmęs brangų plotą ir pradėjęs irti. Na taip, morguose – ledinis šaltis, tačiau Viduržemio saulė gali paversti niekais bet kokį šaldytuvą. Pagaliau jei ne ta arši saulė, ko gero, apie lavoną visi būtų ilgam užmiršę. Kai nerimo smarvė pro ligoninės sienas ėmė sunktis į žiniasklaidą, Kipro kontoros pradėjo vangiai kilnoti popierius, ieškoti darbdavio, tarsi tai būtų neaprėpiama milijoninė Rusija, kur žmogų surasti prireikia kelių mėnesių... Apšepęs kaimo statybų valdytojas skėsčiojo rankomis, vartė juodas akis, savo

darbininką pažinojo, tačiau išgirdęs apie jo mirtį nustebo. „Aš tų lenkų nebepriimu – jie girtuokliauja, – sako, – padirba dvi savaites ir dingsta.“ Mirusiojo dokumentų nerasta, ir darbdavys numykė, kad juos, ko gero, bus pavogęs pakistanietis, juk Europos pasai trečiajame pasaulyje dabar itin vertingi... Kipro ir Lietuvos valstybės delsė laidoti nežinomą asmenį už savo lėšas, siuntinėjo viena kitai tarptautinius aktus apie savo pareigas ir teises. Pagaliau vienam kipriečiui, nesenam repatriantui iš Amerikos, įgriso sekti gėdingą, dienraščių vyniojamą siužetą, ir jis atsiuntė į redakciją banko čekį su prierašu: „Nelaimingo lietuvio laidotuvėms.“ Taurūs poelgiai kelia didžią pagarbą ne tik konkrečiam žmogui, bet pirmiausia jo kultūrai, ir kažin kodėl man dingtelėjo: „Taip galėjo pasielgti ne kas kitas, tik iš Amerikos emigravęs graikas...“

Prieš gerą šimtmetį, romantikų laikais, Edgaro Allano Poe plunksna būtų sukūrusi intriguojantį pasakojimą apie *incognito*, kuris išleido paskutinį kvapą ne vietoje ir kurio mirties aplinkybės lieka mistiškos. Ši istorija būtų sukrėtusi tam tikro socialinio sluoksnio skaitytojus, ir kurį laiką ore būtų tvyrojusi nuostaba. Mūsų laikai, infliacijos laikai, ypatingi tuo, kad socialinio sluoksnio, bendrijos ar instancijos, gebančios stebėtis, nėra. Atėjo individualaus ir laisvo pasirinkimo epocha, ir jei žmogus pasirinko mirti svetur, tai jo asmeninė problema. Jei eilinis kiprietis iš žmogiško padorumo nutarė palaidoti svetimšalį už savo lėšas – toks taurumas nieko nestebina. Tai asmeninis sprendimas. Visuotinės vertybių kryžkelės, įvardytos kaip finansų krizė, laikais net mirtį laikome asmeniniu pasirinkimu. Gal nebeliko bendruomeninių jausmų, bendruomenės rūpinimosi mirusiaisiais ir bendruomeninių laidojimo ritualų? Gal žmogus ne tik miršta vienas (sena tiesa), bet ir laidoja vienas? Ar laidojimas – kaip pradžia sielos kelionės, kurion išlydi gyvieji, – prarado prasmę (ypač jei mirtis ištiko nepažįstamąjį)? Ar tai

reiškia, kad sykiu su mirtimi nuvertėjo ir egzistencinės kelionės samprata? Jautrumas? „Visuomenė, paliekanti mirštančiuosius vienus – ligoninėse ir grioviuose, – iš esmės kerta savo šaknis..." Būta tokios filosofo Alphonso Lingio pranašystės. Galbūt ji išsipildė, ir mes likome vieni. Netgi vieniši. Be bendruomenės. Akistatoje su savojo *Aš* sprendimais. Įtariu, kad visuotinės infliacijos laikais subrandintas ir užgrūdintas atskalūnas *Aš* ir yra opiausia mūsų, naujųjų Europos kraštų, problema. *Aš* – valdovas ir tarnas viename, savo paties pradžia ir pabaiga. Laisvas, tačiau niekam nesvarbus *Aš*.

Išties įdomu, kodėl sulaukę klausimo apie opiausią savo šalies problemą dažniausiai pagalvojame ne apie save, ne apie savo šalies žmones, jų gyvenimo būdą ir istoriją, o apie nuasmenintus ir, regis, idealioje atskirtyje pakibusius reiškinius? Krizė, infliacija, užteršta aplinka, nusikaltimai, avarijos, ksenofobija, migracija, išnaudojimas... Neseniai vienas svečias pasiteiravo manęs apie aktualiausią temą mūsų kraštuose, ir pirmoji man dingtelėjusi mintis buvo „infliacija". Keista, tačiau šis reiškinys atrodo susijęs ne tiek su ekonomikos negalavimu, kiek su pačia manimi, kaip nejauki nuojauta, kaip asmeninį gyvenimą sunkinanti aplinkybė. Man seniai aišku, jog šalies ekonomika gali veikti asmeninį gyvenimą, tačiau ką daryti, kad būtų atvirkščiai – kad mano ir kiekvieno asmeninis gyvenimas kurtų šalies ekonomiką. Krizė ir infliacija plinta tada, kai niekas jai nesipriešina ir neskelbia pavojaus, kai atsiranda aiškių mūsų inercijos požymių ir gyvybiškai būtina jėgų apykaita virsta vangiu judėjimu pasroviui, viena kryptimi.

Dienraščiuose šmėžuoja čia perspėjantis „mūsų šalyje infliacija auga", čia guodžiantis „mūsų šalyje infliacija valdoma"... Nors kasdienybė skleidžiasi ne tik niūriais atspalviais, problema plinta, skverbiasi net į intymiausias gyvenimo sritis nelyg vėžys, kuris ilgai tūnojęs kūno užkaboriuose netikėtai pradeda rodyti

ardomąją galią. Galime sakyti, kad infliacija valdoma, galime nuogąstauti, kad ji nevaldoma, esmė nuo šito nesikeis. Lietuvoje ji, kartais atrodo, sužvėrėja ir įgauna neįtikėtiną mastą, Kipre apie ją patylima – anot kipriečių, sveikiau apie ligą garsiai nekalbėti. Nepavadinčiau sveiku požymiu nei lietuvių saviplakos, žlugdančios pasitikėjimą savimi ir stiprinančios visuotinį neįgalumą, nei provincialaus kiprietiško pasipūtimo, neleidžiančio pripažinti silpnybių, kurios, neišneštos į šviesą, įgauna latentines formas ir ilgainiui virsta veikiau nemokšiškumu nei neįgalumu. Manau, kad nemokšiškumas geriausiai rimuojasi su atsainumu, žmogiškumo infliacija, kurios neįmanoma išvengti net saugiausioje Europos Sąjungos šalyje.

Sakoma, kad infliacija apninka ciklais – sustiprėja ir vėl susilpnėja. Sakoma, kad ji būna tyčinė, dirbtinė, sukurta masonų ar dar kokių įtakingų šėtonų, tačiau kad ir kokios būtų jos ištakos, ji persmelkia mane negailestingai kaip žmogiška išdavystė ir neišgydomas nusivylimas, kaip tuštuma netekus artimojo. Ji persekioja kasdien smunkančia gyvenimo kokybe, už kurią mokame vis didesnes, karališkas sumas. Karališkas užmokestis už plebėjiškas paslaugas. Plebėjiškas įžūlumas už karališką dosnumą. Milžiniškos pastangos už atpildo trupinius. Juodu darbu virtęs laisvalaikio auksas...

Pirmasis infliacijos požymis yra ne mažėjantis produktų krepšelis už tuos pačius pinigus, o didėjančios laiko sąnaudos siekiant išgyventi. Vis mažiau lieka lengvo ir beprasmio laiko, skiriamo mieliems niekams, ir vis daugiau „įprasminto", asmenį suvartojančio, bet ne suvartojamo laiko. Galbūt galėtume tai pavadinti bendruomeninio arba laisvo laiko stygiumi, tačiau, ko gero, tai nykstanti mūsų laisvo laiko vertybė. Mes dažnai sakome, kad laikas yra viskas, nors dar nemokame matuoti laiko pinigais. Šitaip laiką matuoja kiti, ne mūsų kraštai. Mūsų kraštai tiek pinigų neturi. Mes matuojame laiką jėga – kada, kas ir ką,

nes dar esame truputį idealistai ir trokštame būti savo teritorijoje vieninteliai stiprieji, gebantys save apginti. Nenorime, kad mus gintų kiti, ir gudraudami neįsileidžiame jokių kitoniškumo atmainų. Dažnai nemėgstame net svetur gyventi išvykusių saviškių, o grįžtančiuosius tyliai pajuokiame: „Ką čia tau veikti, čarli?“ Kipre juos vadina „čarliais“, kad ir kokia būtų jų kilmė, lytis ir padėtis. Lietuvoje – nežinau, gal išdavikais. Mes puikiai suvokiame, kad išvykstantiesiems gyventi svetur tenka išgyventi nė kiek ne menkesnius sukrėtimus nei karo pabėgėliams. Pažeminimą, pergales, nuopuolius, šlovę – viską kartu. Tautiškas solidarumas reikalautų nestumti jų į tuos pačius išgyvenimus tėvynėje. Padorumas reikalautų, jei nebūtų infliacijos...

Galvoju (per daug galvoju; turbūt vienintelė sritis, kuri nepaiso ekonominių svyravimų, yra galvojimas – galvok, kiek nori), kad nuo infliacijos labiausiai nukenčia meilė. Ji nebijo skurdo, ji nesuteikia reikšmės turtui, tačiau ji nepakelia nuvertinimo. Nedrįstu teigti, kad meilė ir gailestingumas mūsų kraštuose tapo dvasininkų privilegija, tačiau drįstu manyti, kad kartais taip ir būna. Tai paprasta logika: jei sakome, kad laikas yra viskas, jei tikime, kad meilė gali viską, tai turėtume žinoti, kad meilė negali įveikti to, ko nėra. Nėra laiko meilei ir jo neradę esame priversti mylėti tik save. Tiesa, dažniausiai gyvenimas suteikia mūsų meilei kokią nors kryptį, ir mes mylime darbą, kūrybą, gyvūnėlius, pinigus, daiktus... Tik ne į save panašius žmones. Neabejoju, kad mumyse gyvena meilė vaikams, sergantiems ir senstantiems artimiesiems, bet pagalvojusi, kokie mes toje meilėje vieniši, pradedu įtarti, kad net ir ji – taurioji – yra sugelta vienatvės geluonies.

Opiausia mūsų, naujųjų Europos šalių, problema yra žmogus, nespėjantis atsigauti ir sustiprėti nuo vienos infliacijos bangos iki kitos. Lietuvoje tas žmogus paprastai atrodo nelaimingesnis nei derėtų, o Kipre – atvirkščiai – laimingesnis nei

pritinka.Skirtingas laimės matavimas nekeičia esmės. Mažų, paribiuose įsikūrusių šalių istorijos turi panašumų: nepraeina nė viena karta, ir į tuos kraštus kas nors pasikėsina, tada jie gina save kaip diogenai, turintys vienintelę aistrą – gintis. Nuo gynybos iki pasidavimo – akies mirksnis, ir pavargę gintis mes linkę ne pulti, o pasiduoti. Mes, naujieji kraštai, gyvename nežmonišku ritmu, šuoliais – nuo vienos ribinės situacijos prie kitos. Nuo šito neretai kenčia mūsų žmogiškumas, nueina užmarštin istorinės pamokos ir tikėjimas, ir mes rimtai imame žiūrėti tik į visokio plauko „pranašus“, pamiršę, kad be mūsų Europa neturėtų net kuklios Žmogaus teisių deklaracijos.

Vardai be tėvynės

Pamąstyti apie pokyčius globalioje imperijoje mane įkvėpė vienas elektroninis laiškas. Rašė jaunas programuotojas, lietuvis, neseniai atvykęs į Kiprą dirbti. Tai buvo neįprastai lakoniškas tekstas iš naujojo, man kažkodėl pakvipusio senuoju, pasaulio. Jis kvietė mane į lietuvių bendruomenės Kipre steigiamąjį susirinkimą. Turbūt turėjau pajusti dėkingumą, tačiau pajutau tylų pasipriešinimą, tarsi žinutės autorius būtų priminęs man mano pačios gimtadienį arba tą laikotarpį, į kurį grįžti jau nebegaliu. Norėjau atsakyti: pavėlavote, lietuvių bendruomenės liga saloje jau seniai persirgta. Ji – praeitis. Tačiau tik pagalvojau, kad tą nedidelę užsieniečių žmonų – „tylinčių motinų" – kartą Kipre jau keičia kitas atvykėlių būrys, pernelyg margaspalvis, platus, ir jam ne taip lengva suteikti pavadinimą. Mane persmelkė mintis, kad tarsi įgudusi medicinos sesuo galėčiau išmėsinėti pasluoksniui kasdien augantį Kipro lietuvių bendruomenės kūną – datomis ir kategorijomis. Tačiau reikia palikti jį ištirpti nustebusioje, per amžius šitiek bendruomenių neregėjusioje saloje.

Niekados nemėgau žodžio „emigrantas". Sąmoningai ir intuityviai vengiau jį vartoti bet kokiame kontekste, susijusiame su gyvenimu ir veikla už Lietuvos ribų. Tačiau „tėvynei" suteikdavau ypatingą prasmę kaip brangiai, tiesa, nykstančiai sąvokai, kurios neįmanoma susigrąžinti net išskydusiu jos dabarties pavidalu. Jaučiu, kaip „emigrantas", „tėvynė", „užsienis" sparčiai traukiasi iš mūsų kasdienio žodyno ne tiek kaip sąvokos, o kaip prasmės, kurios netenka aktualumo, virsta beveik egzotiškomis, ir jei mes dar šnibždamės jomis, tai iš nostalgijos arba iš įpročio. Užsienis persikėlė į tėvynę, tėvynė – į užsienį, beveik nebegirdėti „užsienio" kaip kitos šalies apibrėžimo. Užsienis tapo toks kasdienis, savas ir tėvyniškas, kad kalbame apie jį kaip apie savo

sodybą: girdi, vykstu jau ne į Vakarus ir netgi ne į Italiją, Vokietiją ar Lenkiją, o į konkretų miestą arba renginį – į Veneciją, Berlyną ar Varšuvą, į bienalę, parodą ar kongresą. Tik kai šalis būna geopolitiškai ir kultūriškai tolimesnė, vis dar iš nežinojimo kartais kalbame apie ją tarsi apie miestą – Birma, Kenija, Kipras. Vieta susitraukė, susiskaidė į centrus be periferijų, ir emigrantas joje tarsi ištirpo. Emigrantas niekados ir nebuvo susijęs su vieta, veikiau – su judėjimu erdve, kaip ir paukštis, kurio niekas emigrantu juk nevadina. Sykiu emigrantas – jau anaiptol ne besigviešiąs pinigo vikruolis arba savo bendruomenės ieškantis svajoklis, drožiantis medinius kryžius ir dainuojantis tautines dainas. Pasaulis keičiasi, ir emigracija netenka savo buvusios klasikinės prasmės arba bent jau prašosi suvokiama kaip atvirumas galimybėms ir pasirinkimui, kurio prieš gerą dešimtmetį nebuvo. „Išvykusįjį gyventi svetur" keičia labai tikroviška piligrimo metafora – žmogus šiandien bando save, pasiryžęs, neretai vienas pats, keliauti į atvirą jūrą, toli nuo savo artimųjų...

Neprisijaukinau ir žodžio „emigracija", net jei ji būdavo siūloma man kaip pagreitintas asmeninio gyvenimo filmas. Sutrikusių dėl mano sutrikimo žiniasklaidos pašnekovų bandymai gerinti padėtį patikslinimais: „Tai gal jūs – meilės, darbo, sekso, kūrybos emigrantė?" stūmė į nebylų susimąstymą, apie kurį ir rašau. Įdomu, kaipgi vadinti Lietuvos pilietį, kalmuko ir baškirės sūnų, gimusį Ukrainoje, o gyvenantį Kipre? „Lietuvis", – skaitau. Taip ir išverčiu žmogaus asmens dokumentus iš rusų į graikų kalbą. Dėl bendros pilietybės su tokiais žmonėmis man pasidaro lengviau. Atrodo, kad niekada ir nebuvo emigracijos kaip „išvykimo svetur". Pastebėjau, jog žmonės dažnai nežino, kodėl ir kur jie išvažiuoja. Darbo sutartis, politinė grėsmė, meilė – visa tai, šiaip ar taip, yra tik judėjimą pateisinantys mitai. Argi nekeista, kad žmonių kūnai, kurie yra visai nepritaikyti tolimo kelio išbandymams, vis dėlto kaskart nusikrapštę sura-

gėjusius kelionės žaizdų šašus keliauja vėl... Turbūt siela, turinti sparnus, nori skrieti. Ir žmonės pirmiausia yra ne tiek socialūs bendruomenės nariai, kiek aistringi nomadai klajokliai.

Grįžusi į Lietuvą dažnai jaučiuosi atsidūrusi svetur. Grįžusi į Kiprą – taip pat. Kelios dešimtys metų, o aš vis dar – keliautoja, kuri kiekvieną rytą iš naujo skinasi kelią nuo savo simbolinių namų slenksčio. Kad pasijustum keliautoja, nebūtina kas mėnesį krautis kuprinę ir kur nors važiuoti. Tai vidinė būsena. Galiu pasakyti, ji ypač sustiprėja, ilgesnį laiką pagyvenus turistinėse vietovėse. Gal dėl to pirmoji kelionė į Ameriką sulaukus keturiasdešimties asmeninio perversmo manyje nesukėlė, nors šito tikėjausi. Aplankyti didmiesčiai Niujorkas ir San Fransiskas manęs kaip žmogaus nepakeitė, tik pasaulis ėmė atrodyti mažesnis, jaukesnis, aiškiau suprantamas ir be šiurpių „Busho fantomų". Kartais pagalvoju apie savo pirmąją kelionę nepatogiu traukiniu „Kaliningradas–Leningradas". Būsimi universitetai... Pamenu sutrikusius tėvus geležinkelio stotyje ir save, bandančią šypsena sulaikyti ašaras, kad nepravirktų tėvai. Keista, tačiau iš atminties beveik išdilo vienas svarbus šios kelionės faktas – mano bendražygis iš paralelinės klasės, Darius, kuris nedrąsiai pasisiūlė palydėti į tolimą ir nežinomą kelią. Sutikusi Darių dabar neprisimenu jo kaip palydovo. Neprisimena ir jis. Tiksliau, apie tai nesikalbame. Vis dėlto atmintis ne tik kūrybinga, ji dar klastinga ir sargi. Ji, tarsi antrasis, viduje apsigyvenęs *Aš*, pasirenka, kuriuos tavo gyvenimo įvykius pateikti kaip pamokas, kur reiktų sugrįžti, o kur neverta, išryškina ir užžarsto takelius ir užuolankas. Jeigu kiekvienoje kelionėje būtų lydintieji ir pasitinkantieji ir jeigu visus juos prisimintume, turbūt nebūtų kelionių. Pakeleiviai kelionėje – nepaprastai svarbūs, tačiau ne mažiau svarbios ir kelionės, į kurias išsirengi vienas.

Dauguma žmonių, su kuriais bendrauju Kipre, – atvykėliai. Jie tokie nesėslūs, kad dingsta po kelerių metų netikėčiausiomis

kryptimis ir retai besugrįžta atgal. Turbūt mano ir tų žmonių jausenos sutampa, nes su sėsliaisiais vietiniais taip ir nerandam gilesnės bendros kalbos. Tą laikiną jausenų sutapimą ilgainiui ir ėmiau vadinti namų jausmu. Labai dažnai dieną gyvenu saloje, o naktį – Lietuvoje. Sapnuose Lietuva visados yra dabartis, ir sapno personažai, nors ir iš pačių keisčiausių vietų, – irgi dabartiniai. Tais atvejais man atrodo, kad kasnakt kertu Europos žemyną, kad esu padalyta tarp šalių, ir man neretai knieti paklausinėti savo bičiulių saliečių, ar jų neištinka kažkas panašaus, ar tai nebus salos sindromas.

Šiuolaikinis pasaulis man vis dažniau primena Senojo Testamento laikus, kai žodžiai „tremtis", „benamystė", „kelionė" apibūdino žmogiškąją prigimtį. Homeras ir Dante savo kūryba pasakė beveik viską, ką reikia žinoti apie prarastų namų jausmą. Kone virtusi žmonijos Pažadėtąja žeme pasaulinė rinka šiandien suveda akistaton skirtingus senus ir naujus pasaulius, ir kiekviename žingsnyje susidurdami jie sukrečia protu nesuvokiamais deriniais, skirtumais ir panašumais. Daugybė keliaujančiųjų, išrautų iš savo tėvynių ir nublokštų į tolimus kraštus, paverčia savo atvykimo šalis diasporos židiniais, ir Lietuva šiandien mokosi sugyventi su Ruanda, Slovakija, Rumunija, Sirija kaip su kaimynėmis... Sienos griūva, griaudamos ir asmeninių gyvenimų sienas, trindamos dabarties ir praeities, viešumos ir intymumo, vidinių ir išorinių konfliktų ribas. Kiprai, gruzijos, irakai, bosnijos ir afganistanai virto asmeninėmis erdvėmis, kuriose tenka vesti taikos derybas.

Visa tai jau nebestebina. Net mūsų nuostaba tapo vakardiena, kurią patiriame šiandien, čia ir dabar, ir tai mums nieko nebekainuoja. Pasaulio mišrainė nėra naujas reiškinys, tačiau šiuolaikinis greitis, kuriuo viskas sukasi, yra kažkas nauja ir svaigina nelyginant mūsų vaikystės žaidimas „Sukasi planetos": sukiesi, sukiesi, kol apsvaigsta galva, ir griūni ant žemės... Net atmintis

regimai pagreitėjo, ir vakarykštės dramos atrodo kaip sena, nutolusi istorinė medžiaga. Jei drįsti užsimiršti, tai būtinai atsiras atmintį atgaivinančių balsų: „Atsipeikėk, brangioji, čia tau ne 2000-ieji." Kartais norisi palyginti mūsų planetą su nutrūktgalvio kaimyno „Porsche", kuris skrieja trijų šimtų kilometrų per valandą greičiu nepaisydamas akligatvių. „Jei važiuoji per greitai, iškyla grėsmė atsidurti ne savo vietoje", – sakė graikams Konstantinopolio patriarchas per Velykas. Per tas pačias Velykas aplankiau stačiatikių vienuolyną ir mane labiausiai sujaudino takas, pramintas minios bevardžių vienuolių, kurie šimtus metų kas rytą eina giedoti tų pačių giesmių į tą pačią šventyklą. Pico Iyeris rašė, kad norėtų sukurti laikrodį, skambantį kas tūkstantį metų ir primenantį mums lėtumo vertę ir būtinybę pagalvoti apie ateities žmones, kurių nematysime. Ralphas Waldo Emersonas teigė, kad yra universalioji siela, ir mes, žmonės, esame jos lobynas. Mus visus sieja tos pačios negalios ir skurdas, sveikata ir turtas, ir norint išlikti būtina gilintis į bendrabūvio paslaptis ir išmokti jį visiems kartu susikurti.

Kaip ir daugelis šiuolaikiniame pasaulyje, jaučiuosi esanti tranzitinis žmogus, galbūt – tarpinės kartos žmogus. Kitokių kartų jau seniai ir negirdėti, tik tarpinės. Visi šiandien save vadina tarpiniais, net mokslo bendruomenių nariai. Kartais dingteli, ar tik mano tarpinė karta nėra ir ribinių patirčių karta? Nejaugi dar bus žmonių, labiau šiuolaikiškų už mane, labiau beviečių už mane? Ir kas bus jų atrama? Ar iš viso egzistuos namai? Pamenu sovietinę tikrovę, kurioje žmonės turėjo du veidus – vieną „tarybinį", kitą savo. Savas veidas buvo atrama. Globalinėje tikrovėje tas veidas ne tik susiskaidė, jis išsibarstė po visą platųjį pasaulį kaip graikų mitologinių herojų smegenys. Koks bus tas ateities žmogus? Nuolat dvejojantis ir pasimetęs sumaištyje tarp keistų savo gyvenimo nuotykių ir paradoksų... Mišrios šeimos vaikas, išaugęs kelių kultūrų sandūroje ir nuo mažens mokantis įveikti

jos prarajas? Laisvai samdomas specialistas, per kelias valandas kertantis kelias klimato juostas – nuo tropikų iki sniegynų?.. Gal tas žmogus bus vardu, kuris neišduoda tautybės, – Dalija, ir beveik nekels sau klausimų dėl tapatybės, nes keisis sulig kiekviena nauja gyvenamąja vieta? Galbūt prisimins tik oro uostus, kurie atrodo kaip tranzitiniai miestai, arba didmiesčius, kurie atrodo kaip tranzitiniai oro uostai, ir vienintelis gyvenimo rūpestis siesis tik su patikima oro linijų kompanija (nors nelieka ir šito)? O gal vieninteliai namai bus babytės dovanoti talismanai kuprinėje? Visa tai atrodo taip arti ir sykiu – už žmogaus asmeninio mito ribų...

Prieš savo pirmąją kelionę į karagezų, šešėlių teatro herojų, šalį, kur gyvena nerūpestingi juokdariai, į dviprasmiško autoriteto ir neegzistuojančios realybės šalį – kur žemaūgiai vyriokai putliomis apžėlusiomis rankomis plekšena ant lentų išdėliotus paplotėlius, o vakarėjant, pasistatę priešais arbatos stiklines, lošia nesibaigiančią kortų partiją, paskutinę vyrišką partiją prieš vis nepriartėjančią didžiąją naktį, – pasinėriau į Josifo Brodskio esė „Pabėgimas iš Bizantijos“. Pagalvojau, kad vien dėl šio mizantropiško, reto įžvalgumo rusų poeto buvo verta trainiotis parudavusiais iš liūdesio Piterio universiteto koridoriais, tegu ir gerokai po Brodskio, tegu ir dėl vieno jo teksto. Taip, visiems linkėčiau kur nors keletą metų studijuoti tik dėl to, kad po ilgo laiko tarpo galėtume prisėsti, susikaupti, perskaityti, įsigilinti ir pajausti bent vieną penkių puslapių tekstą tarsi savo asmeninę istoriją... Brodskis rašė apie savo sėkmingą pabėgimą iš Bizantijos, kurios dalis jam buvo ne tik Stambulas ir Atėnai, bet ir jo gimtasis Piteris – jei į šią „Trečiąją Romą“ pažvelgsime iš geografinės ilgumos, nuo Stambulo tiesiai aukštyn, į šiaurę. Toje geografinėje ilgumoje vienas imperinis miestas susitinka su kitu, panašiai kaip ir man, braukiant pirštu per žemėlapį iš pietų į šiaurę, virš vienos Europos periferijos, Kipro, išnyra kita – Lietuva. Kelis kartus perskaičiusi Brodskio esė pagalvojau, kad irgi norėčiau taip pat – elegantiškai, giliamintiškai, šmaikščiai ir negailestingai – atsisveikinti su savo asmeninės istorijos Bizantija, kaip kad Brodskis paliko savąją...

Suleimanai, mehmetai, janiai, kostai ir osmanai ir jų istorinės žemės – ta juodaakė, vakarop šeriais apželianti pasaulio dalis, kurioje, anot Brodskio, niekas neauga taip greitai kaip ūsai, ir tas visur lekiantis tau į veidą ir pasaulį temdantis smėlis...

Ar tai tik išdžiūvęs purvas, negalintis rasti sau vietos, bet sudarantis Rytų pasaulio esmę? O gal tai žemė, siekianti pakilti į orą, atsiplėšti nuo savęs pačios? Lietus... Tik jis išduoda dulkių silpnybę, priplakdamas jas prie grindinio ir į visas puses iš-taškydamas...Vaikštinėjant po Stambulo gatveles ir skersgatvius kadaise skaitytos Brodskio mintys skrieja į mane kaip tos dulkės, kaip kažkokia gaivinančių adatėlių substancija. Su tomis žvilgančiomis dulkėmis per daug metų gyvenimo Kipre susitaikiau, virtau viena jų. Rytų pasaulyje bene prasmingiausia veikla yra būti dulke, ir nesvarbu, ką tu veiktumei, ką išpažintumei, šioje mistiškoje makalynėje vis viena būsi tik dulkė. Tad tiesiog žavėjausi, kaip mikliai, sumaniai, nostalgiško, bet pergalingo maršo ritmu Brodskis sugebėjo atsiplėšti nuo savo visomis prasmėmis dulkinos Bizantijos... Kaip žmogus, kuris sudegina tiltus, kad nebereikėtų grįžti. Norėčiau ir aš susidoroti su savo Bizantija ir pergalingai stebėti pro šalį žygiuojančias armijas, spindinčias jų eitynes, apkurtinta kraujo tvinksnių, kurie muša į širdį tuo iškilmingo maršo ritmu... Deja, iki šiol man pavyko pasitraukti tik viena kryptimi – iš šiaurės į pietus. Matyt taip ir liksiu tik lengva rytietiška dulkė, kurios neįstengia priploti prie žemės sunkūs šiaurietiški lietūs.

...Dar niekam nepavyko paversti Rytų savais, kad ir ką sakytume. Nepavyko, nes Rytai yra neprisijaukinami. Juose vyrauja klusnumas, nauda, prekyba, gudravimas ir vyriškas ištvirkimas. Tai vadinamoji patriarchalinė tradicija – Rytuose paplitusi kaip stipri šeimos ir giminės idėja – ganėtinai tolima vakariečio pasaulėjautai. Rytuose viešpatauja karštas neracionalaus padūkimo viesulas, begalinis sielvartas ir svaigulys, nieko bendra neturintis su Vakarų tikrove. Todėl daug kas tebemano, kad Rytus galima užgrobus valdyti, ir tai bandė daryti šimtai armijų... Galiu suprasti užkariautojo aistrą pažaboti chaosą – Kipre tos rytietiškos tradicijos patyriau su kaupu. Priešinausi jai visa

savo – svetimšališka – esybe, kol tai nepakirto jėgų, neatvėrė mano bejėgiškumo, dažnai išsiliejančio įtūžiu ir neviltingu noru įsakinėti ir valdyti. Noru tokiu stipriu, kad net pajunti savyje kirbantį valdovės nerimą ir alkio dieglį, slopinamą tiktai išradinėjant naujus valdymo būdus. Rytais vadinu ne tik geografinę pasaulio dalį, nes ją apibrėžti nesunku, vadinu Rytais erdvę, kurioje tarpo mano nauja tapatybė, neretai iš savigynos apaugdama dygliais, kol pagaliau ji kaip pilnavidurės, išsipusčiusios, didžiulės rožės žiedlapiai susitelkė į vieną likimo akį. Ji dabar žiūri į mane ir byloja, kad visa yra tarpusavy susiję ir ilgainiui susiveja į vieną asmeninio mito, o gal tiksliau – gyvenimo verpetą...

Požiūris į pasaulį ir kitus žmones ima atsiduoti vieta, kur ilgai gyveni. Atsibosta, ypač Rytuose, ta masė, sukibusi iš vieno į kitą panašių žmonių, ir norom nenorom tampi mizantropu, o kadangi ir pats sau atsibosti, tai dar prisideda ir dalelė snobizmo, kuris iš tikro yra tik dar viena nevilties forma. Mizantropija, snobizmas ir neviltis – šiuo mišiniu Brodskis ir paaiškino savo kritišką susirūpinimą ir melancholišką atsainumą Rytams, kurių kultūrai jis priskyrė ir Rusiją. Visa tai paminėjau ne tam, kad apdainuočiau to vertą rusų poetą, o kad jo aštraus žvilgsnio drąsinama sulaužyčiau kelis savo tabu. Ilgą laiką Turkija man buvo nemiela ir netgi išstumta tema – nenorėjau ir negalėjau apie ją galvoti, kalbėti, juolab ten važiuoti. Tai buvo šalis, apie kurią vengiau turėti savo nuomonę, nes gyvenant kaimynystėje stigo taikaus sambūvio, būtino geranoriškam smalsumui sužadinti. Mano pirmoji pažintis su šia šalimi nebuvo itin maloni, ir, ko gero, retas mane suprastų, nes ne kiekvienas turi galimybę susipažinti su ja taip, kaip teko man – nuo uodegos, ne nuo galvos.

Žiūrėjau ir tebežiūriu į Turkiją kipriečio akimis, kartais graiko akimis, kartais lietuvio, kuris negali „suvesti sąskaitų“ su Rusija, ir tai yra gana sudėtinga žiūra, turinti istorinių atskaitos taškų, pilna emocijų ir kur kas stipresnė už turistinį norą keliauti

po Turkiją, judėti skersai išilgai jos paviršiaus vien siekiant patenkinti smalsumą. Taip, žmonės keliauja arba nekeliauja dėl įvairiausių priežasčių, jų visų nesuprasi, tačiau tik nedaugelis leidžiasi į kelią linijiniu principu, kaip Vergilijaus herojai, kurie visados tik išvyksta ir niekados negrįžta. Mano linijinis principas yra truputį kitoks – nei dažnai keliauju, nei vis grįžtu, tačiau nuolatos rengiuosi kelionei, ir tas pasirengimas tapo toks svarbus, kad kartais užgožia kelionės žavesį, tikslus, priemones, net retus brangius bendražygius. Žodžiu, tai didysis metafizinis pasirengimas, savaime paverčiantis visa kita mažiau reikšmingais dalykais... Jaučiu, net ši rašymo akimirka verčia mane kalbėti apie pasirengimą keliauti į Turkiją kur kas plačiau nei apie pačią Turkiją, kuriai, kas žino, galbūt atiteks kelios eilutės pabaigoje. Gal Rytai iš tikrųjų yra metafizinis žmonijos centras, kuris nugvelbia mūsų mintis kaip kažką ten – centre – seniai išsakytą? Vis dėlto mano nenoras važiuoti į Turkiją buvo kur kas paprastesnis nei šioji įžanga. Tas nenoras, gal greičiau susilaikymas, buvo ne metafizinis, o aiškiai apčiuopiamas kaip Kipro graikų šeimos, su kuria gyvenu, netektis ir liūdesys, kaip karinė turkų tvarka, kuri persekioja mane kaskart, kai tik sumanau paklaidžioti po šiaurinę Kipro dalį. Pažiūros grindžiamos patyrimu, ir tai, kad politiniai sukrėtimai joms daro įtaką, akivaizdu kiekvienam. Štai sliuogiant vienai mažyčiu automobiliu Pentadaktilo kalno šlaitu, beieškant Sinajaus vienuolyno griuvėsių arba automobiliui užklimpus romantiškai tuščios Mesaorijos dykvietės smėlyje, arba džipo ratams pakibus ant gražiausių pasaulyje Rizokarpaso pajūrio uolų, – kaskart susiduriu su kariniais sunkvežimiais, pridaigintais tamsiaplaukių galvų ir aštrių lyg išgaląsti durklai akių. Pagalvoju, turbūt jie seka mane, būtent mane, mano „kitos rasės“ kvapą, odos ir plaukų spalvą, iš tolo, kažkokiais magiškais žiūronais arba dykumos šakalų šnervėmis, uodžiančiomis per dešimtis kilometrų. Nespėjus suvokti, kad

štai pagaliau esu viena ir laisva salą užkariavusi svajoklė, tarsi iš dangaus nusileidžia tuntas turkų kareivių ir tada belieka prašyti to paties didelio dangaus pagalbos...

Tas juodas veidų svetimumas, tie neįskaitomi dėsniai, valdantys jų mintis, ir žvilgsnių ašmenų šaltis, verčiantis tave tyliai nusilenkti, ne iš pagarbos, o iš baimės, nusilenkti savo baimei ir pasimeldus, kad ji tau suteiktų stiprybės, bėgti... Kareiviai nekalti, ir net atžygiavusias armijas galima pateisinti, nes nė viena šalis nėra išvengusi žiaurių istorijos nuosprendžių, tačiau kaip paaiškinti tai, kad tos armijos nebeišeina? Negaliu atsistojusi ant šiaurinių Kipro uolų pamoti skarele Turkijai: sveika, kaimyne, tuoj, palauk, man iki tavęs tik valanda kelio per jūrą. Ne, aš, kaip politinė auka, pažeminto orumo nusidėjėlė, turiu daryti lankstą per Atėnus į Stambulą dėl visuotinio Kipro ir Turkijos embargo... Kas pasakys, kad tai ne mano asmeninė problema, kad nieko bendra neturiu su Rytais, mehmetais ir janiais. Argi tai bus tiesa, kai ant mano kūno – jų kasdienės dulkės ir net kelionių maršrutai?

„Kaip čia viskas pasenę!“ – rašė Brodskis apie Stambulą aštuntajame praeito amžiaus dešimtmetyje. O mano pirmoji mintis, išvydus naująjį Konstantinopolį ir nuščiuvus, buvo: „Oho, kaip viskas nauja!“ Čia susikirto mano ir Brodskio laikų linijos, epochos ir skirtingos tikrovės, liudijančios, kad Brodskio amžiuje šiame mieste gyveno trys milijonai gyventojų, o dabar, kaip sako patys turkai, daugiau nei dvidešimt. Išaugę skaičiai byloja apie kitokį gyvenimo tempą mieste ir naują laiko bei vietos pojūtį. Tiesa, man dar dingtelėjo, kad tviskančiai nauji gali būti tik keli Stambulo kvartalai šalia greitkelio į tarptautinį oro uostą. Juk vizualioji architektūrinė propaganda daro didžiausią poveikį: imperinis megapolis?... Sykiu žinojau, kad net didžiausios permainos imperiniam miestui yra dar vienas, ne paskutinis istorijos atodūsis.

Jūs atvykstate Istanbulan, kurio pavadinimas kilęs iš graikiško *εις την Πόλιν, is tin Polin*, – kaip sako graikai, miestan iš didžiosios raidės. Jame materialus yra tik Laikas ir jis atrodo dar materialesnis būtent rudenį. Spalio pabaigoje visa traukiasi gilyn, atgal, prie šaknų, ir prikelia iš atminties mano jaunystės rudenis kituose imperiniuose miestuose. Piteris-Leningradas-Sankt Peterburgas. Pirmą kartą pajutau geliantį poreikį grįžti, dabar supratau, kad iš tikro viskas yra susiję – imperiniai miestai, gyvenimas juose, Rytai, noras priešintis jiems ir karališkas savo istorijos sureikšminimo jausmas. Rudenėjantis Konstantinopolis-Polis-Stambulas-Istanbulas, kadaise turėjęs ir tokį pavadinimą kaip Bizantijas, kvepia ne Brodskio aprašytomis dulkėmis, o medžių šaknimis, velėna ir trūnėsiais. Kai medžių šaknys nori kalbėti, kai po jomis susikaupia daug praeities, seniausių istorijų, begalė slopaus šnabždesio, esančio pirmiau nei bet koks žodis, – tada žievė ima skilinėti, sueižėja giliomis rievėmis, po kuriomis atsiveria medžių šerdys. Stambule tai akivaizdu – vidinis šaknų švytėjimas, ribuliuojantis materijos žibėjimas. Juk lygiai taip būna sapne, kai esi atkirsta nuo pasaulio. Tada iškeliauji gilyn į save, mintys užsidega lyg žibintai ir šokinėdamos žibena. Šitaip tarsi pajunti, kad traukiesi į praeitį, artiniesi prie šaknų.

Stambule atsiduri anapus istorijos drabužio, prie daiktų pamušalo, kaip sakoma, istorijos tamsoje, sudaigstytoje kalėdinių lempučių ir švytinčių tiltų girliandomis. Koks judėjimas ir spūstis, tirštuma ir knibždėlynas, žmonės ir žmonės, tūkstančius kartų padauginti koranai, biblijos ir iliados, sumaištis, painiava ir triukšmas. Sunku įsivaizduoti, kad šis miestas dar kur nors veda, kad už jo driekiasi neištirtos Turkijos teritorijos. Čia esu pačiame savo istorijos dugne, prie tamsių pamatų, prie Europos istorijos motinų, didžiajame rytietiškų pasakų fabrike, legendų rūkomajame. Šitiek įvykių, nuotykių, likimų. Visos pasakos, kurias esu skaičiusi vaikystėje, Stambule tarsi randa savo namus

ir tėvynę. Miestas murmuliuoja ir į mano ausis tvinksi neišsemiamas įtikinėjimas. Einu primerktomis akimis per tą šnabždesį, šypsenų, pasiūlymų šilumą, be paliovos užkabinėjama, girdėdama tūkstančius klausimų. Miestas nori, kad iš jo bent ką pasiimčiau, nors žiupsnelį tų bekūnių šnabždančių atsitikimų, priimčiau jį į savo amžinai jauną – jam taip atrodo – kūną, į savo „kitos rasės" kraują ir išgelbėjusi karališkojo miesto dalelę gyvenčiau juo toliau. Tuo mūsų buvimu imperinis miestas minta ir todėl jis toks neapsakomai didingas. Štai vidiniai jo labirintai, sandėliai ir sankrovos, štai dar šilti karstai, trūnėsiai ir mėšlas, senų seniausios istorijos, septyni senovės Trojos sluoksniai, koridoriai ir lobynai. Šitiek auksinių kaukių, jų plačios šypsenos, išėsti mumijų veidai, tuščiavidurės baidyklės, viena po kitos prabundančios naujai aušrai...

Pirmiausia norėjau pamatyti *Άγία Σοφία, Ayasofya*, lietuviškai būtų Šventoji Sofija, bizantiškąjį monumentą Jos Didenybei Išminčiai, ir į šią Justiniano Didžiojo pastatytą baziliką, didžiausią pasaulyje, važiavau su grupele graikų iš vieno Europos kultūros renginio. Su europiečiais iš Šiaurės šalių klaidžioti po Stambulą galbūt taip pat keista kaip su turkais po Piterį. Mus vežė elegantiškas, tačiau nieko apie miesto įžymybes nenutuokiantis turkas, nekalbantis jokia užsienio kalba, kaip ir dauguma vietos gyventojų... Turbūt nieko nėra gyvesnio ir išraiškingesnio už graikiškų emocijų spektaklį Konstantino mieste, už jų dramatišką prarastos imperijos išgyvenimą. Nieko nėra žavesnio kaip žiūrėti į Stambulą graiko akimis ir stebėti gatvėse neskubančius, orius, plastiškų gestų graikus, kurie mėgaujasi švelniu savo kalbos čiulbesiu ir visa esybe prašo Polio jiems lenktis ir dėkoti už apsilankymą... Graikai Stambule – itin svarbus Polio istorijos atspalvis, raktas į daugelį jo paslapčių. Tai miesto poezija, nors, ak, man toptelėjo, visi mes čia atrodome kaip poetai ir imperatoriai, išskyrus vietos batų blizgintojus.

Mano pakeleiviai, išvydę ant istorinės šventyklos daugybę jiems svetimų žalių apmušalų su aukso raidėmis ir Pranašo vardais, ja nusivylė. *Ayasofya* seniai tapo visų įmanomų religijų prieglobsčiu... Nors graikiškos emocijos mane veikia, vis dėlto negaliu nejausti toje Išminties šventykloje stebuklo, amžinesnio už tikėjimą ir kažkodėl kvepiančio ne smilkalais, o būtent medžio šaknimis. Man patinka senos bizantinės šventyklos dėl jų išorinio paprastumo, architektūros linijų švelnumo ir jaukaus žemiškumo. *Ayasofya* išniro prieš mane kaip kalnas – kiek gremėzdiška, atspari laiko erozijai, lyg neprieinama tvirtovė. O jos vidus buvo kitoks – jis priminė svaiginančio minkštumo dangaus kupolą, gaubiantį, ginantį ir glostantį kaip motina. Švelnios skliautų linijos bylojo ne apie iškilų architektūros stebuklą, o apie meno viziją, šlovinančią visa, kas žmogiška ir žemiška. Šeštajame amžiuje po Kristaus *Ayasofya* tapo naujos – bizantiškosios – pasaulio vizijos užuomazga. Joje užgimė naujos krikščioniškos tradicijos – bizantiški nakties sudvasinimo ritualai, eitynės prieblandoje su auksu siuvinėtomis mantijomis ir smilkalais, šventosios ceremonijos iki aušros, prabangūs rūbai, paauksuotos ikonos ir brangakmenių mozaikos kaip dievogarbos išraiška. Šalia viso šito asketiškas dailidės sūnaus Jėzaus paprastumas atrodė keistas ir net svetimas – juk Bizantijos religija aukštino ne kančių atpirkimą ant kryžiaus, o kūno atgimimą, šventę, skirtą kūniškajam pradui. Bizantiškoji liturgija ir apeigos Konstantinopolyje, priešingai nei Vakaruose, nevirto protingais pamokslais tikinčiųjų miniai. Jos buvo skirtos stebuklo šventimui, tos neprieinamos paslapties, slypinčios už ikonų sienos, garbinimui, nuostabai ir sielos džiaugsmui. Imperatorius Konstantinas atvyko į vieną gražiausių vietų pasaulyje įkurti Naujosios Romos – *Nova Roma*, Konstantinopolio. Justinianui Didžiajam pastačius *Ayasofya*, Naujoji Roma čia, Rytuose, įgavo kitą prasmę ir virto Naująja Jeruzale. Miestas atsivėrė tarsi

Dangaus karalystė – ta, kurią valdyti gali tik Viešpats Karalius. Miesto valdžia reiškė ne daugiau ir ne mažiau – tik dangiškąją apraišką, o pats imperatorius – *Βασιλιάς, Vasilias* – Viešpatį Karalių. Jis valdė nelyginant iš dangaus skliauto, mosikuodamas graikiškais kodeksais ir laikydamas savo tėviškame glėbyje Polio piliečių gyvenimus. Žmonės jautėsi palaiminti vien dėl to, kad dalyvauja šventojo valdovo ir šventojo miesto gyvenime...

Ruduo – aleksandriškasis metų laikas, jo bibliotekose sukrauta kalendorinių metų, Žemės rato aplink saulę, išmintis. Išblyškę rytmečiai, spalvingi kaip senos pageltusios knygos vidurdieniai, gelsvi kaip pergamentas ir saldūs nuo išminties pavakariai. Konstantinopolio ruduo – senas juokdarys bibliotekininkas nublukusiu rytietišku chalatu, lygiai toks, kokį šiandien dar galima sutikti Stambulo universitete, buvusiuose vieno sultono rūmuose su brangiausiais medžio raižiniais ir krištolo šviestuvais. Tas mikliai laipiojantis kopėčiomis knygų žinovas ragauja visų amžių ir kultūrų uogienes. Kaip jis smaginasi išleisdamas senovinių apysakų herojus pasivaikščioti po padūmavusiu, meduotu rudenėjančiu dangumi, į tą drumstą ir liūdnoką šviesos saldybę! Rudenėjantis bizantiškasis Polis – fatamorganos padidinta projekcija, kurią spinduliuoja į dangų nugrimzdęs praeitin, muziejais virtęs grožis. Grožis yra bejėgiškas ir pasmerktas būti tik savimi. Kad ir kaip kas stengtųsi su juo varžytis, jį pagrobti ir švaistyti, lošti iš jo, suvaidinti sėkmingus išpardavimus, triukšmingus ir daugybę smalsuolių sutraukiančius aukcionus, niekas negali numalšinti skausmingo jo pertekliaus Polyje. Sutinku su jumis, Orhanai Pamukai: kiekvienas Stambulo kampelis yra romano įžanga.

Kai pasiprašiau iš Kipro universiteto kelionei į Pakistano sostinę Islamabadą, į konferenciją „Sufizmas ir taika“, arabų pasaulio kaimynai – kipriečiai – pasukiojo prie smilkinio pirštą: „Išprotėjai? Nebijai bombų?“ Neteigsiu, kad kitų perspėjimai man nieko nereiškia, nes, kad ir kaip būtų, mūsų, Vakarų, pasaulyje gajūs tokie susikurti pavojaus įvaizdžiai kaip priešiškas islamas, teroras, ir balta moteris, viena, be palydos, atrodo kaip savižudė. Tas mūsų vakarietiškas įtarumas, ramstomas racionalumu ir geriausiu atveju užstrigęs kažkur prie savo kaip teisingo ir teisės apsaugoto piliečio įvaizdžio... Tie mūsų pavojingai riboti stereotipai... Nors juose visados yra dalis tiesos, mūsų tiesos, tačiau jie veikia mus taip pat stipriai, kaip islamo pasaulio žmones užburia jų kuriamos ikonos apie mus. Nepažinodami vienas kito ir ženklindami žiaurumu, mes virstame neišprususiais lošėjais iš žmonijos likimo dėl juodojo aukso diktuojamų „vertybių“. Stereotipai veikia net kasdienėse, buitinėse situacijose – galbūt šioje plotmėje jie veikia stipriausiai. Štai pati netikėjau, kad arabų pasaulio oro linijų paslaugos gali pranokti europietiškąsias... Jau buvau gerokai primiršusi, kad skrydis gali būti ištaigingas, sotus ir linksminantis, o gal ir niekados šito nebuvau patyrusi, – naujojoje Europoje tokio nebėra. Na taip, tai prieinama ne visiems, tačiau visiems ir nebūna prieinama viskas, niekur. Atrodo, neturėtų stebinti ir arabų apranga, vyrai ir moterys, bet stebina, nes tai nėra mano kasdienybė. Seku akimis arabų šeimą Abu Dabio oro uosto laukiamojoje salėje, jiedu užsuka į didžiulį, ištaigingą moteriškų apatinių rūbų skyrių šalia alaus baro, kuriame kabo angliškas užrašas „Arabams draudžiama“. Vyras krepšiais perka veidą po čadra slepiančiai savo žmonai neįtikėtinus violetinius *stringus*, raudonų nėrinių liemenėles, koketiškus korsetus,

čia pat nukabina nuo bižuterijos stovų vieną, kitą didelį ryškų vėrinį kaklui papuošti, blizgančius auskarus... Apatiniai ir papuošalai – kaip erotiška. Tai, regis, irgi ne mano kasdienybė, nors turbūt kiekviena moteris apie tai slapta pasvajoja. Mes stebimės, kad arabės nešioja čadras, laikome tai pažeminimu, o pačios neretai vilkime tamsius, beveik kariškus kostiumus, po kuriais slepiame ne papuošalus, o pavargusį nuo darbo rutinos kūną. Kiek to laisvo pasirinkimo turime mes? Kartais man laisvės sąvokos susimaišo kaip reliatyvumo teorijoje priebėgą suradusiam Einsteinui. Išties pasaulyje viskas be galo reliatyvu, ir žvelgiant iš kito taško viskas atrodo kitaip. Svarbiausia, visur gyvena grožis, kuris, kaip sako graikai, yra tik akimirkos sąvoka. Graikiškas *ωραίος, oraios* (gražus) kilęs iš žodžio *ώρα, ora* (valanda). Tai, kas trunka tik valandą, čia ir dabar. Valandai prabėgus susiduriame jau su kitu grožiu. Grožio laikinumas ir kintamumas sukūrė demokratiją – galimybę kiekvienam grožėtis savaip. Kaip grožis miršta ir keičiasi kas valandą, taip pat miršta ir keičiasi demokratija, judėdama iš Rytų į Vakarus, iš Pietų į Šiaurę ir vėl atgal. Šių sąvokų neįmanoma savintis ir priderinti vienam šablonui, kaip daro sustabarėję politikai. Kitas pasaulis – tai pirmiausia kiti vyras ir moteris, bet meilė visur ta pati.

Musulmonas niekada nepamiršta, kad moters nevalia paversti visų gyvenimo atvejų drauge. Tegu ji lieka moteris. Visados kita, savita, ne vyro dalis, todėl galėtų būti jo nuosavybė. „Vilma, – klausiu vienos jaunos lietuvaitės, vilkinčios pakistanietišką tuniką, – kas tave labiausiai žavi musulmonų pasaulyje?“ „Tėvo pagarba dukrai, šeimos narių rūpestis vienas kitu“, – nemirksėdama atsako ji. Jos ryškus juodbruvas mylimasis neatrodo labai draugiškas, stovi per žingsnį, nesitraukia iš gynybinių pozicijų ir nė nemano tamsioje salėje nusiimti kvadratinių saulės akinių baltais rėmeliais. Jo *Aš* saugo mylimąją nuo priešiško Vakarų pasaulio, nuo menkiausio atsitiktinumo – kad ir pašnekesio oro

uoste su kita lietuve, leidžiančio jo mylimajai jaunoje galvoje susikurti kokią mažytę abejonę. Vilmos drąsus ir tikintis *Aš* kūrė mitą apie vyrą, jo šalies įdomią, senovinę kultūrą ir gilų tikėjimą Alachu – gražų derinį, kurį jai pavyko atrasti akiniuotyje. Įnoringas *Aš* pirmiausia ieško jam svarbių vertybių ir nebūtinai jas atranda namie, tėvynėje Lietuvoje, pas tėvus ir seseris. Jos gali būti kitur, svetur, kad ir Pakistane.

...Iškilusis imamas skaito didžiulei auditorijai, į kurią suplaukė tūkstančiai musulmonų iš visų pasaulio šalių, pamokslą apie judėjų, musulmonų ir krikščionių skirtumus ir pamažu pereina prie šeimos temos ir moterų klausimo. „Vakarų moteris – ne Fatima, – sako imamas angliškai. – Ji niekados nebus vyrui kaip sesuo, todėl ją reikia mylėti kitokia meile. Šias moteris, žinoma, galima vesti, kurti su jomis bendrus namus, tačiau nepamirškime, kad jos turi nemažai žalingų įpročių. Daugumai jų daro įtaką prostitucijos kultūra, nes joje užauga, ir joms patinka „laisvas elgesys". Natūralu, juk jos mėgdžioja artimiausią aplinką, rengiasi kaip vyrai. Svarbu tokioms moterims parodyti, kad gali būti ir kitas, garbingesnis kelias – Fatimos kelias..." Galvos-tiurbanai kaip susitarusios pritariamai linkčioja. Pagalvojau – kokią didelę galią turi charizmatinės asmenybės žodis islamo pasaulyje...

Šitaip tik atvykusi į viešbutį pradėjau pažintį su Pakistano sostine Islamabadu. Viešbučio kambaryje buvo didelis grindis siekiantis langas, *French window*. Pro jį patenkama į didžiulę, bendrą visiems kambariams terasą, nuklotą raudonu vilnos kilimu. Matyt, dėl tos minkštos dangos prie mano lango sėdėjo tuntas vaikinų baltomis tunikomis. Išvertę juodas akis jie įsispoksojo į mane pro stiklą kaip į neregėtą žuvį akvariume. Jokio privatumo. Užsitraukiau užuolaidas, pamaniau, gal kviesti apsaugą, jeigu ji yra, tačiau juodakiai jau mėgavosi savo pokalbiu, tad vaizdui išnykus jie greitai mane pamiršo...

Konferencijos salėse svečiai iš Vakarų šalių jausmingai kalbėjo apie meilę sufijų filosofijai, Pakistano istorijai, ir man toptelėjo, kad nelabai suprantu vakariečius, atvirai deklaruojančius jausmus Rytams politinėse ir akademinėse auditorijose. Nuo meilės iki neapykantos – vienas žingsnis, nuo ištikimybės iki išdavystės – taip pat. Tokiam meilės deklaravimui neišvengiamas tam tikras viduramžiškas riteriškumas, šiandien beveik neįmanomas ir nesuvokiamas, tam tikras paradiškumas, parodomasis, teatrališkasis *Aš*. Ko gero, ir aš pati per daug myliu Kiprą, nes prabilusi pastebiu, kad graikai pažvelgia į mane kreivai šypsodami, neva „ji sau prisisegė medalį". Kažkas netikro yra viešame kalbėjime apie meilę. Tiesa, sufijai moka tai daryti be patoso, subtiliai ir kūrybingai, sakytum, liesdami kiekvieno klausytojo vidinės lyros tarpstygius. Anot sufijų, kalba ir meilė turi apsigyventi vienas kitame kaip perlas kriauklėje, tada ir darbai nuo žodžių nesiskirs, ir mūsų retorika taps kur kas žmogiškesnė.

Pasidavusi bendrai meilės retorikai aš savo kalboje gausiai klausytojų auditorijai irgi „mylėjau", tik kitokiais žodžiais, kalbėjau apie tarpkultūriškumą ir kultūrų pasauliškumą, pateikdama Argentinos pavyzdį, dėsčiau mano pačios dar ne iki galo suvoktas filosofines mintis, kėliau ovacijų palydimus klausimus... Jaučiausi kaip Lutheris Kingas – nors, tiesa, nežinau, kaip jis jautėsi stovėdamas prieš tūkstantinę minią. Minia lyg laivas pasiduoda vandenyno *swell*, plaukimui tuščios eigos režimu bangų kryptimi. Iriantis per šypsenų srautą man dingtelėjo, kad tarp tūkstančio konferencijos pranešėjų buvome tik dvi moterys – viena lenkė ir aš. Rytuose dar mažai žinoma Lietuva, ištarus mano pavardę, buvo pristatyta kaip šalis iš regiono *Balkans*, dažnai painiojamo su panašiai skambančiu *Baltics*... Vienoje iš pertraukėlių, šnekučiuodamasi su vokiečių mokslininkais, išgirdau juos minint lietuvį: Algis Uždavinys. Kolegos kalbėjo apie jį kaip vienintelį tarptautiniu mastu žinomą lietuvį

sufijų, kurio pėdomis galbūt seks ir kiti lietuviai. „Gal seksi ir tu?“ – klausinėjo manęs pašnekovai. Bendraudama galvojau, kad Islamabado susitikimai ir pažintys tikrai kažkuo primena spontanišką sufijų sambūrį. Čia apsilankius pasaulis tarsi padidėja, nukeldamas jutimo ir pažinimo ribas į nepasiekiamą tolį, už virpančio nauja energija horizonto...

Pakistano prezidentas, Benazir Bhutto vyras, priėmė mus neištaigingose, bet erdviose prezidentūros salėse. Kai kurie mūsų šnibždėjosi, kad prezidentas neva „nužudęs žmoną ir užgrobęs valdžią“, tačiau, kad ir kaip būtų, jis vaizdinga anglų kalba tarė jausmingą žodį apie taiką. Linksėdamas jam pritarė užsienio ministras, kuris pakreipė kalbą link Pakistano sufijų. Sufijų filosofija skambėjo kaip susitikimo prekinis ženklas, ir viskas prezidentūros atmosferoje veikiau priminė tobulą politinį spektaklį nei tikrą susirūpinimą unikaliu Pakistano sufijų paveldu. Stebėdama neregėtus politikus, vėl pagalvojau apie charizmatinio lyderio fenomeną Rytų kultūroje, įtaigų vadovo žodį, kuriam sunku surasti priekaištų, išdidžią rytietišką laikyseną, virtuozišką rankos gestą. Spėliojau, kokias Vakarų mokyklas šie žmonės baigę, ir stebėjausi įdomiu Vakarų išsilavinimo ir Rytų tradicijos deriniu. O kaip yra pas mus, mūsų europietiškoje politinėje kultūroje, šiandien? Nejaugi demokratija paverčia charizmą nereikšminga? Nejaugi Sokratas buvo teisus, sakydamas, kad demokratinė sistema – tai vidutinybių triumfas?

Turbūt nė viena ištaiginga rytietiška vakarienė nesibaigia be pasakų ir nuotykių, nors nuotykiai, apie kuriuos išgirdome pas Pakistano prezidentą, nežadėjo nieko panašaus į pasaką su laiminga pabaiga. Mūsų vakarienės metu buvo susprogdinta sufijų šventykla Lahorėje... Už tai Pakistano žiniasklaida kaltino Indiją, nors mes, kito pasaulio žmonės, tuo giliai abejojome ir svarstėme apie islamo fundamentalistų išpuolius... Prieš gerą pusamžį Pakistanas ir Indija buvo viena šalis. Kaip ir Kipras buvo viena,

vientisa sala, tačiau šiandien tai tenka pamiršti, ir už kiekvieną ginkluotą išpuolį didžiausia kaltė kris priešiškai nusiteikusiam kaimynui. Tokiame požiūryje yra dalis tiesos, tačiau tiktai dalis, o visa kita bus tarsi kraujuojanti, negyjanti žaizda. Didysis kaimynas dėl nelygaus jėgų santykio su mažuoju visados galės žaisti „katės ir pelės“ žaidimą, ir, šiukštu, mažasis su tuo nesitaikys. Jei pelė apkaltins snaudžiančią katę išpuoliu, įžeista katė tikrai išleis nagus, ir šitaip nelaimingos pelės, arba periferijos, drama tęsis be galo... (Tokiais atvejais lietuviai linkę rinktis veiksmą: muša – rėk, gena – bėk.)

Pasivaikščiojusi po centrinius Islamabado kvartalus, pastebėjau, kad Pakistano sostinė primena „tarybinės“ Azijos didmiesčius, mano kadais lankytus arba matytus nuotraukose ir dokumentiniuose filmuose. Ašchabadas... Plačios alėjos, gelbstinčios nuo karščio, blokiniai penkiaaukščiai namai, pašiūrės, rytietiški turgūs, kuriuose kažko ieško mano skarota galva šalia dviejų neišvengiamų vyriškos giminės palydovų. Vienas – ispanas, kitas – vokietis. Abu aukšti ir dailūs, praeiviai juos sustabdo ir jie kartu fotografuojasi, kaip kadaise mes, studentai, darydavome Piteryje sutikę užsieniečius. Išviliojau vyrus kolegas iš sausakimšų konferencijos salių pasižvalgyti po miestą, nes vienai moteriai nevalia – taip buvo prisakyta. Mūsų viešbučio, kurį saugojo ginkluotas karinis dalinys, tarnybos įsakmiai prašė nevaikščioti po vieną. Pavojinga, ypač moterims, tačiau, pasirodo, tik tiems, kas nesilaiko vietos tvarkos ir papročių. Mano pirmučiausias troškimas atvykus iš salos į didmiestį – ilgai, iš lėto eiti pėsčiomis plačia centrine gatve, o tokia Islamabado gatvė reikalavo iš moters skaros ir vyrų palydos. Keisčiausia, kad dar niekados nesijaučiau taip pagerbta, ir pajutau, jog visi pavojai, nors ir gerokai išpūsti, turi ir privalumų. Dėl gausybės barikadų, lėtinančių ir taip negausų sukriošusio transporto eismą, Islamabado centrinė gatvė atrodė grėsmingai tyli. Čia, kaip ir Kipre,

nėra šaligatvių, todėl gatvės atrodo kaip beformės žaidimo aikštelės, kuriose į pavakarę, transportui nustojus važinėti, įsigali judėjimo chaosas – striksi paukščiai, laksto šunys, kėblina seniai su neįtikėtinų rakandų pilnais karučiais, kamuolį spardo vaikai, kaktomis susiremia paaugliai... Pirmasis tokios gatvės akcentas Islamabade – tuntai lieknų raudonbarzdžių baltakepurių vyrų, įnikusių į komandinį lauko žaidimą kamuoliukais ir lazdomis. Kiekvienoje laukymėje tarp gatvių raudonbarzdžiai būriuojasi kriketą primenančiam sujudimui. Pagalvojau, kad tai gal tebėra vienintelis, dar aiškiai matomas britų palikimas Pakistane, buvusioje Didžiosios Britanijos kolonijoje. Arba atvirkščiai – gal kriketas yra kilęs iš šios, senojo pasaulio, dalies?

Pakistano sostinėje knibždėjo be galo spalvingas ir nesuvokiamai kitoks gyvenimas, toks neregėtas ir nepatirtas, kad nesinorėjo net fotografuoti. Gausybė nepažįstamos ir kitoniškos kasdienybės smulkmenų skverbėsi į mano regą, klausą, uoslę, sukrėsdamos visas juslines kerteles, ir mažiausiai norėjosi tapyti iš natūros, kolekcionuoti, rūšiuoti įspūdžius, pasižymėti pastebėjimus. Kai naujų detalių per daug, jos susilieja į vieną svaiginančią karuselę, iš kurios neįmanoma išskirti net dramblio. Supratau, kad man nelabai svarbios smulkmenos ir galbūt nebūna rašymo kaip tapymo – iš natūros, tik interpretuojantis savo įspūdžius *Aš* bando suvaldyti neįskaitomą knibždėlyną ir žūtbūt įsprausti save kuo arčiau įvykių centro.

***

Mane vis labiau jaudina balso intonacija žmogui tariant „aš". „Aš pats save apgyniau", „aš parašiau knygą", „aš pasistačiau namą"... Vienoje Niujorko aveniu emigrantas iš Kijevo pardavinėjo medinius švilpukus. Jis – buvęs mokslų daktaras. Sušnekau su juo, ir man pasirodė, kad jis ilgisi Kijevo. „Čia aš viską pradėjau nuo nulio, pats, išlaikau dukrą, aš savimi patenkintas." Po pauzės amerikietiška allrightniko *maniera pridūrė: „Svarbiausia, man niekas nepadėjo." Per Niko Kazantzakio knygos* Dievo neturtėlis *pristatymą pranciškonų vienuolyne Vilniuje prisiartino mano amžiaus vyriškis pasiguosti: „Jūs, ponia, verčiate gražias knygas, apie šventųjų gyvenimus, ir neįsivaizduojate, koks baisus gali būti gyvenimas. Mano gyvenimas – tai siaubas, aš jį išmesčiau, man negaila, bet aš jį gyvenu." Pasakė, apsisuko ir nuėjo, palikęs mane akistatoje su labiausiai stulbinančiu pareiškimu iš visų, kokius esu girdėjusi. Jis turbūt norėjo pasakyti: „Aš nepasidaviau", „aš jiems dar parodysiu", „aš..." Jei būčiau atsakiusi jam: „Jūsų problema", jis turbūt užsigautų, pasijustų sumenkintas, gal – neįvertintas. Ištrintų mano žodžius, turbūt įsiskaudintų ir širdyje pasijustų numarintas. Mano* Aš *sulig amžiumi ne dyla, o ryškėja, ir nesvarbu, kad yra pridengtas gyvenimo patirčių ir vaidmenų skraistėmis – jas nutraukus lieka grynasis* Aš, *toks, kokią save pažįstu. Ir, pasirodo, man ne itin svarbu, kokią mane mato kiti. Jeigu kiti nepajunta manojo* Aš , *įtariu, kad tarp mūsų nėra svarbaus ryšio, santykio, kontakto, prisilietimo arba kad su manimi kalbama per padėties, išvaizdos, lyties ar kitų vaidmenų šydus. Ne tik kalbama, bet kartais ir brukama, jog „iš šalies geriau matyti". Kitas mato per save, ir kuo mes tolimesni vienas kitam, tuo skaudesnis kontaktas tarp jo ir mano* Aš... *Nepaisant patirties,* Aš *lieka kūdikis, trapus ir nekaltas, visados – pradžia ir nuotykis, visados nesaugiai jaunatviškas, neapgintas, ieškantis.*

Keista, net daugialypis, kitas kultūras ir šalis išbandęs Aš *ne sutvirtėja, o tampa trapesnis, nesaugesnis, nuolat apsinuoginęs.*

Ko tik žmogus kartais nedaro ir neišgalvoja, kad vieną dieną su palengvėjimu, su viltimi galėtų tarti sau ir bičiuliams: „Pradedu kitą gyvenimą.“ *Kai kam tai yra svarbu, kaip išsiveržti iš priplėkusio kambario į lauką ir visais plaučiais įkvėpti gryno oro. Nenustoju stebėtis savo* – šanso – *kartos nenuoramomis, subrandintais politinių perversmų ir gyvybinio poreikio nuolatos keistis. Mes – tarsi nenuilstantys varikliai, dirbantys iki susinaikinimo ribos, siunčiantys vienas kitam nuotraukas feisbuke su potekste: žiūrėkite, aš jau kitas... o aš, buvusysis, atsisveikinu su jumis visam. Apie tai pagalvojau gavusi Džerio nuotraukas iš San Fransisko. Jose jis su kaubojaus apranga: ilgu juodos odos lietpalčiu, aukštaauliais batais, skrybėle, vienoje rankoje laiko šautuvą, o kitoje – kažkokį įrankį, kurį pavadino sieteliu auksui plauti. Brūkštelėjau jam: „Negi susiruošei aukso ieškoti?“ Jis atsakė: „O ką čia daugiau veikti? Patyrinėsiu Amerikos kaimą.“*

IV.

Kalbų maršrutai ir stotys

Bangų ritmu, arba Banalybės baimė

Kartą mano bičiulis rašytojas paklausė, ar nebijau banalybės. Pagalvojau, kad net filosofija pilna banalybių, jei atskaitos tašku jos istorijoje pasirinksiu artimiausią šimtmetį. Naujojo Testamento variantai – ar jie neatrodo banalūs nelyg originalą numarinę vertimai? Sakoma, kad vertimas neįmanomas. Gal dėl to, kad verčiant iš vienos kalbos į kitą nelengva išvengti banalios raiškos? Ar šiandien neatrodo banalūs romantiški manifestai ir utopijos? Pagaliau – ši mano rašymo apie banalybę akimirka, kurios neįstengiu pakeisti niekuo kitu? Turbūt banalybė, kaip ir visa, kas mus supa, turi dvi puses – stipriąją ir silpnąją, sakraliąją ir pasaulietiškąją. Ji turi ir daugybę reikšmės atspalvių. Galima sakyti, kad tai tam tikras kalbos bejėgiškumas, inertiškumas, pasyvumas, gal – minties nuovargis. Sykiu ji nėra savaime suprantamybė, kokia atrodo iš pirmo žvilgsnio. Štai graikai *πεζός*, *pezos* (banalybe) vadina daugybę mums gerai žinomų reiškinių, kasdienių žmogiškų nuotaikų ir būsenų: pėsčias, proziškas, paprastas, plataus vartojimo, kniūbsčias, nuolankus, nuobodus... Šis aprašymas primena tarną, tą, kuris nuolankiai budi šalia kaip ne kartą išbandytas ir ranka pasiekiamas buities įrankis, kuriuo galima bet kurią akimirką pasinaudoti. Banalybė turi ir be galo seną reikšmės istoriją. Jos kaip įvardijimo šaknys siekia taip toli, kad niekas tiksliai nebeatseka, kada ir koks reiškinys arba posakis pirmą kartą buvo pavadintas banaliu, įprastu, atsikartojančiu ir nebeįdomiu. Neįmanoma pasakyti, kada ir kuris iš dainių, palyginęs mylimosios akis su žvaigždėmis, pajuto atkartojantis kažkieno žodžius, lyg aidas iš praeities... Autentiškumas, originalumas. Jis tampa vis retesnis svečias mūsų – banalybės ir *déjà vu* viešpatavimo – epochoje. Argi nekeista, kad dauguma dabarties reiškinių jau buvo kadaise išgyventi kitų ir kitur?

Visa, kas šiandien nauja, jau, regis, buvo, todėl mus mažai kas stebina, jaudina, o dar mažiau kas sukrečia. O gal pasaulis per daug žino, todėl grimzta į pirmykščių ritualų ilgesį ir ima garbinti banalybę kaip neišvengiamą dalyką? Nebūna akimirkos be banalybės. Jos nereikia ieškoti. Ji ateina pati, kai mintys gaudžia kaip įtemptos stygos, o kalba neklauso. Ji ima ir pasityčioja iš didžiųjų minties pastangų, paversdama jas bejėgiškomis. Banalybė – tai sykiu ir kalbos atsisakymas bendrauti su autoriumi. Kasdienybės ritualai yra banalybė, ir kartais juos pašiepiame kaip blogą skonį, lėkštumą, siauras pažiūras, o kartais aukštiname kaip tradiciją, saugumą, viziją...

Nikas Kazantzakis romane apie šventąjį Pranciškų *Dievo neturtėlis* vaizdingai pasakoja, kaip tryliktajame amžiuje pranciškonų vienuoliai gynė paprasto žmogaus teisę į kasdienį išlikimo ritualą – naudojimąsi žeme ir jos gėrybėmis. Žmogus, anot jų, pajėgia suvartoti tik tiek, kiek jam reikia. Žmogaus gyvenimas žemėje turi ribas, jo buvimas pasaulyje trumpalaikis, todėl verta pasitikėti pagrindinėmis žmogaus reikmėmis ir jų dirbtinai nevaržyti. Jie neva kreipęsi į popiežių su prašymu nepaversti žemės privačia nuosavybe ir neriboti žmogaus išlikimo ritualų įstatymais. Popiežius nesutikęs, esą žmogus net tokį laikiną turtą kaip drabužiai sudėvi, sunešioja, suvartoja. Žmogus – aistringas vartotojas, tad jo natūralias teises ir aistras dera riboti. Sakoma, kad šitaip tuomet nusprendusi Bažnyčia, kuri ilgainiui teises ir ribas pavertė tapačiomis sąvokomis, o pati virto aukščiausia valdžia, atsakinga už žmogaus tikėjimo ribas. Gal todėl dauguma teisių ir ribų, kurias per amžius brėžė ir trynė žmonių bendruomenės, turėjo religinę potekstę ir siejosi su tikėjimu skirtingus dievus. Dažnai ir konfliktai tarp bendruomenių aiškinami tikėjimo skirtumais – kaip nevienodi ritualų, tvarkos ir ribų išpažinimai.

Ritualai... Tai, ką aukojame dievams ir ką – žmonėms, sudaro kultūrų įvairovės esmę. Tarp aukojimo ir vartojimo taip pat

egzistuoja riba. Ji nėra nuolatinė ir stabili, ji kinta, atverdama kiekvienos kultūros savitumą. Šiai ribai išnykus, aukojimas ir vartojimas susilieja ir tampa vienas kito garbinimu. Kasdienybė su savo banalybėmis pasislenka link dievų pasaulio, o tai, kas dieviška, nusileidžia kasdienybėn. Banalybė virsta dieviška, ir imame ją garbinti kasdien. Nesunku suprasti, kaip tai įvyksta, stebint vieną pasaulinį popkultūros reiškinį – televizijos šou ir žaidimus, kuriuose vakarais virtualiai dalyvauja milijonai beža- dės publikos, besimeldžiančios prie kalbančių namų kino ekra- nų. Nuo Lietuvos iki Graikijos, nuo Londono iki San Fransisko: šiapus – publika, anapus – virtualus žaidimas. „Dievai juokda- riai" žada „tikintiesiems" dovanas, pasitelkę neįtikėtinai banalią kalbą, tačiau ji sukuria aiškumo, skaidrumo, tikrumo, šventės iliuziją. Garantiją, kad visa vėl tęsis rytoj...

Man nuolat dingteli mintis apie įsibėgėjusį kalbos trauki- mąsi nuo kalbančiųjų. Kalba tampa vienu iš aukojimo atributų, kaip tuose kalbiniuose televizijos šou. Atsiskirdama nuo mūsų ir įgaudama sakralinę prasmę, kalba, sakytum, ieško vietos pa- saulio šventykloje-muziejuje, kur prisiekusius piligrimus pakei- čia prisiekę turistai... Muziejų lankymas man visados keldavo dviprasmiškus jausmus, nes paslaptingose salėse, kurios kvepia istorija ir saugo neįtikėtinos vertės turtą, kraupiai stinga gyvy- bės. Dėl šios priežasties turbūt nesigailėsiu neaplankiusi mies- tų-muziejų... Venecija? Įdomu, ar ją įmanoma patirti kitokią? Tačiau vis labiau dviprasmiškus jausmus kelia ir pasaulio kaip erdvinio muziejaus tikrovė. Kuo daugiau žmonės keliauja, tuo sparčiau pasaulis virsta neaprėpiama vitrina su vartoti skirtais eksponatais. Vienu iš jų tampa ir ypatingoji mūsų bendravimo ir bendrumo sritis – kalba...

Kodėl per skyrybas pora dažnai teisinasi: „Neradome ben- dros kalbos"? Bendra kalba yra buvimo kartu pagrindas. Ne- turint bendros kalbos nepadeda net stipriausi libido. Kadaise

atsivertęs nevykusį lietuvių kalbos vadovėlį užsieniečiams, Chrisantas aptiko lemtingą perspėjimą: „Jūsų rankose – vienos seniausių Europos kalbų gramatika. Ją išmokti reikia daug valios pastangų. Jei jums šito stinga, geriau nepradėkite..." Tyliai taręs „ačiū", jis visam laikui palaidojo viltį išmokti naują kalbą. Gal kalbos vadovėlius galėtų rašyti mūsų kalbos išmokę užsieniečiai? Aiškiai ir be painių atgrasančių įžangų... Galiu klysti, tačiau man regis, jog sulig didėjančiu srautu keliaujančių po įvairias šalis lietuvių mūsų gimtosios kalbos pasaulyje nepadaugėja. Ji susigūžia tarsi pyktelėjusi, kad nuo jos tolstame ir kartais ją paliekame, tačiau pati nieko pakeisti negali... Nežinau, ar kalba pajėgi išsaugoti savo „nešėjus"? Tai turėtų būti pačių „nešėjų" misija – tų, kurie ja kalba, girdi ją kiekviename kasdienybės žingsnyje, ir tų, kurie iškeliavę toli jos versmių nebepasiekia... Tik kažin ar vieną dieną kalba netaps įrankiu jų gincuose?

Aš keliu klausimus iš nuojautos, apgraibomis, kartais – kaip regėjimo netekęs kapitonas, kuris dar bando vadovauti laivo įgulai. Kalbu apie panašius į save žmones, kasdien gyvenančius tarp kelių kalbų, apie savo diogeniškas – užaugusias tarp dviejų kultūrų – dukras, kurios tikriausiai niekados nerašys lietuviškai taip, kaip dar galiu rašyti aš. Ar jos bus visavertės lietuvių kalbos „nešėjos"? Ar joms šito reikės? Siūlau gimtajai kalbai savo esė apie patirtis tarp kalbų ir ieškau daugiau pasakojimų lietuviškai apie panašius išgyvenimus. Svarbiausia – prašau savo kalbos išlikti. Ji turi išlikti sava tiek sėsliesiems, kurie įsikūrę ant Baltijos kranto kalba „miela nuskriaustų vaikų intonacija" (kaip yra pasakiusi apie lietuvius bulgarų poetė Dostena), tiek nenuoramoms, kurie išplaukę į atvirą pasaulio jūrą kalba „bangų ritmu"... Tikimybė, kad vieną dieną gimtosios kalbos nebepavysiu, sukelia melancholiją, o nelengva lietuvių ir graikų kalbų pora, su kuria dažniausiai dirbu ir kuriu, nuolatos verčia galvoti apie trečiąją kalbą tarsi trečiąją akį.

Savo romaną apie aklą laivo kapitoną graikų rašytoja Joana Karystiani, apeidama kalbininkų kritiką, pavadino anglišku žodžiu – *Swell*. Paklausiau vieno kipriečio jūreivio, ką tai reiškia jų specialia terminologija, ir, jeigu tikėsime jūreiviais, šį žodį reikėtų aiškinti kaip tuščiaveikio laivo sūpavimąsi ant bangų, kaip plūduriavimą bangų kryptimi... Kai kalbą užvaldo banalybė, o banalybę – vartojimas, kalbos vartotojas tampa tarsi regos netekusiu kapitonu, nenorinčiu pripažinti savo negalios ir siekiančiu vadovauti laivo įgulai kaip ir anksčiau. Sumaniai slėpdamas aklumą nuo kitų, jis stengiasi ir toliau vairuoti laivą. Ilgainiui jis ryžtasi nepaprastai misijai – gyventi kajutėje ir niekados nebegrįžti į krantą, kad niekas nesužinotų apie prarastą regėjimą.

Neregys kapitonas išmoksta gyventi įsiklausydamas į bangas, nujausti oro permainas be meteorologijos tarnybų pagalbos, nesunkiai atskirti įprastus kasdienybės garsus, ir pamažu net kraujas jo gyslomis ima tekėti jūros ritmu. Iš baimės suklupti denyje jis pradeda vaikščioti lėčiau, kartais sustodamas ir dėdamasis, kad mąsliai stebi horizontą, skrupulingai skaičiuodamas, kiek žingsnių reikia jo šimtąkart išbandytiems atstumams. Akys, pasirodo, atlieka pusę protinio darbo, leidžia smegenims pailsėti. Kapitonas skaito žemėlapius iš nuojautos ir atminties, stropiai kaupia ir rikiuoja atmintyje visa, kas jam pravers, vaidinant sveiką kitų akivaizdoje. Jis žino, kad būtinai reikia įsiminti daugybę kasdienybės smulkmenų, išmokti jas atmintinai, vėl pakartoti, išnaudojant pagrindinį savo darbo įrankį – atmintį – taip, kad joje neliktų tuščio plyšelio net adatai. Tamsa akyse – tyla sieloje. Jis nebegali rašyti laiškų į tėvynę „tu man – aš tau“ ir vengia ilgų pašnekesių su jūreiviais. Jam patinka banalūs ir vis tie patys pasakojimai, tarsi kasdien ta pačia spalva perdažoma siena. Išplaukę į jūrą jūreiviai nemėgsta sudėtingų pokalbių, nes tokie pokalbiai atimtų pasitikėjimą, verstų ieškoti žodžių, apsunkintų ir taip sudėtingus apmąstymus jūroje. Pakanka pasikalbėti,

kol ištuštėja viskio butelis, apie moteris, politiką ir futbolą, ir tokiame lengvame pašnekesyje kapitono aklumo tarsi nė nebūtų. Kapitonas leidžia rinktis pokalbio repertuarą kitiems, o pats, nugirdęs vieną kitą žodį, ką nors priduria. Kai visus apninka liūdesys ir slogus vienatvės jausmas, paralyžiuojantis jūreivius vakarais, tada pasigręžę kapitono pusėn jie sulaukia gelbstinčio žodžio, kuris įžiebia pokalbio sutemoje žvakelę. Keista, bet ir kapitono vidiniame gyvenime jokio aklumo nebuvo, ir tai jį kankino labiausiai, nes jis aiškiai kaip šviesoje regėjo praeities pasaulį ir žmones, o kartu su jais – ir savo klaidas, melą, blogybes ir gudrybes.

Versdama šio romano ištraukas į lietuvių kalbą, neregio kapitono metaforą ėmiau taikyti ir sau: supama naujų gyvenimo aplinkybių, naujo darbo ir nepažįstamų žmonių arba kitos šalies ir naujos kalbos, esu kaip tas apakęs graikas kapitonas, vairuojantis laivą bangų ritmu toliau ir nerodantis savo negalios...

Švedų rašytojas graikas

Vieną dieną paskambino man Švedijos ambasadorius Kipre ir pasiūlė pristatyti salos skaitytojams švedų rašytoją graiką Theodorą Kallifatidį. „Ačiū, kodėl man tokia garbė?“ Ambasadorius, kurį kipriečiai kaip savo šeimos narį vadina vardu – Ingemaras, paaiškino, kad tai susiję su mūsų abiejų „kūrybiniu ir geografiniu mobilumu“. Aš atkeliavau iš šiaurės į pietus, o Theodoras – iš pietų į šiaurę, ir nesvarbu, kad skiriamės kūrybos mastais – kažkuriame judėjimo po pasaulį taške mes, panašios pasaulėjautos rašytojai, susitinkame.

Švedų kultūros politika – viena išmintingiausių Europoje, tuo pati ne kartą įsitikinau. Jie tyliai sau pagalvoja ir atspėja, ko reikia kitiems, tarsi paima globon mažesnes, kaip sako Thomas Sternsas Eliotas, „literatūras satelites“. Sykiu jiems artimas globalus mąstymas, matyt, paveldėtas iš valdingų protėvių. Toks mąstymas būdingas daugumai didelių šalių – mums gerai pažįstamiems rusams ir Kipro kaimynams turkams, – tačiau švediškas globališkumas prabyla kitais tonais, ramesniais ir gal labiau girdimais. Juose neapčiuopsi atviro politiškumo, teatrališkumo ir iškilmingo patoso, kuriuo norima išpūsti kokį nors plauko storio reikalą arba sumenkinti dramblio dydžio problemą. Kuo aukštesnė politinė kultūra, tuo ramesnė politika. Apie tai švedų kalba rašo graikas Theodoras Kallifatidis. Prieš kelis dešimtmečius jis nutarė rašyti tik švediškai, ir dauguma graikų jam šito neatleido, nors jis atsidėjęs verčia savo knygas į gimtąją kalbą. Rungtyniavimas tarp šalių, kalbų ir autorystės... Dar niekam nepavyko joti ant dviejų žirgų. Tai pavojinga. Tiksliau, ilgainiui vis viena peršoksi ant to, kuris tvirčiau laiko.

Theodoras sakė, kad rašydamas švedų kalba jis ėmė ir galvoti kaip švedas... Vis dėlto jo graikiškumas toks ryškus, jog, regis,

kalbiesi su tikru atėniečiu. Rašytojai gali būti puikūs aktoriai, gebantys įsijausti į kitakalbį vaidmenį. Tokių gyvenime sutikau vos kelis. Į Theodoro kūrybos pristatymą sugužėjo įstabiai gausi Kipro švedų bendruomenė – ji paneigė vyraujančią nuomonę, kad salos užsieniečiai – „vieni rusai“. Salėje galėjai matyti tik vieną kitą tamsiaplaukę kiprietišką galvą ir tai liudijo, kad Theodoras vis dėlto yra švedų ir mažiau – graikų rašytojas. Jis prisipažino, jog tokia nuomonė apie jį yra didžiausia jo gyvenimo *enigma* (mįslė). Iš susirūpinusios veido išraiškos supratau, kad jis norėjo pasakyti: „Didžiausias gyvenimo *πόνος*, *ponos* (skausmas)“, bet graikai tokius žodžius palieka itin liūdniems atvejams ir kasdien nevartoja. Theodoras didžiąją susitikimo dalį kalbėjo švediškai ir pasakojo kažką nuotaikingo, nes Kipro švedai šypsojosi, kartais juokėsi, ir netrukus supratau, kad rašytojas kalba prisiminimais kaip garbaus amžiaus žmogus apie „senąją Švediją, kurios šiandien nebėra“.

Graiko prisiminimai ir pastebėjimai dažniausiai būna smagūs ir atviraširdiški, o derinyje su šiaurietiškai santūriu humoru tai skyrė Theodorą tiek iš švedų, tiek iš graikų. „Kiek valandų, Theodorai?“ Ir jis atsako kaip šmaikštus atėnietis: „Mes kartu laikrodžių nepirkome.“ Ir nesuprasi, ką tai reiškia. Turbūt tai, kad kiekvienas žmogus matuoja laiką skirtingai. Theodoras išvyko iš Graikijos į Švediją ieškoti darbo tais metais, kai aš gimiau. Mielas sutapimas. Išvyko tokio paties amžiaus kaip aš, kai pasirinkau gyvenimą už Lietuvos ribų. Mums abiem ėjo dvidešimt septinti. Kodėl Švedija? „Nežinau, radau atviras duris ir įėjau.“ Graikijoje Theodorui neleido ramiai gyventi juodųjų pulkininkų diktatūra, o jis buvo iš tų jaunuolių, kurie aukščiau visko kėlė žodžio ir pažiūrų laisvę. Theodoras pasakojo, kad Graikijos „dešinieji atėmė iš jo gyvenimą, o kairieji – istoriją“. „Norėjau būti filosofas, kaip ir tu, tad tiesiai iš laivo nuskubėjau į Stokholmo universitetą nešinas tik terbele, be dokumentų. Tais laikais šve-

dai dar tikėjo žmogaus garbės žodžiu, nereikalavo popieriaus, ir sekretorė juokdamasi iš mano drąsos įrašė mane į kursą be atestato kopijos. Švedai tada nepažinojo ir biurokratijos, o tokių kaip aš sutikdavo savo šalyje ne kasdien." – „Žmonės keliavo mažiau", – įsiterpiau. Theodoras nusijuokė: „Graikai niekados nekeliavo mažiau." Tikrai, graikų kalba sakoma: „Išėjau iš jūros į krantą", o ne: „Nuo kranto – į jūrą."

Kažkodėl, besiklausant apie žmogaus pasiekimus kitose šalyse, pavydi mintis pasuka lengviausiu keliu, ir dažniausiai pagalvojame: „Jam paprasčiausiai pasisekė." Norisi paminėti atėniečių anekdotą, kuriame iškilus senovės Atėnų karžygys Alkiviadis atsikirto vienam savo priešininkui: „Tu man sakai, jeigu nebūčiau atėnietis, būčiau niekas, o aš sakau tau: net būdamas atėnietis, tu esi niekas." Slapta pavydėjau Theodorui jo universitetinės preliudijos Švedijoje... Kipre universiteto, kai atvykau čia gyventi, nebuvo, ir ilgą laiką dirbau, kur papuola, net gėlių parduotuvę buvau sumaniusi atidaryti. Pasakojau Theodorui apie darbus ir sumanymus, kurių neminėjau savo gyvenimo aprašymuose. Netikėjau tokių aprašymų galia, nes žmonės priimami į darbą tada, kai jie reikalingi, kai nutinka sėkmė arba magiškai sutampa aplinkybės. Kažkas pamato tavo biografijoje tai, ko jam trūksta, ir pasako: „Štai tokio žmogaus mes ir ieškome." Guodžiausi Theodorui, kad profesinė tuštuma keitė mane ir mano gyvenimą... „Bet tavo gyvenimas tapo įdomesnis, ar ne? Tu – kaip paukštis, skraidai tarp dviejų šalių, kalbi keliomis kalbomis, gali rinktis, ar ne?"

„Norėjom praplėsti savo pasaulio ribas ir prisijaukinom dar vieną šalį ir kalbą", – sakome mes vienas kitam. „Tiesa, būna akimirkų, kai jaučiuosi toks bejėgis ir nuogas, kad negalėčiau gretinti savęs net su savimi naujagimiu, – svarsto Theodoras. – Vis dėlto man ramu, nes žinau, kad už lango – dar viena mano tėvynė. Kiekvieną šeštadienį, kad ir kur būčiau, skambinu mamai

į Graikiją. Ją labai pradžiugina skambučiai iš tolimų ir egzotiškų šalių, pavyzdžiui, Islandijos, kur svečiuojuosi. Kartais, žinoma, meluoju, kad atrodytų įspūdingiau, nes taip ir neišmokau kalbėti tiksliai ir visados sakyti tiesą. Tikslumas man kelia nuobodulį. Jai – taip pat. Mūsų pokalbiai vyksta pagal nerašytą susitarimą: pirmiausia apsikeičiame naujienomis apie šeimos narių sveikatą, paskui aptariame kiekvienas savo sveikatą ir pereiname prie pokalbio apie anūkus, kurie studijuoja, stengiasi būti dėmesingi tėvams ir kol kas dar jų nenuvylė."

Galbūt taip ir turėtume rašyti – tarsi kalbėtume su motina, iš širdies, šiek tiek smagiai pameluodami, su kūrybiniu atsidavimu, aiškiai. Theodoro Graikija... Ar ji suteikė „savo sūnui" laisvę, ar varžė jį? „Mūsų didžioji gyvenimo dalis, – pasakojo jis, – ne asmeniniai mitai ir apie save susikurti įvaizdžiai, o padėtis visuomenėje. Nors „mano Graikija" ir tos vertybės, su kuriomis užaugau, padėjo išgyventi Švedijoje, viską lėmė mano padėtis tarp švedų ir su ja susijusi atsakomybė. Norėjau kitokio gyvenimo – turėjau keistis, o vėliau, pakilus viena socialine pakopa aukščiau, reikėjo pagarbiai laikytis tam tikrų taisyklių. Kai sėkmingieji stengiasi pagražinti savo sėkmę tuo, kad jie nepasikeitė kaip žmonės, netikiu..."

Neapsiėjau be banaliausio klausimo, kurį dažnai girdžiu ir pati: „Ar dažnai važinėji į tėvynę?" Tada Theodoras ištarė žodį *ponos*. „Man skauda už Graikiją. Tiksliau – už save. Anksčiau važiuodavau aplankyti šeimos, paskui ėmiau važinėti į artimųjų laidotuves, dabar važiuoju laidoti draugų, kurių ir neturėjau, tačiau vis viena važiuoju, nes miršta mano Graikija. Likome tik mes su broliu." Nejaugi neliko kolegų, rašytojų, ir kaip graikai vertina Theodoro kūrybą? „Graikai man sako – koks aš graikų rašytojas, jei gyvenu Švedijoje..." Emigrantas. Theodoras šio žodžio nemėgo – o kas jį mėgsta – ir sykiu garsiai mąstė, kad atėjo laikas, kai į Švedijos rašytojų gretas įsilieja vis daugiau antro-

sios kartos emigrantų, gimusių ir užaugusių Švedijoje. „Jie turi ką pasakyti, nes kalba ir tėvų vardu." Keista, mes su Theodoru beveik nieko nepasakojome vienas kitam apie savo vaikus. Gėrėme sakais kvepiančią *retsiną* Nikosijos senamiesčio tavernoje, valgėme keptus baklažanus ir marinuotus kalmarus, tačiau Theodoras viską ragavo atsargiai, tarsi pirmą kartą, ir sakė nuo graikiškos virtuvės gerokai atpratęs. Kaip ir aš nuo lietuviškos. Mūsų susitikime buvo kažkas desperatiška ir suprantama iš nutylėjimų, ir mudu negalėjome liautis dalijęsi išgyvenimais, kuriuos siejo stebėtinas panašumas...

Po dvejų metų su Theodoru vėl susitikome Švedijoje, Geteborgo knygų mugėje, kurią norėjau parodyti savo dukroms. Theodorą pamatėme prie milžiniškų mugės paviljono durų. Jis rūkė savo įmantrią pypkę, stoviniuodamas kiek atokiau nuo įėjimo, plataus tarsi gausų lankytojų planktoną siurbiantys banginio nasrai. Minia plaukė pro gigantiškas duris, nepastebėdama gigantiško rašytojo. Išdidintų detalių fone Theodoras atrodė sumažėjęs tarsi Švedijos laukuose žiemojantis graikiškas sakalas. Šyptelėjau pagalvojusi – ar tos durys per didelės, ar mes taip susitraukėme. Tai buvo džiaugsmingas susitikimas, ir švedų kavinė prisipildė graikiškų emocijų ir juoko. Theodoras norėjo padaryti mano dukroms gerą įspūdį, daug pasakojo apie savo šeimą ir krimtosi pamiršęs kokią graikišką metaforą. Aš jį guodžiau sakydama, kad jaunos merginos atleidžia rašytojams ir neteisia jų už pamirštus vaizdingus posakius. Theodoras pastebėjo, kad atrodau šviesiau nei prieš porą metų Kipre, ir aš patikslinau, jog tai šiaurės šviesos poveikis. Jis klausinėjo manęs apie rašymą ir nuoširdžiai pasidžiaugė išleidęs savo keturiasdešimtąjį romaną. Vis ta pačia – odisėjiška – tema, vis naujas graikiškumo apmąstymas melodinga švedų kalba. Vėliau stebėjau, kaip jis kalba su savo kolegomis švediškai, ir jo kūno kalba akimirksniu virsta ramia, mąslia, melancholiška.

Pasakodamas apie Švediją Theodoras sakė, kad švediška meilė labiau reiškiasi mintimis, o ne glamonėmis. Galbūt švediška siela, siekdama kūno, pirmiausia atranda žodžius? „Be žodžių turime tik tuštumą", – rašė švedų filosofas Emanuelis Swedenborgas, kurį pacitavau Theodorui. „Mane labiausiai jaudina ne kalba, o gyvenimo laikas, – atitarė jis. – Prabėga dešimtmečiai, kol atrandi savo balsą." Theodoras rašo apie laiką, siūlydamas švedams kitokį laiko ir vietos suvokimą ir prisodrindamas savo Švedijos vietolaikio jausmą graikiškais atspalviais: „Mes kartu laikrodžių nepirkome..." Negalime pakeisti laiko tėkmės, bet mūsų valioje jai suteikti prasmę. Iš visų kalbų, kuriomis į mus prabyla laikas, prasmingiausia yra meilės kalba. Kiek ir kaip svetimšalis gali būti mylimas, pagalvojau. Žmonės visados susiduria su dilema – priimti arba atmesti, ir labai retai ši dilema lieka neišspręsta. „Gal dėl to, kad ir kiek galvočiau apie savo keliones, profesiją ir naująją Europą, pastebiu, jog mūsų, keliaujančių žmonių, tapatybė nuolatos atsiduria akistatoje su kur kas gilesne drama, nei galima įsivaizduoti. Su drama, jog bet kada tave gali atstumti."

Pajutau, kaip gera sutikti rašytoją, kuris, nors turi spalvingos ir ne visad laimingos patirties, vengia rašyti apie žmogaus skausmą, karus, kančias, nusikaltimus ir žudymą. Kančios tema Theodorui sparnų nesuteikia, o „laimingas" rašymas galbūt palengvina sunkią užduotį – kuo labiau išnaudoti savo retą talentą. Talentas kasdien susiduria su daugybe trukdžių. Daug visko įsiterpia tarp žmogaus ir jo kūrybos, daug įvairių nuosprendžių, pareigų, negalavimų, senų tėvynių inercijos. Pritariau Theodoro minčiai apie graiką Zorbą, kuris iš įpročio tebešoka kiekvieno graiko širdyje. „Mes turime šiek tiek prislopinti tą graiką Zorbą savyje." Savo pernelyg atvirą paprastumą, savo netoliaregišką prastumą ir žiaurų bukumą... Mūsų vieta ir laikas yra beverčiai kaip bežodė Swedenborgo tuštuma, jeigu jų nekeičiame, neap-

mąstome ir nepaverčiame sąmonės dalimi. Nors priimame arba atstumiame vertybes pagal svarbą ir vėliau taikome tai aplinkai, visgi pirmiausia norime aplinką suprasti ir joje pritapti.

„Kuo ilgiau gyvenu Švedijoje, tuo labiau jaučiuosi esąs užsienietis", – prisipažino Theodoras, staiga perskaitęs mano analogiškas mintis apie Kiprą. Apdovanojimai, šlovė... Knygas rašo užsienietis, emigrantas, todėl joms taikomi kiti vertinimo kriterijai. Ar tai apmaudu? Ar skaudu? Nelabai. Nerimą kelia, taip, gyvenimo laikas ir tai, kiek daug jo reikia. Kaip nepaprasta sulaukti pripažinimo, pirmiausia kaip žmogui, vėliau kaip kūrėjui. Bėgant metams tas stygiaus jausmas stiprėja, ir neretai jauti, jog gyveni uždarą vidinį gyvenimą tarsi skorpionas, kuris kilus pavojui ima žudyti save. Poreikis priklausyti dviem tėvynėms pavertė mus tolygiai svetimais abiem, nes tėvynės skirtingos. Tada atsiveria susvetimėjimo sau pavojus, kuriam priešinamės, nes žinome jo kainą, žinome, kad sumokėsime prarastu gyvenimo džiaugsmu ir mūsų gyvenimą ims gyventi kiti. Būna, stingstame iš nenusakomo apmaudo, tokio stipraus, kad diena su naktimi susipainioja... Tačiau šitaip – be Pažadėtosios žemės – gyvena tūkstančiai emigrantų. „Būkime kaip menas, ne kaip kiti žmonės. Jeigu kam nors iš mūsų pavyks pabėgti nuo savo amžiaus ir pareigų, pradėkime gyvenimą iš naujo", – juokauja rašytojas. Kūrybai ir talentui turbūt nereikia išskirtinių istorinių aplinkybių. Jos gali būti palankios arba ne, tačiau tai nebūtina sąlyga. Rašymą galima suvokti kaip gyvenimo alternatyvą, tačiau liūdniausia, jei jis verčia užsidaryti atsiskyrėlio celėje, o ne džiaugtis būties pilnatvės potyriais.

Theodorą Švedija sutiko draugiškai, nes jo giesmė švedams pasirodė gaivi... Juk, kaip sako sufijų patarlė, niekas nevilioja į savo narvelį pelėdų, visi nori volungių. Kuo skaidresnis balsas, tuo labiau išsiskiria iš choro. Būna, kad chorui tai nepatinka, ir tada estetinė balso izoliacija tampa fizine... Neretai ją lydi

dar ir gravitacijos, traukos jėgos, atstūmimas, nenoras suprasti, atmetimas. Arba viskas kartu. „Svarbu netapatinti gyvenimo su rašymu, – baigė savo kalbą Theodoras. – Dėl šito pirmiausia nukenčia rašymas. Jis turėtų būti meistriškas akių dūmimas... Priešingu atveju unikalūs kiekvieno žmogaus išgyvenimai taptų šedevro garantija, o skaitytojai virstų tik maža sala šedevrų vandenyne.“

Prie Fuerteventūros nuskendusios istorijos

Naujas gyvenimas dažnai prasideda nuo naujos kalbos. Nauja vieta prisišaukia mus per kalbą. Tai seniai žinomos tiesos, bet kartais tas senų tiesų aidas išties nustebina. Kipre įgytas salietės smalsumas nuviliojo mane į vieną Kanarų salų, Fuerteventūrą, ten susipažinau su vokiečių pora – Uta ir Bernardo, kurie atvyko salon gyventi devintojo dešimtmečio pradžioje. „Atsikraustėme iš Dramblio Kaulo Kranto šalies ir likome, – pasakojo Uta. – Fuertėje gimė mūsų sūnus, dabar jam dvidešimt..." Dėl panašios gyvenimo saloje patirties pajutau jiems nepaprastą artumą. Gerai žinojau, ką reiškia būti užsieniečiu, dirbti ir auginti vaikus tolimoje šalyje, tapatinamoje su atostogų rojumi. Uta ir Bernhardas laisvai kalbėjo trimis kalbomis – vokiškai, ispaniškai, angliškai. Kalbas ir kūrybą jie, neįprastų kelionių autoriai, pavertė gyvenimo tikslu: vertė literatūrą, kūrė scenarijus filmams, užrašinėjo salos gyventojų pasakojimus. Nors tokia veikla Kanaruose nežadėjo tikro pragyvenimo šaltinio, jie nesvajojo grįžti į Šiaurės Europą, kaip svajojau aš... Salos nesiūlo ateities, tik dabartį, ir išmoko įvairių laikinumo formų – laikinos veiklos, neilgalaikių santykių, – trapaus gyvenimo jausmo, tarsi čia visi lauktų bangos, nusinešiančios salą. Fuerteventūra ir Kipras turi vieną įdomų panašumą. Už kelių mylių nuo krantų bangose kyšo po didžiulį amerikietišką laivą, jie užstrigo ant povandeninių uolų prieš kelis dešimtmečius. Keleiviams pavyko išsigelbėti, tačiau kajutėse teko palikti daugumą asmeninių daiktų, kurių grąžinimu niekas nesirūpino. Metų metus salos gyventojai rinko ir valtimis plukdė į krantą paliktus daiktus – papuošalus, pinigus, virtuvės rykus, baldus, net muzikos instrumentus. Fuerteventūroje yra alaus baras, kurio jaukiame kampelyje surado prieglaudą iš laivo vaiduoklio atgabentas pianinas, lyg detalė iš piratiško

salos gyvenimo siužeto... Svajojome su Uta ir Bernhardu, pasivadinusiu Bernardo, įamžinti šio laivo istoriją, surinkti jūreivių ir keleivių pasakojimus, išversti juos į kelias kalbas ir sukurti scenarijų filmui apie galingą laivą, kuris nugalėjo vandenyną, tačiau neįveikė salos. O gal tarp keleivių būta ir lietuvių? Beveik neabejoju. Visų salų istorijas gaubia neįtikėtinai daug tragiškų nuotykių, liudijančių, kad žmogus yra kur kas trapesnis nei atrodo – tik dar viena gyvojo pasaulio atmaina, gyvybės forma, neracionaliai eikvojanti savo jėgas. Pirmieji Fuertės gyventojai dvidešimtojo amžiaus pradžioje atplaukė per vandenyną pačių pasigamintu plaustu iš Afrikos, jų buvo dvidešimt aštuoni. Taip ir parašyta ant suaižėjusios lentos prie nedidelių asketiškų smėlio kapinaičių su vėtrų apipešiotais kryžiais vandenyno pakrantėje. Kas jie buvo? Bevardžiai dievų žodžio skelbėjai? Pabėgėliai? Nomadai? Saloje jų laukė tik smėlis ir akmuo, ant kurių niekas neauga, ir jie visi mirė iš bado...

„Vokiečių pasakojimo menas daug kuo panašus į graikų, – taip mums besikalbant svarstė Bernardo, – mūsų kalbose daug dvišaknių ir trišaknių žodžių, daug galimybių nuosekliai plėtoti pasakojimą, todėl mums nesunku rašyti ir kurti didžiųjų žanrų kūrinius. Mums paprasta žodžiais paversti jausenas, kurias sunku išreikšti kitomis kalbomis.“ Iš čia, matyt, ir vokiečių filosofijos mokyklos, ir pagaliau mano kadaise atidėta ateičiai psichoanalizės teorija, kurią ilgainiui mano ieškojimų kelyje pakeitė kita, vertimo, teorija. Graikija *versus* Vokietija – amžinai, kaip sakoma siurrealistinėje britų komedijoje *Monty Pythons*, kurioje garbingi filosofai, suburti į futbolo komandas, baigia žaidimą lygiosiomis.

Žaidimas tarp reikšmių ir kalbų... Jame dalyvaujame visi, bet nevienodai, netolygiai ir nelygiai, todėl esame skirtingi ir tarpusavyje nelygūs, kaip ir mūsų kalbos. Kipre kadaise atmintinai mokiausi Konstantino Kavafio eilių. Turėjau tris tomelius – vie-

ną graikišką, kitą rusišką, trečią – anglišką. Kalbos mokymasis per vertimą išmokė mane nepasitikėti vienu šaltiniu, o vėliau – ir savo galimybėmis vienoje atskiroje šalyje. Iš pradžių graikų kalba buvo visur ir visokia – radijas, gatvė, kinas, įstabios graikų išleistos knygos nesupjaustytais puslapiais. Perpjauni ir atimi puslapiui nekaltybę. Vėl perpjauni – ir antras atvartas. Perskaityti puslapiai pasidaro purūs, išglostyti, pilni gyvenimo, ir sykiu matai, kiek dar lieka susitraukusių ir laukiančių. „Kam ta graikų kalba tau reikalinga, kai Kipre visi kalba angliškai? Geriau antroji Kipro kalba – turkų, juk turkiškai kalba gerokai didesnė dalis žmonijos", – sakydavo man salos svečiai. Viską lemia skaičiai – pigi filosofija. Pigi, tačiau vienintelė perkama, nes perkame irgi remdamiesi skaičiais. Šitaip prieiname prie vertybių infliacijos. Filosofijos studijos išmokė mane žiūrėti į skaičius kaip į simbolius, kurių nepakanka reiškinių esmei atskleisti. Gyvenimas – tai mūsų santykiai. Mūsų santykiai – likimas. Nebūna teisingų ir neteisingų santykių. Jie tiesiog užsimezga arba ne. Kaip sakoma, santykiai nutinka tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje, tačiau jų priežastys ir pasekmės sudaro gyvenimo visumą.

Man svarbu suprasti, ką ir kodėl sako žmonės, tarp kurių gyvenu, kodėl net sienos kartais kalba jų kalba... Į dažną kitų klausimą, kodėl Kipre tapatinu save su graikų kultūra, atsakau: „Toje bendruomenėje gyvenu." Aktoriai – jų profesija mane itin žavi – dirba ryškioje šviesoje. Tik diletantai mėgsta prieblandą, o būti savo gyvenimo diletante nenorėjau. Išsisukti nuo savo gyvenimo arba jaustis blogai dėl nežinojimo, anot graikų, nebūtų *φιλότιμο*, *filotimo* (oru ir garbinga). Išmokti arba pasitraukti... Jei pasitraukti, tai tik gerai pasvėrus, kad pastanga neverta brangaus gyvenimo laiko. Tiesa, galėjau apsiriboti kalba kaip kasdiene reikme, tačiau tai atrodė pernelyg įprasta. Toks apsiribojimas būtų pavertęs mano gyvenimą emigracija...

Nors niekados nesijaučiau laisvesnė per pirmąsias graikų kalbos pamokas, ta santuoka su laisve truko neilgai. Nauja kalba pareikalavo iš manęs visiško atsidavimo, reikšmių tikslumo, gudrybių šifravimo, vertimo, todėl dabar, rašydama lietuviškai, rašau truputį graikiškai ir nuolatos verčiu. Vertimas yra tarsi meilė sapne. Žodžius supranti, tačiau vertimo kalba jie neskamba. Naujos reikšmės tarsi klajoklės ilgai neranda atitikmens tavo kitoniškoje pasaulėjautoje. Kaip kelionė prasideda nuo pirmojo žingsnio, taip kalba – nuo pirmojo vertimo, kuris yra klausymosi meno pradžia, melodijos skaitymo iš natų įsibėgėjimas. Tai ne tas pats, kas nuspaudus mygtuką klausytis Mozarto *ambiento*. Santuoka su kita kalba nėra mygtuko suteikiama laisvė, ir niekam nelinkiu sulaukti tos akimirkos, kai gimtoji kalba ima slysti iš rankų, kai nebejauti jos kaip partnerės, mokytojos, vertėjos. Tai gali nutikti, kai nustoji versti ir sulauki vis mažiau atsiliepiančiųjų į tavo laiškus. Kalbai išlikti būtini žmonės, kurie nenutraukia pokalbio su tavimi, net jeigu tai pašnekesys per atstumą. Gal iš tikro nėra to blogo, kas neišeitų į gera? Atstumas, kitos šalys gali pažadinti kūrybingumą, kuris šiaip gal ir neprabustų arba atrofuotųsi...

Fuerteventūroje Bernardo su Uta parodė man savo bičiulio Holgerio Kersteno knygą *Jėzus gyveno Indijoje*. Jie stebėjosi bičiulio sukurta apokaliptine koncepcija ir aiškino, kad ji atsirado tik dėl vertimo. Savo knygai Kerstenas turėjo išversti šūsnis rusiškų Nikolajaus Notovičiaus rankraščių, kuriuose pirmąkart suabejota visiems žinomu religiniu mitu. Su Uta ir Bernardo, vis įpindami įspūdžius apie netikėtą Kersteno pasirinkimą, kalbėjomės kaip vertėjai, gvildenome amžinas asmeninių mitų problemas ir tų mitų vertimą, visados tik apytikrį, reliatyvų. Kerstenas įžvelgė kur kas platesnes Jėzaus asmeninio mito šaknis, istoriniais šilko keliais vedančias į tolimąją Indiją. Autorius įrodinėjo, jog Jėzus sėmėsi filosofinių žinių iš Rytų kultūros ir

vėliau per Artimuosius Rytus ir turkų žemes keliavo nešinas originaliu mokymu namo, kur už jį buvo nukryžiuotas. Anot autoriaus, Jėzus nemirė ant kryžiaus, o bendražygių padedamas tęsė savo švietėjišką kelionę. Bernardo svajojo apie filmo scenarijų šia tema saloje, kurios vulkaninio peizažo derinys su galingu vandenynu primena apokaliptinius reginius. Besiklausant Bernardo man toptelėjo, kad mes, žmonės, visais laikais daug keliavome... Regis, kai kurie mūsų gimsta kelionei, ir ta aistra ima bręsti ankstyvoje jaunystėje. Ateina diena, kai sviedi akmenį per petį, nupurtai, kaip rašė Nikas Kazantzakis *Paskutiniame gundyme*, „tėviškės dulkes nuo sandalų" ir leidiesi į kelią. Kazantzakio herojus Jėzus keliavo kryžiaus link. Jis buvo nukryžiuotas. Keliauti toliau jam nebuvo leista. Sakoma, jog nuo savo kryžiaus nepabėgsi, bet Kazantzakio sukurtas Jėzaus gyvenimas teikia vilties, kad švietėjo, mokytojo kelionė gali tęstis kaip pomirtinis gyvenimas. Kazantzakio Jėzus mirė ant kryžiaus, tačiau jo asmeninis mitas liko gyvuoti, jo mokymas keliavo ir plito po pasaulį, panašiai kaip ir Kersteno užrašytoje Jėzaus biografijos versijoje.

Kazantzakio metaforos byloja, kad kelionė nuolatos ragina prisikelti jai iš naujo. Tiktai anksčiau didžiuma kelių buvo paprasti vieškeliai, todėl graikai, vykdami į svečias šalis, tebesako „nusipurčiau tėviškės dulkes nuo sandalų"... Sulig šiuo posakiu prisiminiau savo Piterio laikų bendražygį filosofą Zenoną ir jo fotografuojamą Lietuvos vieškelyną. Vasaromis Zenonas važiuoja dviračiu iš Vilniaus į gimtąją Kelmę, tarsi bandytų sulėtinti Lietuvos laiką ir išsaugoti joje tai, ko dar daug randu graikų salose – gelsvus, asfaltu neužklotus vieškelius, kurie ilgainiui išliks tik nuotraukose.

Kaunas man buvo Marco Chagallo drobių Vitebskas. Ir tai nutiko dėl vienos keistos priežasties. Visados maniau, kad paveiksluose dailininkas vaizduoja ne Vitebską, o Kauną. Chagallas, mano klaidingu įsitikinimu, buvo gimęs ir kurį laiką gyveno Kaune – kaip Emmanuelis Levinas, kaip Alphonso Lingio tėvai, kaip Jonas Mekas... Iš Kauno kildinau žmones, dovanojusius pasauliui meno ir filosofijos vertybes, kurios padėjo ir man paaugti, kaip sakoma, per sprindį nuo žemės. Pasirodo, žinojau apie miestą gana daug, bet ne viską tiksliai. Tad su Kaunu pirmiausia susidūriau kaip su keista savo žinių paklaida – pasąmonine, arba tyčine, kaip teigtų psichoanalizė. Vis dėlto geriau įsižiūrėjus Kaunas tikrai atrodo šiek tiek šagališkas, su asimetriškais namų stogais ir cerkvių kryžiais, nors centrinės gatvės – carinės Rusijos miestų simetrijos viršūnė. Jeigu būčiau dailininkė, tapyčiau ano meto Kauną – su jo aptrupėjusiais sandėliukais ir takeliais, su balomis ir kiaulpienėmis vidur miesto, su jo itin nostalgiška prieškario Lietuvos sostinės dvasia, giliamintiškais graffičiais ant kunigų seminarijos sienų. Vietos žmones vaizduočiau irgi kaip Chagallas – šiek tiek pakibusius ir sklendžiančius virš miesto, nes taip ir nesupratau, ką bendra jie turi su miesto dvasia, kaip turbūt ir kiekvienos istorinės sostinės gyventojai: jie atrodo šiek tiek nustelbti reikšmingų miesto įvykių dvasios. Stambulo, Egipto Aleksandrijos, Londono gyventojai... Geriausiai šią mintį patvirtintų tai, kad Kaune nebegali pasiklausti krypties. Laisvės alėjoje retas atsakys, kur yra ją kertanti Mindaugo gatvė...

O koks yra Vilnius? Pasitempęs – kaip mokinys rugsėjo 1-ąją. O Nikosija? Kaip skilusi perpus sena ikona. Niujorkas? Po rugsėjo 11-osios siaubo Niujorke mano bičiulis Džeris su ironija pasakė: „Dabar Niujorkas atrodo kaip be ragų.“ Kur veda tos

asmeninės optinės miestų projekcijos? Galbūt link suvokimo, kad kiekvienoje vietovėje esama daug neišverčiamų, netikėtų reikšmių, neatitinkančių mūsų patirties trafaretų? Būna vietų, kuriose mus užklumpa visa, kas gyvenime buvo geriausia ir blogiausia. Kai iš ten išvažiuojame, vėl viskas sugrįžta į savo vėžes. Tai turbūt magiškos vietos, o gal neišvengiamos gyvenimo stotys, kur stabtelėjus sugriūva gerai sumontuota ir ilgai tarnavusi tavo patirtis. Staiga pasirodo, kad ji – ne kruopščiai statyta šventovė, o vėjų perpučiama daržinė. Bet koks pasakos vilkas, gerai įtraukęs oro į plaučius, ją nupūs, bet kas bakstelės pirštu, ir tu pasvirsi kaip prinokusi Chagallo saulėgrąža, kurios nebenulaiko stiebas. O aplinkui rymos kaip rymoję gyvybingi krūmokšniai ir tarsi perkelinės neišlepintos gėlelės krakmolytais marškinėliais, nė nenutuokiančios, kokia didelė saulėgrąžos tragedija.

Jeigu Kaune vaidenasi tik Chagallas, kolega italas nedelsiant pasiūlo važiuoti į užmiestį. Surandame kompiuterio planšetėje Pažaislio kryptį ir kaipmat leidžiamės į vienuolyno tylą, kurioje Dario garsiai skaito ir verčia man itališkus freskų įrašus. Užsienietis rodo man Lietuvą. Pasaulis pilnas nuostabių paradoksų. Trumpai prisėdame po didžiule, nenuspėjamo senumo liepa prie vienuolyno šulinio, medis mums pasakoja šimtametes istorijas ir draugiškasis kolega netikėtai paklausia, kokią muziką mėgstu. Mane persmelkia mintis, kad pastaruoju metu retai girdžiu paprastus, kone vien iš jaunystės ataidinčius klausimus, kokie šią ramybės akimirką mane pasiekia negimtąja kalba...

Du tūkstančiai tryliktųjų vasara... Galbūt Lietuvoje tais velnio tuzino metais aš iš tikro ieškojau ne Lietuvos, o užsienio, ir Kaunas nutarė mane apdovanoti, leisdamas susitikti Vytauto Didžiojo universiteto salėse su pasaulinės reikšmės filosofu Alphonso Lingiu. Jis įbėgo į auditoriją „greitamyliais“ kelioniniais batais, tarsi stebukladarys, peršokęs iš Baltimorės į Kauną, po pažastimi – nešiojamasis kompiuteris, ir viskas tame

žmoguje atrodė asimetriška, kaip ir jo tėvų gimtajame mieste „iš Chagallo paveikslų". Pirmiausia krito į akis profesoriaus didybei asimetriškas berniokiškumas. Lingis elgėsi tarsi nenuorama paauglys, kuris viską daro vienu metu – įlekia į salę, dedasi ausines, jungia kompiuterį, lempą, ieško tinklo, kalbasi su kitais, paskui sveikinasi, nardina rankas į kelnių, į marškinių kišenes, dairosi į visas puses, tarsi tikrindamas, kaip su juo jaučiasi patalpa. Ir prasideda spektaklis, tikriau – šokio performansas, nes čia susipina muzika, išraiškingi gestai, poetiškas oratoriaus ritmas ir vaizdai iš kelionių. Susirinkusieji pavadino Lingį poetiniu filosofu, o jo kalbą – turbūt pasitelkę jo knygos *Pavojingos emocijos* pavadinimą, – pavojingais nutildytų kultūrų vertimais.

Performanso metu įsitempusi galvojau klausimą Lingiui. Norėjau suverti savo mintį kuo įdomiau, kuo gražiau ir padaryti profesoriui įspūdį tarsi dvidešimtmetė studentė, įsimylėjusi didesnį už save protą. Po mano klausimo anglų kalba stojo nejauki pauzė – supratau persistengusi, nes profesoriaus biologinis laikas dar buvo Baltimorėje, o ne Kaune. Į mano anglišką klausimą apie du jo filosofinės kalbos lygmenis – vertinantįjį ir įprasminantįjį kalbėjimą – jis netikėtai, su plačia šypsena atsakė: „Mano filosofija naivi... Be to, būtų lengviau, jei pasaulyje visi kalbėtų angliškai." Tuoj pat visai ne klausimo tema pridūrė: „Žinote, aš negaliu, nuvykęs į Peru ir pamatęs senosios civilizacijos stebuklus, sugrįžti namo ir pasakyti savo bičiuliams: *It was great*. Juk šito maža, kaip manote?"

Anot Lingio, kelionėje mus lydi ypatinga nuostaba, ir apmaudu, jeigu leidžiame jai išnykti be pėdsakų, neišreiškę kalba jos įstabių virpesių. Be nuostabos žodžių žioji nuobodi tuštuma, tad iš kelionės reikia parvežti lauktuvių savo kalbai. Kelionė ją keičia, žadina kūrybingumą ir ištikimu bendražygiu joje tampa netilstantis vertimas. Jis kupinas stichinių jėgų, galinčių daug ką sukurti, tačiau ir daug ką sugriauti. Vertimas nubloškia keliau-

toją į nežinią, į nesusikalbėjimą ir klaidų neišvengia. Kelionės herojus, nemokėdamas vietos žmonių kalbos, gali atrodyti toje aplinkoje kaip aklas arba kaip įsibrovėlis, tačiau Lingis sako, kad dvi tolimos kultūros neretai susitinka ir susikalba per keliautojo kūno kalbą. Kiekvieno jo išorė byloja išraiškinga kalba, byloja net tada, kai žmogus tyli...

Lingis toliau pasakojo apie jaunuolį iš Balio, matytą viename iš ritualų Denpasaro Mirties šventykloje. Jaunuolis ėjęs pro šalį ir jų žvilgsniai trumpai susitikę, bet, kaip sakė Lingis, „jaunuolio akyse neįžvelgiau jokio man skirto ženklo. Bandžiau pasisveikinti, tačiau kontaktas nepavyko. Mano veidas iš racionalaus „baltųjų" pasaulio turbūt atrodė jam svetimas, o mano kūnas – tarsi viena iš nebylių šventyklos dekoracijų. Lydėjau žvilgsniu jį, artėjantį link ritualo vietos prie altoriaus... Tuo metu į šventyklą plūdo kiti maldininkai, kurių nė vienas į mane nežiūrėjo, tarsi būčiau ne svečias, o koks nuošalus stulpas..." Lingis kalbėjo paprastai, jo žodžiais tariant – „naiviai". Kelionės patirtys smelkėsi į filosofo pastebėjimus, paversdamos juos nuotykių istorija. Tarsi keliaujantis išminčius būtų ketinęs mus užburti...

Mokslo pasaulyje neretai vengiama netikėtų patirčių, skatinančių protą viskuo abejoti, dvejoti, rizikuoti. Filosofai irgi matuoja savo patirtis pagal akademijų taisykles. Lingio pavyzdys sako, kad būna ir drąsuolių, atsitraukiančių nuo akademinių tiesų, paklūstančių kūno klajoklio šauksmui ir nebijančių bastūno nuovargio. Tada keičiasi ir filosofo kalbėjimas – jis dovanoja naują santykį su kelionės nuotykiais, prašnekina jutimus, paverčia žodžius kelionės tarpininkais, kurie teigia ir abejoja vienu metu. Pakitusi filosofinė kalba nebesistengia įtikti akademiniams teisėjams – ji siekia išsivaduoti iš jų brėžiamų ribų. Žodžiai, pasak Lingio, ištariami ne tik tam, kad atspindėtų ir vertintų pasaulį, o kad skambėtų kaip giesmė, kaip mantra, įsiliejanti į Visatos klegesį...

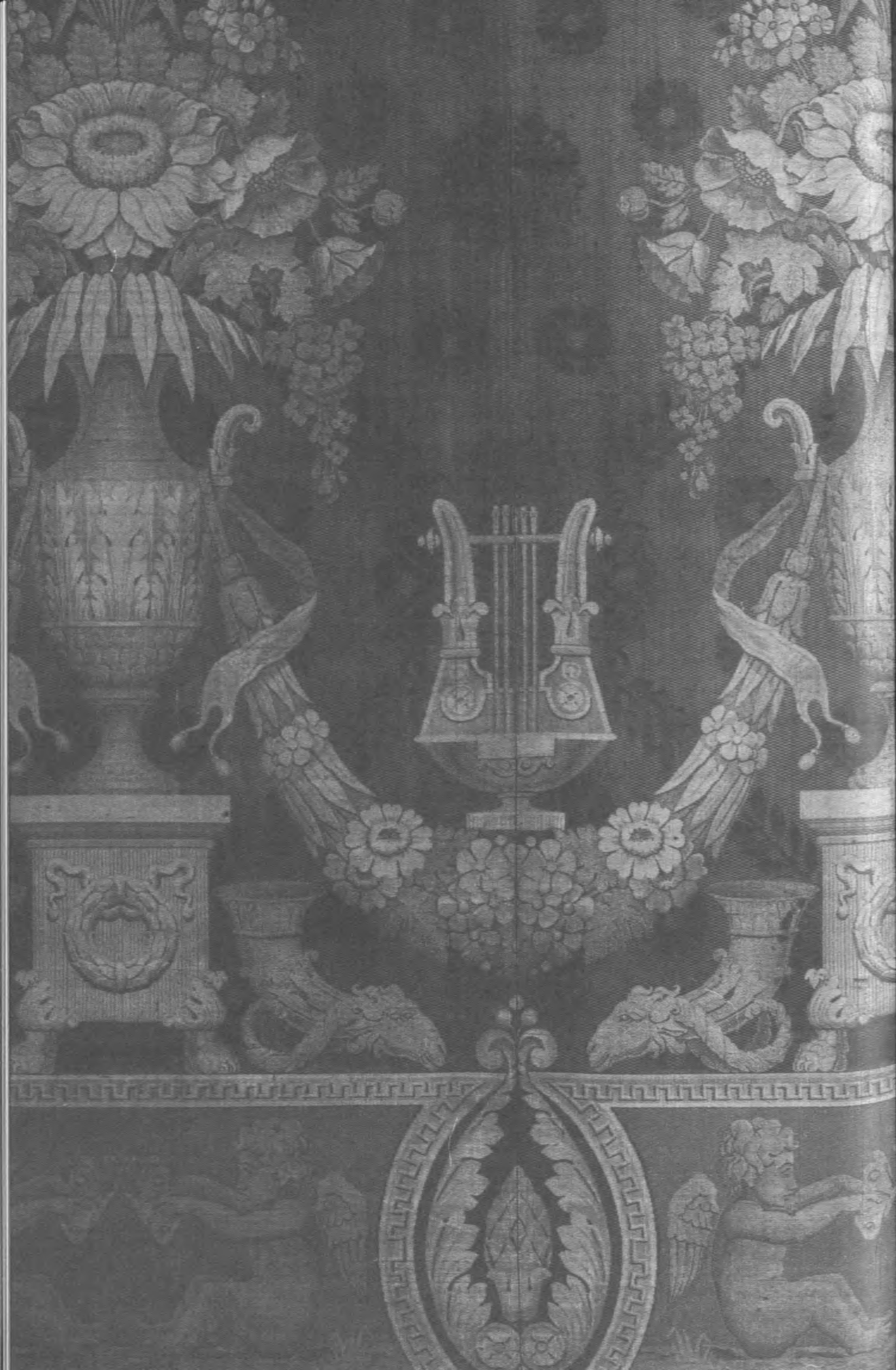
Elegantiškas Lingio monospektaklis buvo skirtas artimam bičiuliui, Amerikos ir Lietuvos filosofui Algiui Mickūnui, Kaune šventusiam aštuoniasdešimtmetį. Į buvusią Lietuvos sostinę iš viso pasaulio suvažiavo ištikima Mickūnui akademinė bendruomenė – profesoriai baronai, paveldėję grakštumą iš stirnų, gimtinės uoslę – iš vilkų, laisvę – iš gandrų, drąsą – iš liūtų... Aplink juos telkėsi iš Vilniaus atvykę smalsūs studentai. Renginys Kaune, o klausytojai – iš Vilniaus, todėl ir palyginau Kauno gyventojus su sklendžiančiais paukščiais... Lingis beveik nieko nepasakojo apie savo asmeninį gyvenimą ir darbą – apie tą laiką, kai jis nekeliauja, tarsi šio visai nebūtų... Man norėjosi paklausti ir apie jo akademinį kelią, kuris nuvedė jį, dar studentą, iš Amerikos į Belgiją, ir apie svarbius šiuolaikinei filosofijai vertimus iš prancūzų kalbos, kurie išgarsino jį Amerikoje... Tačiau Lingis vis kreipė kalbą link savo kelionių nuotykių ir porino apie Afrikos moteris, kurios paguldo vaikus medžio drevėje ir imasi namų ruošos, o vaikas miegodamas auga ir tvirtėja kartu su medžiu... Tarp pasakojimo fragmentų jis minėjo savo tėvus, kurie prieš šimtmetį išvyko iš Kauno dirbti į Čikagos šachtas, didžiavosi jų sielos stiprybe, suteikusia jiems gebėjimą keisti savo gyvenimą ir pritapti naujoje tėvynėje. „Iš tėvų mokiausi ištvermės ir drąsos sutikti pokyčius – net tokius kaip mirtis. Prieš mirtį žmogus praranda jos baimę ir netikėtai sau pačiam pasidaro drąsus. Žmogus niekados nenustoja keistis, o jo dvasia pasiekia stiprybės viršūnę prieš gyvenimo pabaigą... Aš nemoku lietuvių kalbos, bet man atrodo, kad suprantu, kas sakoma... Vaikystėje įsitempęs klausydavau, ką kalba mano tėvai už durų. Iš jų intonacijos suprasdavau, ar jie liūdi, ar pyksta, ar džiaugiasi... Lietuvių kalbos žodžiai man siejasi su vaizdiniais ir jausminiu pasauliu šalies, kur kalbama ta kalba. Jos skambesys ir ritmas perteikia ypatingą – lietuvišką – bendravimo manierą. Netolygi žodžių lavina, protarpiais greitakalbė, garsų švelnumas

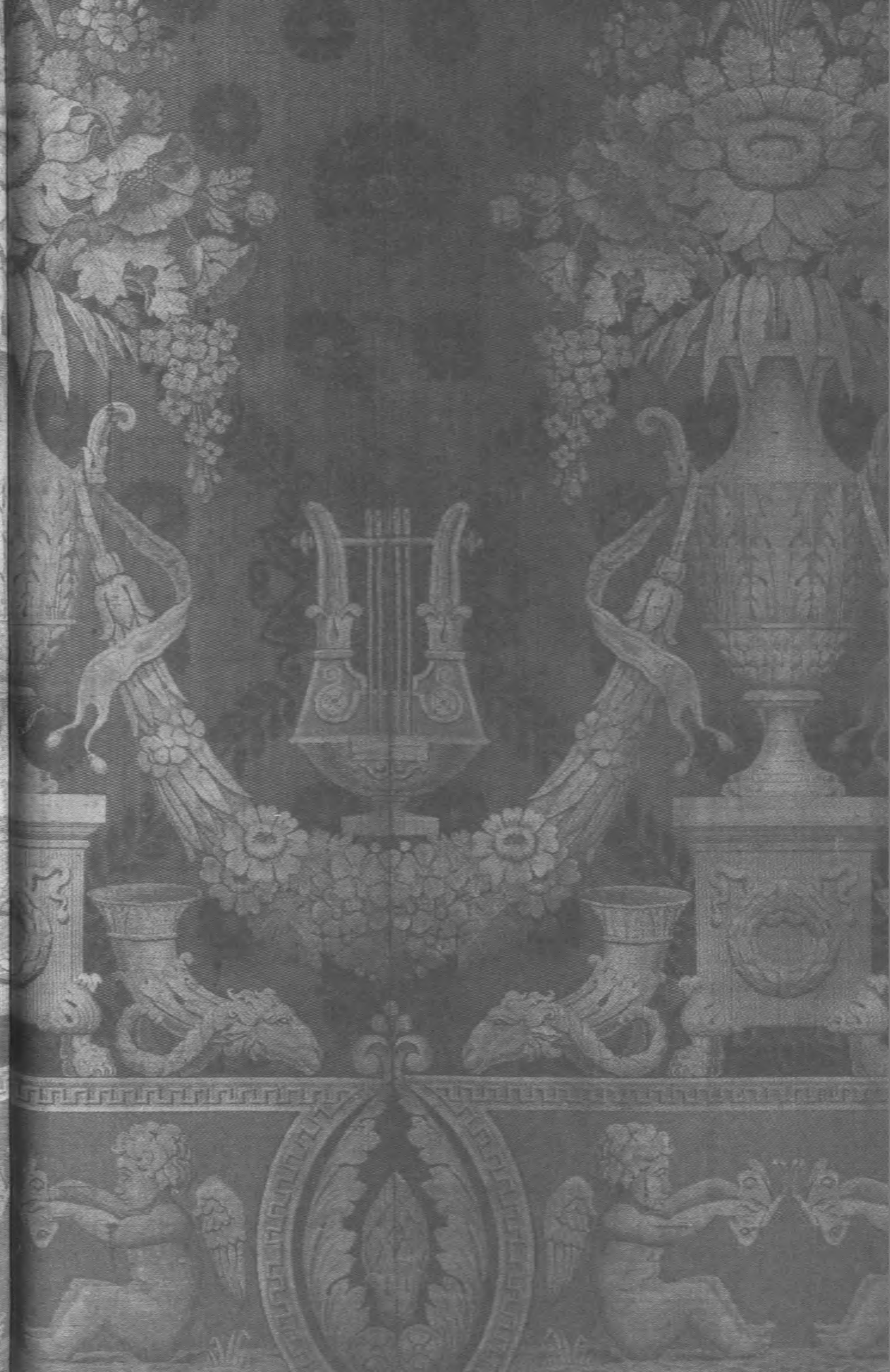
ir sykiu tos kalbos drovumas arba kandi ironija, sukurianti atstumą tarp kalbančiųjų, primena man tai, kaip lietuviai emigrantai vienas kitą sutikdavo, priimdavo, kaip jie gyveno ir leido kartu laisvalaikį... Atveria ir tą tiesą, kurią žinojau dar vaikystėje, jog toks bendravimas labai skiriasi nuo amerikietiškojo. Iš lietuviškų žodžių skambesio daug ką suprantu apie ta kalba kalbančių žmonių gyvenseną. Lietuviški žodžiai man – lietuvių kultūros ir istorijos liudininkai. Lietuvių kalba man išverčia, sugrąžina vaikystę..."

„Kaune viskas įdomu, bet jaučiuosi pavargęs kaip niekad ir norėčiau paragauti lietuviško maisto – jis suteiktų jėgų... Mano mama kepdavo juodą ruginę duoną ir slėgdavo baltą varškės sūrį. Nors šito jau nesu ragavęs pusšimtį metų, tas skonis, kurį prisimenu, mane užburia." Studentai godžiai sugėrė profesoriaus pasakojimą, užsakė jam šaltibarščių ir blynų. Valgė jis mažai ir daug šypsojosi. Klausinėjo smalsių pašnekovų apie lietuvių literatūrą ir džiaugėsi jaunųjų Vilniaus filosofų akiračio platumu, juos pagyrė, atidžiai išklausė. Labiausiai norėjo iš jų sužinoti, ar yra sukurtas įdomus tradicinio lietuvio charakteris mūsų literatūroje, ir vienas studentų tuoj paminėjo Juozo Baltušio *Sakmę apie Juzą*. (Nustebau, nes pagalvojau tą patį...) „Atvažiuokite pas mane į Baltimorę, atvažiuokite visi pas mane į Baltimorę", – kartojo Lingis.

***

Vieta yra tokia, kokią ją jaučiu. Ji atsiveria man, aš – jai, ir gyvename kartu keisdamos viena kitą. Arba šito neįvyksta, ir tada buvimas apsunksta, nes jaučiuosi esanti ne ten, kur norėčiau arba galėčiau būti. Turbūt gyvenimas yra savo vietos ieškojimas, vietos, kuri įkvepia ir kurioje viskas atrodo lengviau nei kur kitur, ir nesvarbu, kad ta vieta gali būti tik mano minčių ir jausmų išausta vizija. Kitaip nebūtų tėvynės mito, tėvynės, kurios pasirinkti negaliu. Tėvynė – tai mano tėvai, vaikai, profesija, jų vieta ir laikas, perduodamas man besąlygiškai, kaip dovana už meilę. Galbūt pirmiausia – tai perduotas meilės vietai jausmas, kuris anaiptol nėra susitaikymas su ja, o veikiau – netylančios derybos. Tai atstumo ir artumo sampyna, tarp jų atsirandanti įtampa, be kurios nebūna gilesnio vietos ir laiko suvokimo. Tas jausmas gali aplankyti gana vėlai, sulig gyvenimo branda, akistatoje su dar viena metų pakopa, kai tariuosi persirgusi visomis vaikiškomis ligomis ir ambicijų virusais, ir ypač tuomet, kai eilinį kartą grįžtu pas sunkiai sergančius artimuosius guosti jų arba jau laidoti. Tada pajuntu artėjant tą nežinomą ateities laiką, kai nebegalėsiu keliauti ir keisti vietų taip kaip dabar, ir laikas persikels į kitus, kuriems mano vietos paslaptys reikš tiek, kiek visos neįmintos pasaulio mįslės kartu su mano paslaptimis. Sulig ta nuojauta neaprėpiamas dangus, kalbantis paukščių takais, susitraukia iki mažo žemės lopinėlio, kuriame liksiu.

V.

Trečiosios šalies nuojauta

„Lietuvoje jūs gyvenate, kad dirbtumėte, o mes dirbame, kad gyventume, – juokauja Chrisantas. – Ir ant vieno liepto stovėti mudviem nelengva." Tai ne tik Kiprui ir Lietuvai skirtingai šviečianti saulė. Tai skirtinga kultūra, kuri, beje, gal ir susijusi su skirtinga saulės šviesa. Kalbu apie kultūrą kaip šydą, po kuriuo kiekvienas skirtingai ieškome priedangos, kad išvengtume tiesioginės sandūros patys su savimi. Lietuviams patinka dirbti įsitempus, graikams patinka dirbti be įtampos. Skirtinga darbo kultūra, o rezultatas? Dažniausiai vienodas. Emigrantas Kipre visados ras vietą po saule, bet ne tokią, apie kurią byloja ši metafora: net ir su aukštojo mokslo diplomu atvykusiajam iš svetur Kipre nelengva rasti darbą pagal pašaukimą. Ši problema kamavo ir mane, kol Kipre buvo įkurtas valstybinis universitetas – jis pirmiausia susigrąžino nutekėjusius šalies protus. Tai buvo puikus Kiprą atgaivinęs vyriausybės sprendimas, „nauji šalies plaučiai", kurių kvėpavimo truputį teko ir man. Ar buvau laiminga saloje profesine prasme? Nedrįsau savęs klausti. Buvau kaip vaikas, kurio niekas neklausia, ar esi laimingas. Anksčiau irgi tokio klausimo negirdėjau – nei iš artimųjų, nei iš mokytojų. Žiemą ruoši pamokas, lankai būrelius, vasarą padedi tėvams ir seneliams. Kitaip tariant, turi atlikti tai, kad gyventumei kaip žmogus tarp žmonių, kurie tavimi rūpinasi. Laimė ir sėkmė buvo ne pirmo būtinumo prekės, nors šiandien gal ir pageidautina, kad jos puoštų mūsų asmeninius mitus.

Mėgstu dažnai grįžti į praeitį – tai į artimą, tai į tolimą, – tarsi mintimis matuočiau sukartą kelią... Paauglystėje man patikdavo pasakos, kol lietuvių mokytoja pasakė: „Pakaks, užaugai." Ankstyvoje vaikystėje, būdavo, atsistoju prie mažo nespalvoto televizoriaus, pagarbiai uždengto lininiu takeliu, ir, palindusi po

juo, užsakau ekranui siužetus. Prašydavau rusiškai kalbančios Alisos iš Stebuklų šalies, sakydavau jai, kad neitų tuo keliu, kuriuo ketina sukti. Kalbėdavausi su Dubravka, vasarojančia prie neregėtos jūros, ir Gražuole iš Lietuvos miesto, pavydėdavau joms vietovių, kur manęs nėra. Mums visados knieti atsiriekti nors gabalėlį gyvenimo, kurio negyvename, o dar geriau – susikurti patogų koridorių judėti iš čia į ten ir paskui – atgalios, arba niekados negrįžtant atgalios... Kelionės suteikia mūsų asmeniniam mitui spalvų, kurios ilgainiui susidėlioja į didelius paveikslus, vėliau – į galerijas su šoniniais kambarėliais, kuriuose be galo smagu slėptis. Niekas nežino, ką patiriame kelionėse, tik jaučia, kad grįžtame kvepėdami kitaip. Turbūt žmogaus oda iš augalų membranų išmoko sugerti aplinkos, kuri mus supa čia ir dabar, kvapus...

Niko Kazantzakio herojai, įvairiausių epochų šventieji, ėjo savo *πορία, poria* (keliu). Šis kelias, kad ir kur suktumei – mažais takeliais ar klystkeliais, – išvesdavo keliautojus į pagrindines vėžes, į šviesų jų misijos taką. Dažnai sakoma, kad mes esame ištikimi tam tikrai tradicijai, metodui, keliui. Nesvarbu, kurioje pasaulio šalyje gyventume ir kurtume, mūsų kelias – kol juo einame, – globoja ir saugo mus, kartais siaurėdamas, kartais platėdamas. Būna – ir tai didžiausia dovana, – kad svečios šalys padeda sukurti naują metodą, praturtinti tradiciją ir praplėsti mums skirto kelio ribas. Tuomet gyvenimas atsiveria mums kaip didžioji kelionė, kurios nuotykius, abejones, maištą, pralaimėjimą ir viską, ką įmanoma įvardyti žodžiais, siekiame paversti mitu apie save. Šią kelionę galima aprašyti kaip savo odisėją, tačiau jos esmę atskleisti itin sudėtinga. Vertam pasakojimui apie tai, kas iš tikrųjų mums nutinka gyvenimo kelyje, reikia gerų pamokų ir laiko. Laiko reikia ir kalbos skaidrumui, tad pasiryžę ieškoti kuo tikslesnių žodžių leidžiamės į vis naujus išbandymus. Galbūt žodžių stoką galima palyginti su nesotu-

mo pojūčiu, kai negalime, vien perskaitę receptą, pasigardžiuoti valgiu. Juk nepajusim pagrindinės valgio savybės – skonio. Būtent skonis, valgio esmė, džiugina ir teikia mums malonumą arba palieka abejingus, erzina...

Regis, kelias, vedantis link savo mito, yra tolimas ir sudėtingas. To kelio pradžios galima ir nepajusti, bet ilgainiui jo kontūrai ryškės, ir jis taps tuo, ką vadiname dalia. Ar tikrai egzistuoja tai, ko neįmanoma išvengti, – likimas, dalia? Nejau neįmanoma pasirinkti kelionės avantiūrų, bloškiančių mus į neregėtas vietas? Kartais pasiklystame tarp savęs kamantinėjimų, nes bet kokia pasirinkimo laisvė yra naujos ribos. Susitaikę su šia mintimi klausiame, kodėl pasirinkimas turėtų būti neribotas, jeigu ribos ne mažiau vertos nei laisvė? Pagaliau kas būtų, jei spaustume greičio pedalą pamiršę apie stabdžius? Kaip gyventume praradę pasitikėjimą žmonėmis ir pasikliaudami tik savo pačių tiesa ir laisve? Šiuolaikinis gyvenimas moko kasdienio, nuolatinio pasitikėjimo kitais žmonėmis ir supančiu pasauliu, net ir ta jo dalimi, kurios nejaučiame arba nepažįstame: bankais, oro uostais, internetu, ligoninėmis, vandentiekiu... Panašiai ir mūsų kelias – jis išryškėja tik tada, kai suvokiame save kaip kitų žmonių likimo dalį, nors tai mums ir nepatinka.

Apie save kuriamo mito prasmės nesupratau, kol pabuvau Amerikoje. Iš pradžių – ieškodama jaunystės pėdsakų pas studijų draugus, išvykusius gyventi į San Fransiską ir Niujorką, o vėliau – sekdama akademinio pašaukimo švieselėmis Čikagos lietuvių bendruomenėje. Mano bičiulių amerikiečių įsitikinimu, toks mitas padeda išgyventi, ypač gilioje senatvėje. Vis dėlto jie mano, kad mitai veikiau kuriami apie mus, o mūsų gyvenimas juos papildo. Man padarė įspūdį Čikagoje sklandantis Balzeko žmogaus-muziejaus mitas. Tiesa, iš visų jo čikagietiškų muziejų, įskaitant ir skirtąjį lietuviškai kultūrai, man pavyko pamatyti tik įstabią ginklų kolekciją jo paties bute, kuriame nuo dangoraižio

aukščio man sukosi galva ir trūko oro. Tai buvo pereinami kambariai trisdešimt šeštame, nepamenu, aukšte. Toks aukštis negali nekeisti regėjimo perspektyvos, ir pradedi suprasti, kaip gyvena paukščiai, – pamaniau, žvilgsniui siekiant kitą Mičigano ežero pusę. Kuo žvilgsnis tolyn, tuo pasaulis mažyn. *Kuo greičiau einu, tuo mažesnė esu* – netikėtai prisiminiau knygos pavadinimą vienos jaunos norvegų romanistės, kuri prieš mano kelionę į Čikagą pristatė romaną Nikosijoje ir savo įstabiu rašytojos matematikės humoru juokino kipriečius. „Man visados daug klausimų kelia vyrai ginklų kolekcininkai. Medžiotojai?" – juokavo tada rašytoja Kjerste, mums sėdint vienoje seniausių Europos aludžių „Plato's" Nikosijos senamiestyje. Aludės savininkas, Kipro armėnas Leo, turi revolverių kolekciją, ne menkesnę už matytąją pas Balzeką. Čikaga ir Nikosija akimirksnį susisieja per ginklų kolekciją, atmintyje suspindi neoninis aludės užrašas *Consumption of alcohol may actually CAUSE pregnancy*. Šypsausi pati sau dėl tokių asociacijų, tačiau gal jų netikėtumas pažadina didesnį smalsumą ir gilesnį kultūrų įvairovės pažinimą? Paradoksai irgi įsilieja į mito apie kiekvieną mūsų visumą, suteikdami jam netikėtų štrichų kaip paveikslui, kuris tapytas ne vienu teptuku, ne viena ranka ir ne vienoje studijoje.

Man pasisekė, kad apsigyvenau Kipre, kur neįmanoma išvengti kelioninio gyvenimo, nes kito pasirinkimo nėra – saloje neįmanoma užsidaryti. Prieš atvykdama į Kiprą, apie šią salą buvau skaičiusi nedaug. Knygų apie ją Sovietų Sąjungoje beveik nebuvo, tik dokumentinės septyniasdešimt ketvirtųjų Kipro karo įvykių juostos, kelios komunistinės poezijos rinktinės, viena kita politinė apybraiža rusų kalba, keli sakiniai enciklopedijoje, keli Kipro Mažeikos (argi nekeistas vardų sutapimas?) reportažai *Центральное телевидение* programose. Vienu metu, pabaigus filosofijos studijas Piteryje, Kipras atrodė kaip grynas mano fantazijos vaisius. Mano draugas kiprietis Chrisantas išvyko visam

laikui, jo ranka rašyti laiškai vėluodavo po mėnesį ir daugiau, tarptautiniams skambučiams nepakakdavo algos. Jeigu, kaip sakoma, ne likimas, mano gyvenimo Kipre galėjo ir nebūti.

Dažnai prisimenu sapną, kuris aplankė mane jaunystėje, dar neregėjus Kipro, ir klausiu savęs, argi nekeista, kad daug lemtingų pranešimų būna sapnuose, jei tik mokėtume juos skaityti... Ankstyvoje jaunystėje nebuvau mačiusi tropinių peizažų. Piečiausia, kur tada lankiausi, buvo Gruzija ir Turkmėnija. Įtariu, kad įspūdingi miestelių Gorio ir Kunja Ugrenčo vietovaizdžiai ir ryškūs su jais susiję prisiminimai vieną naktį atskraidino man sapną su Pietų tikrovės vaizdiniais. Sapne buvo pagyvenusi moteris juodais rūbais, rymanti alyvmedžio pavėsyje ryškiai geltonų ramunių lauke. „Ta moteris – tai tu“, – kažkas pasakė. Vėliau, išvykusi gyventi į Kiprą, čia kasdien matydavau tokius pačius vaizdus tikrovėje: šimtamečiai alyvmedžiai, ramunių laukai ankstyvą kovą, juodai apsirengusios našlės... „Kodėl taip gedulingai rengiatės?“ – klausiu vienos pagyvenusios kiprietės. Ji pažiūrėjo į mane kaip į barbarę ir griežtu tonu atsakė: „Tai ne gedulas, o aš – ne pigi panelė.“

Kipras mano jaunai sąmonei buvo neatsiejamas nuo senosios Graikijos filosofijos, kurios mokiausi su pirmaisiais graikiškais žodžiais, kiek euforiškai skraidinamais Piterio filosofijos profesorių. „*Αντικείμενο, antikeimeno* – tik pamanykite, – sakė profesorius iškėlęs pirštą, – tai reiškia daiktą, o skamba kaip daina... *An-ti-kei-me-no...*“, – pakartojo jis skiemenimis ir net apsilaižė. „Kalbos skambesys, – tęsė toliau stilingasis Moisiejus Samoilovičius Kaganas, kuris ateidavo į paskaitas kaip joks kitas: su baltu švarku ir taškuota peteliške, – jei nejauti kalbos kaip filosofijos ir dainos, jos gelmių nepasieksi.“

Kipras vėrėsi prieš mane tarsi Kagano dovanoti kodai, kaip graikų kalba, filosofija ir daina, kurios melodija leido pamatyti salą čia perdėm senovišką ir stojišką, čia kaip gnostikų,

globalios graikų išminties, laivą, plaukiantį Aleksandrijos kryptimi. Ten, ieškodama gnostikų pėdsakų, neseniai žuvo mano bičiulė Kipro poetė Nikė Marangu. Užsimušė Egipto greitkelyje. Liko jos atvirukas su žodžiais:

Būna akimirkų,
kai nesuprantu savo gyvenimo
ir tobulos it eukalipto grožis meilės,
gaubiančios mane, gaivinančios kūną
kitaip nei sena Kipro istorija.
Iš gyvenimo pasitraukę žodžiai...
Melancholijos kupini vakarai...
Daugiausia būna akimirkų,
kai trokštu sėsti į laivą iš salos.

Laimingas aplinkybių sutapimas, arba Meilės neieškoma

Vieną dieną suskambo telefonas, toks senovinis, kurio reikia pakelti ragelį, ir gražus vyriškas balsas rusiškai tarė: „Laba diena, ieškau Julijos." Tačiau iš intonacijos galėjai suprasti: ir ieškau, ir sykiu neieškau... Nutariau pašmaikštauti, neva aš – ne Julija, o Larisa iš Piterio... „Nemeluokite, – sako vyras, – *вы говорите с прибалтийским акцентом...*" O man atrodė, kad akcento neturiu. Telefonai, tik ne mobilūs, išryškina balso intonacijas ir, kaip sakė vienas pažįstamas Nikosijos advokatas įstabia lietuviška pavarde Mondis, klausytojas visada jaučia šypseną, net jeigu jos ir nemato. Iš kur skambinate? Iš Staten Ailando, iš Niujorko. Keista, reta numerio klaida. Pasikalbėjome kaip ilgai nesimatę meilužiai. Apsikeitėme teisingais numeriais. Abu gyvenome salose, toli nuo savo istorinių tėvynių ir mėgome nuotykius. Dvigubas svetimšalio gyvenimas, viliojantis į dvigubus žaidimus... Jis tarsi geležinkelio iešmas nukreipia tave iš vieno pagrindinio kelio į kitą, ir kas žino, ar tas kelias saugus. Apie saugumą nebegalvoji. Tiesiog riedi kitais bėgiais, ir neretai tave gelbsti tik laimingas aplinkybių sutapimas.

Gal dėl to pirmaisiais gyvenimo Kipre metais domėjausi psichoanalize. Pasidarė smalsu: man ji ne tik daug ką paaiškino apie asmens tapatumo raidą, bet galėjo būti ir įdomios karjeros pradžia saloje, kur apie šią teoriją ir praktiką beveik niekas nekalbėjo. Kodėl gi nepabandžius? Pasinaudojau aplinkybe, kad Jungo institute Šveicarijoje studijavo vienas gerai pažįstamas šiaulietis, dabar jau – maskvietis. Nutariau apsilankyti pas jį ir sykiu pasiteirauti, ar neatsirastų doktorantūros vietos ir man. Šiaulietis-maskvietis manęs atvykusios nepasitiko, bet buvo palikęs žinutę, neva šiuo metu jis išvykęs į kitą miestą ir man

geriau kalbėtis su direktoriumi tiesiogiai. Direktorius buvo labai neoficialus žmogus. Įsisupęs į pilką megztinį nutįsusiais skvernais, su puodeliu jaukiai garuojančios arbatos pasitiko mane instituto kavinėje. Truputį nustebintas mano Lietuvos ir Kipro derinio, suskubo paaiškinti, kad jų doktorantų daugumą sudaro amerikiečiai. Jie dėl šveicariško diplomo parduodantys namus ir kitą vertingą turtą. Mokslas brangiai kainuoja, nedviprasmiškai tvirtino direktorius, ir pabrėžė: „Užtat jūs gaunate garantuotą vietą po saule."

Garantuotos vietos aš neišbandžiau dėl visokių objektyvių aplinkybių. Tiesa, paieškojau stipendijos Kipro bankuose, bet tarnautojai pasišaipė sakydami: „Su tokiu pasirinkimu garantuojame jums bedarbystę. Koks graikas eis pas psichoanalitiką?" Kažkas yra pasakęs: „Kiekvienoje Atėnų kavinėje sėdi po Sokratą." Tiesos šiuose žodžiuose yra, nes graikai nesprendžia problemų todėl, kad tiesiog nekreipia į jas dėmesio ir dažnai kartoja savo „bala nematė" arba „Dievas padės". Teigiama, kad visi atsakymai – žmogaus viduje, o graiko atsakymai – pokalbyje su kitu žmogumi. Sakoma, kad tyla ir laikas daug ką išgydo, o graiką gydo kalbėjimo laikas. Poilsio laikas.

Vis dėlto neišmokau iš graikų santykių lengvumo ir graike netapau. Buvau ir esu visokio rūpesčio pilna lietuvė: be intelektualios karjeros man rūpėjo ir keli psichoanalizės klausimai. Ar egzistuoja autentiškasis *Aš* ir kur jo šaknys? Ar iš tikro žmogaus troškimai ir baimės būna prigimtiniai? Gyvenimas naujoje šalyje man dažnai sukeldavo ilgesį to, ką įprasta vadinti „šaknimis": aš – iš Lietuvos. Tačiau po kelerių metų gyvenimo Kipre toji nostalgija pasidarė keista, o toks „aš" ėmė atrodyti ne savo vietoje. Ar šaknys netrukdo keistis ir prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų? Ar ne geriau žmogui pačiam nuspręsti, kas jame autentiška? Tada psichoanalizės klausimai taptų užburtu ratu. Kas verčia galvoti, kad mumyse yra kažkas autentiška, gryna ir

nepaliesta? Jei taip ir yra, gal tai mūsų etikos ir dorovės klausimai? Gal psichoanalizė kelia klausimus, į kuriuos tik etika gali atsakyti? Graikai, ko gero, teisūs: mes galime vienas kitam daug kuo padėti, pirmiausia kaip etikos paisantys žmonės, kaip žmonės, gyvenantys bendruomenėje. Kartais, tiesa, neįstengiame atsakyti už savo jausmus, bet visada galime atsakyti už savo nuomonę ir išklausyti kito.

Iš tiesų gyvenime dažniausiai padeda ne teorinės žinios, o kiti žmonės ir, žinoma, laimingi aplinkybių sutapimai. Pakeleiviai arba bendražygiai... Kiekvienas mes turime bendražygių. Vieni jų lieka su mumis ilgesnį laiką, kiti – tik valandą. Vieni negrįžtamai nutolsta, kiti lieka ištikimi ilgai. Būnant kartu su bendražygiu, svarbiausia ne praleistas kelionėje laikas, o tolygus abiejų gebėjimas keistis, ramus santykių bangavimas, ir, kaip sako mano brolis inžinierius Virginijus, „panašus matymo kampas". Tai gali būti važiavimas per Žemaitiją su draugu, kuris atvyko iš Hamburgo susipažinti su Lietuva. Jis vairuoja ir tu kartu „vairuoji", stebėdama iki jaudulio pažįstamą peizažą. Mes tylime, draugas sustoja ir fotografuoja debesis, nes ypatinga Lietuvos pajūrio žemuma leidžia jam matyti debesis vaiko žvilgsniu. Tarytum žiūri per tvorą pasistiebęs ir artimiausias vaizdas atrodo it priplotas prie žemės, o debesys – tai pievos paviršiumi plaukiančios pūkinės figūros. Lietuvos debesų nuotrauką vėliau pamatau jo poezijos knygoje *Silberfaden*.

Laimingas aplinkybių sutapimas – įsimylėti. Tada tarp mūsų ir pasaulio atsiranda harmonija, jaučiamės jaukiai su savimi ir su kitu žmogumi. Kebliausia, kad įsimylėję daug ką išgalvojame, ir toji išmonė susijusi ne su asmeninės patirties stoka arba jos pertekliumi, o su aistra kurti. Mylimą žmogų ir save matai kitomis akimis, neįprastu žvilgsniu. Meilė tarsi pakeičia mūsų aplinkos paviršių kontūrus. Meilė akla, todėl graikai mylimuosius vadina *μάτια μου, matia mou* – akelės mano. Galiausiai jas

atmerkę klausiame savęs: ką ypatinga šiame žmoguje radome? Panašiai galima paklausti ir savęs: o kas buvo ta įsimylėjusioji *Aš*, ta nepažįstamoji, pamilusi kitą nepažįstamąjį? Graikai apie tai prabilo Medėjos mitu, kuriame Jasonas, atsivežęs svetimšalę žmoną į savo valdas, paliko ją vieną gyvenimo svetur išbandymams, o vėliau išdavė. Iš keršto Medėja nužudė savo vaikus, tačiau ne vyrui ji keršijo, o baudė tą nepažįstamąją, kuri aklai patikėjo Jasonu. Ji baudė save už meilę, kurioje ji buvo kita, neatpažįstama moteris, pati sau svetimšalė.

Įdomu, kas būtų, jeigu susitaikyčiau su mintimi, jog išsibarsčiau po įvairias šalis ir savęs nebepažįstu? Ar gyvenčiau kitaip? Ar elgčiausi kitaip? Turbūt ne. Mūsų gyvenimą lemia tai, kaip apie save manome. Sykiu gyvename taip, kaip mus vertina kiti, nes esame jų veidrodiniai atspindžiai. Kiekvienas žingsnis gilyn į kitų žmonių aplinką verčia keistis. Tai turbūt sunkiausia. Kiekvienas sugrįžimas į Lietuvą vertė mane keistis atbuliniu žingsniu, leidžiantis į savo praeitį, o tai ne vien malonus jausmas. Praeitis yra kita šalis, todėl sugrįžus į tėvynę pirmiausia atsiveria čia negyventų metų praraja, į kurią nugarma svetur praėjęs gyvenimas. Netrukus ir tėvynė ima atrodyti kaip užsienis, nes jos kasdienybėje jauti savo neįgalumą, ir tave, nelyginant Odisėjo šuo, atpažįsta tik gimtoji, dar neužmiršta kalba.

Gal dėl to Lietuvoje pirmiausia pastebiu daug praeities. Su praeitimi reikia mokėti atsisveikinti – neatsisveikinusi gyveni jausdama nuolatinę įtampą tarp seno ir naujo. Patys apgaulingiausi būna tie gajūs mitai, jog net pakeitęs kelias šalis, pažinęs kelias visuomenės santvarkas ir patyręs naujas gyvenimo sąlygas žmogus išlieka toks pat, nepasikeitęs, „paprastas ir savas“. Panašią iliuziją kaskart mums bruka pigūs žiniasklaidos siužetai, iš pirmo žvilgsnio tokie nekalti: jis uždirbo milijonus, tačiau kaip paprastas žmogus rytais valgė košę, gėrė kefyrą, liko ištikimas savo pirmajai meilei... Kodėl mums patinka pasakos?

Turbūt nenorime svetimo nei savyje, nei kituose, nenorime pokyčių, kuriems nesame pasirengę, ir tikime, kad išlikdami tie patys, pratęsime tą patį žaidimą.

Gyvenimas svetur... Ar tai laimingas aplinkybių sutapimas? Štai mama manęs kartą paklausė: „Kodėl Chrisantas pasirinko tave, o ne saviškę kiprietę?“ – „Turbūt tarp kipriečių jam trūko manęs...“ – atsakiau išrietusi antakį. Kartais kiti mus renkasi dėl to, kad mes užpildome tam tikrą stygių, kaip lietus kelio duobes. Gal Chrisantas siekė platesnio pasaulio pažinimo? Gal jam norėjosi išsivaduoti iš savo aplinkos? Arba tikėjosi, kad atsivežęs užsienietę į Kiprą taps kitoks, išsiskirs iš savo bendruomenės, kaip povas tarp paprastų kiemo paukščių? Viena gražuolė lietuvaitė, graiko žmona, pasakojo, kad jos anyta prieš kiekvieną šeimos vakarienę liepdavusi jai išsipuošti. Paskui ji atvesdavusi marčią prie svečių stalo ir plačiu graikišku gestu pristatydavusi: „Štai kokia mano sūnaus *γόμενα, gomena* (išrinktoji).“ Tas kirbantis noras, kad kiti pavydėtų... Kad graikės sūnus būtų pasaulio bamba... Gal tai rytietiškas bruožas? Juk Kazantzakis rašė, kad žiūrint į moterį jo gyslomis „pradeda šniokšti rytietiškas kraujas.“ Gal tai ir gerai, tačiau perdėta motinos globa gali sulaukti ir prastų pasekmių – nesubrendėlio sūnaus. „Išsiskyriau su žmona“, – prisipažino vienas keistuolis graikų rašytojas, leisdamas suprasti, kad dabar jis laisvas ir gal sutiksiu praleisti su juo dieną, dvi, metus... Jeigu graikui moteris mažumėlę patinka, jis kalbės su ja tarsi siūlytų neatidėliotinas vedybas. „Nepasiilgsti jos?“ – klausiu. „Ak, ne“, – atsako Panajotis. Ir pagalvojęs lyg niekur nieko priduria: „Tik su skalbiniais nežinau ką daryti...“

Neklausinėjau Chrisanto, už kokias savybes jis mane pasirinko. Ar būčiau pasiryžusi tokiam žingsniui aš pati, jeigu būčiau kiprietė? Nežinau. Dauguma vyrų mėgsta konformistinius sprendimus, bet aš – ne vyras. Gerbiau tvirtą Chrisanto sprendimą kaip žingsnį tolyn nuo savo bendruomenės. Lietuvoje

panašios istorijos dažnai vadinamos „meilės vergių likimu". Jei moteris išteka ir išvažiuoja, tai vergystėn, tarsi Ievos Simonaitytės romanų herojės, kurios pagal seną tradiciją ištekėjusios išeidavo į vyro giminės namus. Teisybė, kad santuoka yra didžioji odisėja, kurią pavaizduočiau kaip begalybės ženklą: jos dvi puselės kažkuriame taške susiliečia, bet tuo pačiu metu lieka tolygiai nepriklausomos. Kaip sakoma vienoje graikų dainoje, „jis ir aš, aš ir ji – šioje žemėje vieni". (Ar neteko pastebėti, kad melodijos ir populiarios dainos, kurias išgirstame, dažnai atliepia mūsų vidines būsenas ir akimirkos nuotaikas, tarsi jose slypėtų ypatinga nuojauta?)

Pagyvenus kitoje šalyje ilgiau nei savo tėvynėje, laikas virsta konkrečia vieta, o vieta – antruoju likimu, meilės likimu. Lietuvis meilėje pirmiausia išreiškia savo jausmus partneriui, todėl pasibaigus meilei, baigiasi ir jos drama. Tiksliau, drama, susijusi su konkrečiu asmeniu. O graikas daro viską, kad pats būtų vertas meilės, todėl, kai meilė nueina, tikroji drama ateina. Jo jausmuose esama daug aistringo keršto, kuris gali jį sudeginti, tad graikas veikiau pradės meilės istoriją nuo *καμάκι, kamaki* (flirto), nei iškart įsimylės.

Regis, šitaip meilės labiau vengiama, nei jos ieškoma.

Man teko sutikti daug už kipriečių ištekėjusių lietuvių moterų, tačiau kiprietę vedusio lietuvio vyro mano kelionių kilpose nepasitaikė. Įdomu, kodėl? Gal lietuvaitės yra linkusios keliauti? Gal šiltų kraštų moterys nemėgsta šiaurės vyrų? O gal mūsų kraštų vyrams nepatinka pietietės? Apie tai kartą kalbėjomės su švedų rašytoju, Stokholmo senbuviu graiku Theodoru. Anot jo, graikės nenoriai važiuoja gyventi šiaurėn, į Švediją, o tos, kurios pasiryžta, paprastai būna nelaimingos. Pagalvojau, gal Theodoro graikės – tai kita, vyresnė karta? Nors štai šešiolikmetė Nefelė nuolatos pabrėžia, kad nė už ką nenorėtų gyventi tose šalyse, kur „tamsu ir šalta". Vyresnioji Elektra, išvykusi studijuoti į Angliją,

pamilo lietų tik dėl to, kad jis netrukdė dirbti ir kurti „specialius kino efektus“ jos mylimos profesijos pasauliui, kuris paverčia orus nereikšmingais.

Pasirodo, reikia kažko labai mylimo. Kai šito stinga, trukdo net oras.

Neklausinėjau ir ką reiškė kipriečiui Chrisantui atsivežti mane, užsienietę žmoną, į savo šalį, nors Kipre tai nebuvo išskirtinis atvejis. Vis dėlto kurti šeimą su žmogumi iš kitos šalies reikia drąsos. To žmogaus aplinkui niekas nepažįsta ir bet kas, bet kada gali išreikšti abejonę jo savybėmis ir gebėjimais. Man įsiminė vieno bičiulio lietuvio pasakojimas apie studijų laikų mylimąją, kirgizę iš Maskvos. Jis pasikvietė savo draugę į Lietuvą. „Žmonės man ir sako: iš kur tą *čiurką* ištraukei?.. Sutrikau, išsigandau... Negalėjau jos vesti.“ Gyventi su užsieniečiu savo šalyje reikia ne tik apsisprendimo, bet ir atsakomybės už jo gyvenimą, nepalyginamai didesnės nei už bet kurį artimą.

„Kodėl sugalvojai tekėti už kipriečio? – klausia manęs Evdokija. – Juk mūsų vyrai niekam tikę. Jie pasidarė labai išlepinti. Pažiūrėk, kiek jūsiškių moterų aplinkui. Vyras pirštu pamoja, ir jos eina.“ Sakydama „jūsiškės“ kiprietė turėjo omenyje Rytų Europos moteris. Taip vadinama tam tikra grupė moterų be tėvynės, kurios neva pasižymi grožiu, lengvu elgesiu ir mokėjimu naudotis vyrais, kai joms šito reikia. Pasirodo, vyrams tai patinka. Evdokija turėjo vyrą libanietį, bet išsiskyrė: užsienietis buvo ir pražuvo... Ji sakė vieną dieną supratusi, kad jiedviem reikia ne vienas kito, o gero advokato. Prabundi ir suvoki, jog gyveni su svetimu. Tada geriau advokatas pašonėje nei užsienietis lovoje, – juokavo Evdokija...

Mane visados liūdindavo kipriečių moterų istorijos. Dar ne taip seniai, prieš porą dešimtmečių, kiprietės merginos negalėjo išeiti į miestą be vyresniojo brolio palydos. Negalėjo ištekėti, jei namie yra vyresnė dar neištekėjusi sesuo. Negalėjo dar

kartą ištekėti, pasimirus vyrui. Chrisanto sesuo už mane jaunesnė vos porą metų, tačiau – keistas jausmas – mus skiria tarsi ištisa epocha. Dėl kiekvieno savo sprendimo ji atsiklausia tėvo ir vyresniojo brolio, ir ne dėl to, kad šie reikalautų. Tai jos tvarka. Kartą bandžiau aiškinti jai apie moters teises, ir paskui ji ilgai su manimi nesikalbėjo. Tik vėliau supratau, kad kėsinausi į jos savastį, įžeisdama ją iki gelmių,.. Ir atsiprašiau...

Kita šalis... Ji išmokė mane paklusti stipresnėms už mane jėgoms, kurios valdo permainas. Tačiau jei matau permainas, kurios siaurina mano kelią, priešinuosi, o jei lieku visai nesuprasta, traukiuosi kitur. Niekas nesikeičia greitai, tačiau viskas visur keičiasi. Svarbiausia, visais laikais taip buvo. Keičiasi Kipras ir Lietuva, ir ateityje didžiausia sandūra bus tarp tų žmonių, kurie keisdamiesi sieks prisitaikyti prie naujos tėvynės, ir tų, kurie bet kokia kaina gins savo tapatumą. Pastebėjau vieną dėsningumą: jei renkiesi gyventi kaip svetimas, tai žmonės aplink tave irgi gyvena su svetimu.

Atvykau į Kiprą ne siekdama atmesti šią šalį ir jai būdingą kasdienybę. Devintojo dešimtmečio pabaigoje Kipras palyginus su Lietuva atrodė modernus ir šviežias – tai buvo atsigavusi po karo, pilna energijos šalis, kuri siekė išmokti kažko nauja, kaip ir aš. Nors ir būta atvykėliui būdingo pradinio „apsišaudymo" su vieta, man patiko ta mūsų preliudija.

Atsivežiau ir svarbų babytės pamokymą, kad visur gyvena žmonės, ir niekur neprapulsiu, jeigu laikysiuosi kelių taisyklių. Anot jos, turėjau žinoti, kad gyvenimo kelyje sutiksiu daugiau kvailių negu išminčių, todėl geriau nepamesti savo galvos. Jei kur nors labai nesiseks, neverta perdėm graužtis, geriau rinktis kitą kryptį. Be to, patyrusi išdavystę vieną kartą, iš to paties nenaudėlio patirsiu ir antrą. Tada dėl *pakajaus*, asmeninės ramybės, geriau eiti kuo toliau. Ji dar pridūrė, kad nelaukiama blogesnių laikų nei jos jaunystė Lietuvoje pokario metais, todėl nieko nėra be išeities. „Vuokiečia, ruskia, miškinia..." Jei perėjūnai neduoda gyventi, geriau su jais dalytis tuo, ką turi, ir nieko neprašyti. Patys atneš. Protingas žmogus mokosi iš kitų, o neprotingas – iš savo klaidų.

Tos „taisyklės“ kartais paguosdavo ir net padėdavo, ypač kovojant už savo vaidmenį Kipro viešajame gyvenime. Vieša diskusija užsieniečiams buvo neprieinama ir sykiu ji atrodė tokia vietinė, kad net ir panorėjusi nesugalvodavau, kur įsiterpti. Užsieniečiai Kipre visais laikais buvo ne retenybė, o kasdienybė, saloje nuolatos gyveno kur kas daugiau svečių negu šeimininkų. Tad kaip turėtų jaustis šeimininkai? Kokia jų strategija ir taktika? Galbūt – savigyna, atsiskyrimas, uždara, išskirtinė bendrija? Kipre užsieniečiai gyveno tarsi užliūliuoti Viduržemio jūros rojaus, o problemos ir viešos diskusijos buvo vietos gyventojų privilegija. Užsieniečiai neegzistavo vietiniams, o vietiniai – užsieniečiams, tarsi tai būtų dvi atskiros planetos. Kaip sakydavo Danutė, Vytauto Didžiojo universiteto absolventė, ieškojusi ekonomistės karjeros galimybių Kipre ir jas atradusi, šalis jai pasirodė aiškiai suskirstyta į tris dalis: europietišką, rusišką ir kiprietišką. Ilgą laiką Rytų Europa, kipriečių akimis žvelgiant, buvo tarsi viena šalis ir priklausė „rusų stovyklai“, o tikrieji europiečiai – tai buvę salos „mecenatai“ britai ir dar tai, kas „aplink Briuselį“. Kiti užsieniečiai Kipro kasdienybėje turėjo savo tikruosius pavadinimus: amerikietis buvo amerikietis, libanietis – libanietis, turkas – turkas. Ironiška, bet saloje, be savojo, neretai teko gyventi ir „rusės gyvenimą“ – dar vieną, pridėtinį... Tai buvo todėl, kad tokią mane matė kipriečiai, galima sakyti, rasiniu požiūriu. Mokėjau rusų kalbą, dažnai vertėjaudavau svarbiose derybose, atrodžiau ne kaip juodbruvė kiprietė ir ne kaip strazdanota britė, ir šito pakako, kad susilaukčiau dar vieno atspalvio asmeniniam mitui. Anot kipriečių, būti ruse – didelis privalumas, be to, rusės yra grožio etalonas. „Mūsų moterys – vaikams gąsdinti, – sakydavo kiosko savininkas Sotiris. – O tos rusės – mėlynakės, įdomios, bet ir pavojingos moterys...“ Tam manęs rusinimui priešinausi tik iš pradžių, vėliau nustojau, nes svetur ginti autentiškumą pasirodė perne-

lyg donkichotiška. Kitų kuriami mitai apie mus gajesni už mūsų istorines šaknis ir kartais juos sunkiai įveikia net laikas. Žinoma, Kipro universitete, darbo vietoje, kolegos pabrėždavo mano lietuvišką tapatybę ir tai atitiko jų puoselėjamą „akademinio tarptautiškumo" kryptį. Vis dėlto geresnė darbo vieta visados tekdavo graikui, o paklaususi kodėl, sulaukdavau elektroninių laiškų su daugybe prisegtukų ir nepriekaištingų paaiškinimų. Mano Kipro draugė švedė Marija buvo teisi sakydama, kad užsienietei moteriai Kipre nėra ko svajoti apie įdomesnį profesinį kelią. Ilgainiui profesinis kelias, kai galimybės ir darbo vietos ribotos, kai beveik nėra iš ko rinktis, išveda į tikrąją veiklos ir kūrybos laisvę. Tai atliepia graikų posakį:„Kol neatsiduri ant bedugnės krašto, sparnai neišsiskleis."

Visos pasaulio šalys turi vienokio ar kitokio atspalvio periferinių bruožų, ir Odisėjo tipo žmonėms, kad ir kur jie būtų, – visur ankšta. Kipras ir Lietuva. Skirtumų tiek, kiek ir panašumų, todėl abi mano tėvynės kartais atrodo tarsi dvi jūros, kurių neįmanoma perplaukti tuo pačiu laivu. Abi šalys, tarsi Europos pakraščiuose įsikūrusios diogenės, gina jos rytines sienas, būdamos vienu metu ir europietiškos, ir ne. Daug keliaujame it migrantai paukščiai, esame užgrūdinti politinių skersvėjų, drąsūs ir nenaivūs. Tačiau skiriamės savo požiūriu į kasdienybę, skirtingai žiūrime į kaimyną, medį, Dievą. Kaip sakoma, verkiame dėl to paties, o juokiamės dėl skirtingų priežasčių. Todėl, kai Kipro–Lietuvos „kanalas" susiaurėja, kai saviraiškos galimybės abiejose šalyse virsta nejaukia tyla, bangos išneša mano laivą į neutralius vandenis, į trečios šalies jūras ir įlankas, upes ir intakus, krioklius ir lagūnas. Šias metaforas taikau išgalvotiems ir tikriems didmiesčiams, darbo kelionėms ir sutartims – dabartiniais laikais neišvengiamai kelionei paskui profesiją.

„Tu visur ieškai didmiesčio", – sakė bičiulis Artūras, kai jį kaip salos svečią vesdavau ne į tradicinę Kipro taverną, o į smagią

ir triukšmingą diskoteką aukščiausiame Nikosijos pastate su šarvuotomis durimis ir neoniniu užrašu „Zoo“. Jeigu norėčiau sugretinti Kipro ir Lietuvos diskotekų sales, tai būtent diskotekų sienose ir duryse atrasčiau daug panašumo: jų dekoracijose esama truputį desperatiškos nostalgijos tikrajam Vakarų didmiesčiui. Jeigu palyginčiau tokius viešumos atributus kaip laikraščiai, tai šioje srityje rasčiau daugiausia skirtumų tarp savo tėvynių. Daugumą Kipro dienraščio straipsnių kol kas galima skaityti panašiai kaip literatūros tekstus, juose randu taisyklingą sakinį, sklandų pasakojimą su išvadomis, kitokią nei Lietuvoje retorikos mokyklą ir mažai dėmesio nusikaltimams. Bandau perpasakoti savo draugei Rūtai, kuri nesupranta graikiškai ir gyvena „užsienyje“, tiksliau, Šiaurės Kipre už Žaliosios linijos, vieną paskutinių kriminalinių Kipro naujienų: „Šiandien vakare Nikosijoje jaunuolis užpuolė studentę iš Škotijos ir grasindamas žaisliniu pistoletu pareikalavo jos kuprinės ir *laptopo*. Tačiau ši trenkė užpuolikui kuprine per galvą, spyrė aukštakulniu į tarpkojį ir pabėgo. Jaunuolis išvežtas į ligoninę.“ Ir mes su Rūta, susižvalgiusios kaip suokalbininkės, prapliumpame juokais: *kiprinai* (taip vadiname kipriečius privačiuose lietuvių pokalbiuose) – ne nusikaltėliai, o juokdariai... Kipre nerasi atviros kritikos bažnyčios atžvilgiu, gėjų, pedofilijos ir panašių skandalų, tačiau dažnai išgirsi apie vyrų smurtą šeimoje, kurioje žmona dažniausiai kilusi iš kitos, „nenormalios“ šalies. Keista, tačiau Kipre nėra ir įstabaus žurnalo *Žmonės*, o populiarių kiprietiškų žurnalų puslapiuose dominuoja kulinarinės temos, politika ir futbolas. Kai pusiau rimtai pasiūliau vienam Kipro žurnalui parašyti apie Zodiako ženklus – neva tai populiaru visame pasaulyje – jie taip pat pusiau rimtai paklausė: „Kas tai?“

Vaizdas pro namų langus atskleidžia ryškiausius skirtumus tarp mano tėvynių... Matau palmių parką, tiksliau – parkelį. Kipriečiams tai parkas, lietuviams – parkelis. Užtat tai, kas kiprie-

čiams – akmenukas, lietuviams – uola. Lietuviams – ežeras, kipriečiams – bala, ieškanti jūros... Vidur parko auga milžiniškas eukaliptas – mano įkvėpimo šaltinis. Jame ištisus metus vyksta visokių paukščių sąskrydžiai, tokie triukšmingi, kad seniai išmokė mane, kaip šventąjį Pranciškų, keltis su jų giesmėmis ir išvysti brėkštančios dienos grožį. Paukščiai susirinkę pasikalba, išsilaksto, būna, kad ir susipeša, tada nugalėtasis krinta ant žemės sulaužytais sparnais ir iškapota krūtine. Ir man tuos paukščius tenka laidoti parke po eukaliptu... Aš ir eukalipto kamienas – tai nuotrauka ant pirmosios mano knygos atlanko, iš kurios niujorkietis fotografas Rolandas bičiuliškai pasišaipė: „Dichavičiaus moteris ir medis." Gal lietuvius traukia prie medžių... Gal neseniai iš jų ir išlipo, kaip juokauja graikai apie Šiaurės Europą. „Graikai, būdami pagonys, neaukojo dievams mėsos, juolab – žmonių, o Šiaurės Europoje...", – rašoma populiariame Kipro žurnale.

Jei dar apie medžius, tai ne veltui geriausi Kipro sodininkai – lietuviai. Net kepinant saulei nebijo leistis į kautynes su pavojingais rožynais ir laukinėmis bugenvilijomis tarsi šiaurės herakliai grakščiais liemenimis ir sniego baltumo krūtinėmis. Kartą stebėjau tokį heraklį savo sode. Jis buvo vardu Ričardas. Joks kiprietis taip neišvalytų sodo. Smalsūs kaimynai irgi dirsčiojo, o paskui klausinėjo, iš kur tokį sodininką ištraukiau – dirba vienas, o kaip būrys... Prakaitas ir kraujas – lyg per mūšį. Ne kartą įsitikinau, kad geriausia lietuvio komanda – jis pats. „Lietuvis", – sakau kaimynams. „A, *χορκανός σου, chorkanos sou* (iš tavo kaimo)", – atsako tie. „Tas pats kaimas" kipriečių sąmonėje reiškia „tas pats kraujas"...

Šitaip palyginimai įsodina pasaulį į sūpynes, smagiems pavyzdžiams nematyti galo...

Atvykusi į Lietuvą ilgiuosi Kipro, o Kipre ilgiuosi Lietuvos. Ir žinau, kad gimtinėje neišgyvensiu būdama kipriete, o Kipre –

lietuve. Nebeklausinėju, kaip anksčiau, ar Kipro visuomenė yra pasirengusi priimti žmones iš kitų šalių. Tai jau vyksta, tai jau tikrovė. Pamatysi aplinkui ir rusiškų, ir kiniškų, ir arabiškų įstaigų, ir jau tampa didele retenybe atvejai, kai kavinėje tave aptarnauja graikų kalba. Niekas nestovi vietoje, viskas keičiasi neįtikėtinu greičiu, tačiau nėra garantijos, kad pasaulis vėl nepasuks atgal... Kipro vyriausybė jau valdo kosmopolitinę šalį, aš gyvenu kosmopolitiniame rajonėlyje. Vaistinę šalia mano namų laiko egiptiečiai koptai, iš kurių sužinau paskutines Egipto naujienas. Sirai priešais mano namus atidarė daržovių krautuvę ir restoraną, kurio veiklą Europoje legalizavo vedę latves. Iraniečių šeima įkūrė kilimų saloną, bulgarė prekiauja suknelėmis, kepykloje dirba rumunai, gruzinė vadovauja cheminei valyklai, kitame name gyvena prancūzė, kasdien reiškianti nepasitenkinimą šiukšlių išvežimo tvarka, šuniuką po parką vedžioja britė, kalbanti pati su savimi. Ką jau sakyti apie universitetą už kampo, kurį per krizę nupirkę amerikiečiai pavertė nuotolinio mokymo centru. Vien personalą ten sudaro dvylikos tautybių žmonės. Kaimynystėje gyveno ir suomė, kuri kasmet vis kraustėsi į kitą butą, bet toje pačioje gatvėje. Klausiu jos: „Kam kraustaisi, jei gatvė ta pati?“ O ši atsako: „Negaliu visą gyvenimą vienoje vietoje.“ Gal metai Kipre suomei atrodo kaip ištisas gyvenimas, o persikėlus į naują namą, šalimais, prasideda naujas gyvenimas? Dirbo Kipre ir mano jaunoji draugė Monika iš Klaipėdos, neeilinių gabumų vadybininkė. Vieną naktį ji sugalvojo, kad Kipras jai per ankštas, trečią valandą ryto dar šoko diskotekoje, o jau septintą išskrido gyventi į Amsterdamą. Išgaravo Monika kaip džinas, palikusi man prie durų „Ikea“ spintą...

Visa tai yra tik kasdienybės dekoracijos. Jos, kaip ir naujosios technologijos, kaip sportas arba populiarioji kultūra, priglaudžia įvairias tautybes ir nepaiso mūsų kilmės ir išsilavinimo. Toms sritims kalbos menas mažiau svarbus nei mokslui,

politikai, literatūrai. Užsienietį į tokias sferas vietos bendruomenės įleidžia retai ir tik už didelius nuopelnus. Ar mums, keliaujantiems profesijų žmonėms, tai neturi rūpėti? O gal vis dėlto mes galime ką nors pakeisti? Manau – taip, nors neįmanoma patekti į tą kambarį užrakintomis durimis ir uždaroms bendruomenėms daryti įtaką iš išorės. Pokyčiai ateina tik tuomet, kai žmonės patys ima abejoti savo padėtimi ir, sutikdami naujoves ir atvykėlius iš svetur, klausinėti, ar tikrai jie patys juda teisinga kryptimi. Kol atsakymas bus „mums gerai, kaip yra“, tol permainos prigis sunkiai.

Kipre pokyčiai, kurių liudininke buvau, vyko labai iš lėto, tarsi šalis būtų snaudusi, tačiau staiga – bam: dvidešimt ketveri metai prabėgo man begeriant *cappuccino* toje pačioje kavinėje už namų kampo...

Kartą vykdama į Rodo salą per Atėnus prisėdau *Eleftherios Venizelos* oro uosto kavinėje ir užsisakiusi *frappe* kavą ėmiau stebėti pagyvenusį graiką, besiblaškantį po atvykimo salę. Jis patupdė greta manęs elegantišką tikros odos lagaminą ir paprašė jį pasaugoti. Supratau, kad jo, kaip Graikijoje neįprasta, nepasitiko giminės. Pamaniau, kad tranzito erdvėse, kitaip nei kasdienybėje, mano veidas turbūt spinduliuoja pasitikėjimą, aiškumą ir ramybę. Negalvoju, ką palieku ir kas manęs laukia, tačiau gerai žinau, kuriame kelionės taške esu. Esu ne daugiaserijinių filmų herojė. Mano vaidmenys epizodiniai, charakteris – be tolesnio scenarijaus, tarsi būčiau pakviesta atlikti tik vieną gestą, ištarti vieną žodį ar parodyti tik tą veido pusę, kurios reikia vaidmeniui. Kita veido puse, kuri vaidmenyje nedalyvauja, nesirūpinu. Galbūt šis amplua akimirkai praeiviams sukelia pasitikėjimą, ir vargu ar buvo tokių kelionių, kad kas nors pasitikinčiai nepaprašytų manęs pasaugoti daiktus.

Vyriškis vos neverkė, skaitė užrašus abejingų pasitinkančiųjų rankose su lotyniškų raidžių vardais ir klausinėjo: „Ar nelaukiate Sokrato?“ „Seniai laukiame Sokrato“, – būčiau filosofiškai pajuokavusi, jeigu ne liūdnas sokratiškas scenarijus. „Nurimkite. Spūstys. Pasitiks. Arba imkite taksi“, – bandžiau jį guosti. Juolab kad Graikijoje taksi – pigiausias Europoje. Bėda, kad dažnai tenka mokėti ir už taksisto komedijos siužetą. Pavyzdžiui: „Taksi parkas streikuoja, rizikuoju gyvybe, galiu vežti tik dvigubai brangiau ir su sąlyga, kad policijai sustabdžius vaidinsite mano mirštančią seserį...“ Sėsti į visuomeninį transportą arba taksi graikui, grįžusiam iš tolimos kelionės, atrodo lyg pažeminimas. Kas nors turi pasitikti. Kokia nors giminiška siela. Kitaip apsilankymas tėvynėje netenka prasmės.

Pirmos penkios susitikimo minutės, netgi mažiau – dvi minutės prieš glėbį, kai apsvaigęs iš džiaugsmo pajunti artimos širdies plakimą, ir yra kelionės tikslas. Tai ir yra namai graikui, grįžusiam iš savo odisėjos. „Nepasitiks – skrisiu atgal į Vokietiją", – svarstė graikas vardu Sokratas, jau seniai gyvenantis Miunchene. Aha, pagalvojau. Atvykę tėvynėn nieko taip nelaukiame kaip pasitinkančiųjų glėbio. Tada širdis sugrįžta į savo vietą. Amžina gyvenančiųjų svetur problema – tėvynainių pripažinimas. Žinau, kas esu, ir noriu, kad kiti mane atpažintų. Nenoriu būti išgalvotas arba sukurtas. Penelopė ir Itakės gyventojai gal ir laukė Odisėjo, tačiau sugrįžusį jį atpažino tik šuo...

Vieną iš mano apsilankymų Lietuvoje vaikštinėdamos su mama Meškinės kaimo vieškeliu prie sodybos pamatėme senutę kaimynę. Mama kartais pasakodavo jai apie svetur gyvenančią dukrą ir šįkart kaimynė sutiko mudvi žodžiais: „Kai vaikas toli, tai kaip miręs." Mama nurijo gumulą gerklėje. Tegu pasaulis platus ir margas ir jame vis mažiau sienų, tačiau jis nė nemano atsisakyti dvejetainio pasaulio suvokimo – balta arba juoda, ten arba čia – ir įveikti svetimšalio sindromą.

Aš ne kartą esu sukilusi prieš siaurą, mano siekių horizontui per ankštą Kipro kasdienybę, pirkau bilietą iš čia į ten, kad išsivežčiau dalį „čia" į „ten" ir mano pasaulis padidėtų. Vienos šalies ribos man ėmė atodyti per siauros. Turiu keistą fobiją uždaroms erdvėms ir, atrodo, jei tik sustosiu, mane sugaus, ir durys užsišaus. Kažkas sakė: „Negaliu gyventi kambaryje, kur vienos durys." O dar kažkas pridūrė: „Neieškok kito išėjimo kambaryje, kur tik vienos durys." Ir vienas, ir kitas teisūs. Chrisantas paprastai palydėdavo mane klausimu: „Ar sugrįši?" Žmogus, išgyvenęs su manimi tiek metų, niekados nenustojo abejoti mano pasirinkimu. Galėjau išnykti bet kuriuo metu.

Gyvenimas svetur... Mokėjau už tai didelę kainą, tačiau mokėjo ir mano artimieji.

Kai leidiesi kelionėn kaip aktorius be veiksmų plano, tavo atliekamų vaidmenų niekam nereikia. Gal dėl to Sokratas, užuot sėdęs į taksi Atėnų oro uoste, skrenda kitu reisu atgal į savo namus Miunchene. Kartą man atvykus į Vilnių teko ieškoti pirmos pasitaikiusios draugiškos sielos ir apsistoti pas vaikystės draugę, kurios buvau nemačiusi dešimtmetį. „Tu nepasikeitei", – sako ji. Norėjau atsakyti: „O tu pasikeitei", bet pamelavau: „Tu irgi nepasikeitei." Tada man toptelėjo, kad keičiasi tik tie, kurie nekeliauja. Keliaujantieji turbūt nesikeičia. Tačiau ką tai reiškia – „tu nepasikeitei"? Su kuo esu gretinama? „Nepasikeitei" – gerai ar blogai? Žmogus, pakeitęs šalį, kultūrą, kalbą, negali nesikeisti.

Vieną vasarą išsimaudžiusi Šiaušės upelyje, sukančiame pro mūsų sodybą, mėgavausi žole, žema Lietuvos saule, knyga. Akimirksniu kaip džinas iš butelio išlindo gauja vyriokų, nešini „bambaliu" alaus, ir įsikūrė paupy kone ant mano rankšluosčio. „Ar jūs negalite toliau... Juk skaitau." – „O kam toliau?.. Ei, Stapuonkik, rupke, a nepažįst? Arūniuks aš, iš B klasės... Kur garbanas padėjai? Kipre palikai?" Pasigręžiau: sunku atpažinti neblaivius pusnuogius žmones šlapiais plaukais. Nepažinau nė vieno. Taip jiems ir pasakiau. Paskubomis užsitempiau lininę suknią ir nukulniavau namų link. Eidama galvojau, kad vis dėlto esu atpažįstama, netgi žmonėms iš tolimos praeities... Turbūt tai liudija apie prigimtinius bruožus, o gal klajojančiojo po pasaulį Kaino žymes, kurių net laikas ir naujos šalys neįstengia ištrinti.

Ką galiu dabar pasakyti apie save, tą jauną *Stapuonkikę*, „sviedusią viską per petį" ir iškeliavusią svetur? „Kita šalis... Man į galvą nešautų išvykti", – kartą prisipažino viena kolegė kaunietė, su nuostaba išklausiusi mano gyvenimo reziumė. Persimetėme nepatikliais žvilgsniais ir tada viena kitai pasirodėme lyg šiek tiek kuoktelėjusios. Tačiau apie savo gyvenimo odisėją verčiau pasakoti per skirtybes su buvusiąja savimi, o ne su kitais. Žinau, kad aš ir ta „jauna moteris" iš praeities kartu užaugome,

subrendome ir kartais sukome skirtingais keliais. Kelionėje link naujos savo tapatybės neretai palikdavau ją vieną dėl kažkam duoto pažado, kad pasikeisiu ir nebūsiu svetima. Dažniausiai tai būdavo pažadai iš meilės. Ta „jauna moteris", buvusioji *Aš*, nepasitraukia nuo manęs taip lengvai, kaip man pavyksta pasitraukti nuo jos, ir klausinėja, kurią mano asmeninio mito dalį galima priimti kaip autentišką dabar, pusei gyvenimo prabėgus svečiose šalyse? Sudėtingas klausimas.

Ar būtinas asmeninis mitas? Tik su juo jaučiuosi ne viena ten, kur viską pradedu iš naujo. Pagalvoji, kas buvai, supranti, kas esi, ir jei pastebi svetimą savyje, žinai, iš kur tai ateina. Kartą, per anytos mirties metines Nikosijoje, pasinėriau į ramų pokalbį su kipriečiais – velionės bendraamžiais ir giminaičiais, gurkšnojančiais šaltą kavą vynuogienojų pavėsyje. Jie prisiminė kolonijinius laikus, britų valdžią, ir, nors tai nebuvo patys šviesiausi prisiminimai, jie bylojo apie stebuklingą kitoniškos jaunystės pasaulį. Giminaičiai kalbėjosi apie save, kartais painiodami praeities įvykius, vietovių ir žmonių vardus, tarsi praeitis būtų užmiršta, ilgai nelankyta šalis... Kuo brandesnis amžius, tuo ankstyvesni prisiminimai. Gal todėl seni žmonės gali neprisiminti, kas buvo vakar, tačiau su neįtikėtinomis smulkmenomis prikelia iš savo atminties pradinės klasės išdaigas.

Sulaukusi keturiasdešimties ėmiau gauti vis daugiau laiškų iš mokyklos draugų ir jie maloniai nudžiunga, kai atsiliepiu feisbuke. Nudžiunga neilgam, nes parašę porą laiškų nebeturime ką pasakyti ir suprantame, kad esame vienas kitam svetimi. Prisiminti arba ieškoti, kas buvai... Ar tai padeda suprasti, kas esi? Ar gali suteikti atsakymą į klausimus, ar tu – vienintelis savo asmeninio mito autorius, kur jo ištakos – pasakojime apie save ar kitų pasakojime apie tave? Įdomi autobiografinio žanro rašytoja čikagietė Daiva Markelis bandė austi savo giminės istoriją iš artimųjų prisiminimų. Ji pasirinko originalų kelią – užrašė

tai, ką prisimena įvairūs giminaičiai apie vieną ir tą patį giminės narį. Anot netikėčiausių pastebėjimų, giminaitis negyveno ten, kur gyveno, dirbo ne tai, ką dirbo, ir buvo ne toks žmogus, koks buvo. Visi pasakojo skirtingas istorijas, ir kiekvienas jautėsi teisus.

Tėvai pavadino mane Apyaušrio Dalia. Tėvas rinko ne vardą, o charakterį, ir mama sutiko, nes tą rugpjūčio dieną, kai gimiau, pasak jos, švietė ryški raudona saulė. Mitą apie Dalią pirmiausia kūrė artimieji, tie žmonės, su kuriais augau. Jie ir padovanojo man pernelyg tvirtus – šiek tiek skolintus – sparnus, skirtus nerealiems skrydžiams. „Ji visados teisi, net jeigu klysta", – sakydavo mylinti babytė. Turbūt tik labai mylimi vaikai gali būti neeiliniai, o jeigu ne, tai jų gyvenimuose vis vien nutinka kas nors neeilinio. Na, kad ir penkiolika minučių spindinčios šlovės – ryškaus ir staigaus saulėlydžio Kipro pajūryje. Tėvai laukia... Laukia, kol dukra pagaliau užaugs, išsikepurnės iš kvailos jaunystės tarsi iš svaigulio nuo jauno vyno, paskui – „kas gero iš jos bus?", o vėliau laukia oro uostuose. Tas laukimas teikia mums, gyvenantiems svečiose šalyse, nesuvokiamai daug stiprybės, net jeigu tėvų aplankyti neskubame. Kur nors tolimoje kelionėje pajutę jėgų stygių suvokiame, kad tai nutiko nebūtinai dėl nuovargio arba amžiaus – dažnai dėl to, kad mūsų niekas nebelaukia sugrįžtant taip, kaip laukdavo tėvai.

...Kai gyvenimas rieda sklandžiai, be triukšmo kaip šaudyklinis traukinys, skambinu tėvams kas savaitę. Kai pajutęs sunkų krovinį, susiūbuoja ant bėgių, skambučiai praretėja, ir mama iškart pastebi tą išdavikišką dėsningumą. Mamos mama buvo iš tų žmonių, kurie nesinaudojo telefonais: „Kam čia reikia – kaip neprivalgius." Jai tai atrodė beprasmiška, kaip kad man dabar – naršyti po socialinius tinklus. Vyniojant ilgą feisbuko pranešimų juostą, kurioje manęs nėra, apima keista melancholija, tarsi stebėčiau savo draugus iš saugios slėptuvės arba

sapno. Kartais gyvenimas feisbuke išties atrodo kaip iš sapno ir primena sufijų mokymą: jeigu miegas įdomesnis už budrumo būseną, tada geriau neatsibusti. Gal skubame ištrinti save iš tikrojo gyvenimo juostos? O gal šitaip kuriame savo istoriją, tikėdamiesi, kad ją kažkas persiųs kitiems, ir mes tapsime svarbia kitų gyvenimo dalimi, iš tikro ja nebūdami? „Negi tai tiesa?“ – nustembu, netikėtai išvydusi savo gyvenimo atvaizdų fragmentus feisbuko draugų paskyrose arba nugirdusi istoriją apie save iš svetimų lūpų. Jeigu kitų tiesa apie mane atrodo išgalvota, tai visa, ką apie save galvoju, irgi gali būti prasimanymas? Visi prasimanymai apie mus yra asmeninio mito dalis: tie feisbuko herojų komentarai tarsi tikrovės atšvaitai su fantazijų dulksna arba dokumentinė proza su enciklopediniais duomenimis, arba rašymo be klaidų įtampa, kurianti paklaidas... Tai buvimas tarp grynojo ir negrynojo žanro be griežto savo nuomonės atribojimo ir apribojimo. Kuo įstabi mano nuomonė ir kuo mano asmeninis mitas skiriasi nuo tūkstančių kitų, mirguliuojančių internete ir knygose? Kam jis svarbus, kai pasaulis ir taip kupinas agresyvaus asmeniškumo? Ar tai, kaip sako Lingis, poreikis aprašyti pasaulį tokį, kokį jį radau? Ar būtinybė įprasminti nepakartojamą savo gyvenimo trajektoriją tarp Lietuvos ir Kipro? Visų atsakymų nesudėliočiau nei į porą sakinių, nei į porą knygų, tačiau man svarbu, kas atsitinka su gyvenimo faktais, kai imu apie juos rašyti. Faktas keičia savo pavidalą, apsigyvena svetur, patenka į literatūrą. Tai savotiškas fakto užsienis, jo nauja tėvynė Literatūra, leidžianti viskuo suabejoti – net ir tuo, kam ji reikalinga.

Bendraudama su mokslininkais ir žurnalistais pastebėjau, kad nieko tikresnio už abejonę nebūna. Bet kokia istorija yra pasakojimų įvairovė, kviečianti gilintis į ją, mokytis iš jos arba parduoti ją kitiems kaip originalų faktų derinį. Kiekviena istorijos versija byloja apie ją subrandinusį kūną – kultūrą. Atsidūrusius

svetimos kultūros aplinkoje iš pradžių mus užlieja įspūdžių bangos – stiprios, bet neretai klastingos. Mes kurį laiką drąsiai sliuogiame jų paviršiumi nelyg žurnalistai, kol išmokstame būti filosofais ir žvelgti giliau... Kai išverčiau tris Niko Kazantzakio knygas į lietuvių kalbą, graikai man sakė: jis liks su tavimi visą gyvenimą. Taip ir atsitiko. Nuolatos jį cituoju. „Kur slypi žmogaus kelio prasmė? – klausdavo savo knygose mano versto rašytojo herojai. – Prisilenkime arčiau ir pažiūrėkime – ką matome?" Kiti herojai atsakydavo: „Žmones, jų džiaugsmą ir kančią." – „Prisilenkime dar arčiau – ką dabar matome?" – „Žmogaus derybas su Dievu." – „O dar arčiau?" – „Nieko nebematyti..." – „Ten jos ir ieškokime", – mokydavo jie vieni kitus.

Kipre yra tekę dirbti ir gyventi kaimynystėje su žmonėmis, kuriems svetimšalio, naujos kalbos, mišrios šeimos arba platesnio pasaulio pažinimo patirtys yra gana tolimos ir neprieinamos. Atvykėliui iš svetur atrodo, kad būti tokios bendruomenės dalimi sunkiau, nei ja nebūti. Iš tikro galima teigti atvirkščiai – įsilieti į bendruomenę paprasčiau, nei būti už jos ribų. Štai viena bičiulė Lietuvoje man sako: „Tu esi tokia kaip mes. Baigėme tą pačią mokyklą, kalbame ta pačia kalba..." Ji teisi. Panašų pastebėjimą girdžiu ir Kipre: „Tu pas mus jau daugiau nei dvidešimt metų, kalbi graikiškai kaip mes..." Kipriečiai irgi teisūs. Tai skamba tarsi svarbus perspėjimas, kad visur reikia čiabuvio – niekas nenori svetimo. Svetimšalio pasaulis atrodo nesuprantamas ir bereikšmis tarsi neišverčiamas tekstas, o gyvenimo svetur patirtis – netikra, suvaidinta, blefas. Tada jautiesi lyg ir kalta dėl šito, lyg truputį apgavikė, lyg įsibrovėlė... Ar tai amžina nepritapėlio problema? Ar bendruomenės reikalavimai pernelyg griežti žmogui iš svetur? Geriau sakyti kitaip: gyvenimas svetur reiškia kasdienybę su žmonėmis, kurių tu gerai nepažįsti, ir jie tavęs gerai nepažįsta, nes esame iš skirtingų šalių. Iš pradžių tai atrodo tarsi nedidelė natūrali kliūtis, kurią galima įveik-

ti, išmokus gyventi naujoje šalyje, tačiau kuo toliau, tuo labiau kitonišką tavo savastį išduoda veidas ir kūno kalba, humoras ir įpročiai. Gyvenimo svetur patirtys kaip širdys laukia glėbio, kad nurimtų, o nesulaukusios neretai gena tave vis į naują vietą... Tad viskas nuolatos atsigręžia į tave pačią. Iš pradžių nauja šalis būna svetima, ir praeina pusė gyvenimo, kol išmoksti judėti joje laisvai ir grakščiai kaip katinas po savo namų sodą; ilgainiui pasidaro svetima ir ta šalis, kurią vadinai tėvyne... Pagaliau suvoki, kad tėvynė – tai ne tik vieta, o milžiniška pastanga, už kurią neįstengi priimti kitokios dovanos, tik pripažinimą.

Gyvenimas tarp Lietuvos ir Kipro padėjo man suprasti vieną svarbų dalyką: intelekto tėvynė yra ne tik kalbinė ir istorinė. Ji yra laikinė. Laikas, kuomet tavo vizijos randa savo vietą, ir laikas, kai jos sklando bevietės. Laikas, kuriam reikia laimingo aplinkybių sutapimo. Po ilgų gyvenimo Kipre metų atrodo, kad kipriete tapau tik viena savo puse ir kad kita – lietuviška pusė – nuolatos bandė ją nugalėti. Susipriešinimo įtampa atitolino vieną pusę nuo kitos, sukurdama tarp jų kažką nauja, trečia, dar gerai nepažįstama. Gal tai neišvengiamai atveria man ir trečiąją erdvę – platųjį pasaulį, mano intelektualios ir kūrybinės veiklos lauką? O gal pagaliau verčia rinktis vieną iš jų ir įstato į griežtas gyvenimo laiko vėžes? Pasidarė nebeįdomu gretinti dvi tėvynes ir jų tikroves – jos tiesiog skirtingos, tačiau išmokau susitaikyti čia su viena, čia su kita vieta ir buvau apdovanota netilstančia diogeniška abejone – kur esu...

Jaučiuosi nepasakiusi kažko labai svarbaus... Nerašiau įžangos – mano pasakojime ir taip gausu pradžių, žyminčių nesibaigiančias mažąsias odisėjas. Pabaiga nori išvados, teiginio, pamokos, bet mano mažojoje odisėjoje daug kas neryšku ir neaišku – gal ji dar nesubrendusi tikram mitui? Tad vietoje epilogo irgi tiktų tuščias lapas. *Iš dviejų renkuosi trečią* yra apie negalėjimą pasirinkti ir apie tai, kas lieka suvokus, jog nebesulaikysi tolstančių dviejų, o trečia gali nenutikti. Gelbėtų saviironija, bet ir ją užgožia nuolatos dailinami asmeninių mitų ažūrai...

Lietuvoje manęs klausdavo, ar būčiau rašiusi, jei nebūčiau gyvenusi užsienyje? Kai kas pridurdavo: „Tau paprasčiausiai pasisekė, kitaip būtumei niekas..." Tai įdomūs pastebėjimai, tiesa, trikdantys, tarsi siūlyčiau melą, kuris vėliau išnirs dienos švieson. Gal šiek tiek ir pameluoju, nes esu diogeniškas, dvigubos tapatybės, žmogus. Mano kalbinis ir kūrybinis identitetas per du gyvenimo Kipre dešimtmečius pasidarė mišrus, jis tik iš dalies išsipildęs, nuolatos kintantis, kaip ir daugelio tų, kuriuos likimas paverčia pasaulio piliečiais. Kokią patirtį ir kam galiu perduoti su tokia biografija: užaugau Lietuvoje, studijavau Rusijoje, gyvenu Kipre, profesiškai brendau kelionėse tarp Kipro, Lietuvos, Anglijos ir kitų šalių? Toks žmogus turbūt nesunkiai užuos pasauliečių mišrūnų buveines savoje ir svečioje šalyje, sugebės išgyventi net atšiauriausiomis sąlygomis ir savo įgūdžiais jas sušildyti, o išlikimo jausmas gaubs jį taip stipriai, jog pirmam leis pajusti pavojų. Dėl įsivaizduotos laisvės jis išsižadės visko, atsiduodamas tikroms ir vaizduotei nepavaldžioms kelio grėsmėms. Kodėl kelionė? Kadais Kipro saloje nebūta tokio profesinio pasirinkimo, kokio man norėjosi. Ilgainiui ryžausi ieškojimams ir gyvenimui tarp šalių. Iš pradžių maniau, kad tai laikina, tačiau,

kaip juokaujama, nieko nėra stabilesnio už laikinumą, ir turbūt nebūna didesnės laisvės, kaip tuomet, kai neturi iš ko rinktis. Nepaisant visko, mano tikruoju širdies orientyru liko lietuvių kalba, mano namais – Kipras. Visgi galiu atrodyti diletantė tiek lietuvių, tiek kipriečių reikaluose: Lietuvoje, nes nedalyvauju kasdieniame Lietuvos gyvenime; Kipre – nes kipriečių bendruomenei esu atvykėlė.

Tarp manęs ir aplinkos visur tvyro atstumas. Jis tapo ne tik mano kasdienybe, bet ir charakterio bruožu, rašymo stiliumi. Bet kas ir bet kada gali pastebėti, kad rašydama per nuotolį aš niekuo nerizikuoju, esu saugiuose vandenyse. Bet kas gali paklausti, kokią teisę iš viso turiu rašyti apie lietuvišką arba kiprietišką tikrovę. Ar atstumas atveria kokias nors duris? Sunku pasakyti. Galbūt rašymas šiuo atveju ir yra vienintelės durys. Žinau, kad ateityje vis daugės mišrios tapatybės rašytojų. Jie keis kalbą, dovanodami jai naujų temų, naują jausmingumą ir žodyną. Visais laikais taip buvo – tai, ką šiandien vadinu pasaulio piliečiais, žmonijai žinoma nuo antikos. Tačiau greičio samprata pakito. Dabar mane skubina ir veja naujoji chronopolitika, suteikianti pirmenybę greičiui, o sparčiai kintantis pasaulis keičia mano kalbos jausmą.

Turbūt visi myli gimtąją kalbą, išimčių beveik nebūna. Regis, neturėtų būti trukdžių ir mokantis kitos kalbos, tačiau už kitos kalbos glūdi stebuklingas ja kalbančiųjų pasaulis, kurio tvarka ar sumaištis nebūtinai paklūsta mano įpročiams ir poreikiams. Kaip kad kelionė prasideda nuo pirmojo žingsnio, kalbos mokymasis – nuo pirmojo vertimo. Ilgainiui išmoksti girdėti kalbą panašiai kaip skaitant muziką iš natų, jei moki tai daryti. Jau sakiau, kad toks sugebėjimas – ne tas pats, kas nuspaudus mygtuką išgirsti Mozarto *ambientą*. Jei jis tobulai pasiektų klausą, tai lengvai atlieptų naująją chronopolitiką... Mygtuko suteikiama laisvė nepadeda pajusti pustonių ir virštonių, o juk kiekvienos

šalies kalboje įrašyta jos patirtis, ir kalba liejasi iš jos sielos ne kaip lengvas *ambientas* – kaip galinga lava. Tad gerai išmokti kitą kalbą kitoje šalyje – tai susikurti antrą gyvenimą ir leistis ilgon kelionėn į vis naują pasaulio suvokimą, išdeginantį – tarsi toji lava – ankstesnįjį. Ar tai laisvė?.. Pradėjusi mokytis naujos kalbos naujoje šalyje jaučiuosi tarsi įgavusi stiprius sparnus, išlaisvėjusi, bet pirminis laisvės pojūtis trunka neilgai. Jis prigęsta, kai nauja kalba pareikalauja būti ištikimai, matematiškai tiksliai suprasti reikšmes, justi idiomas, rašyti ir versti. Laisvė visados tik „tarp eilučių"...

Dar ne taip seniai siųsdavome „pieno" laiškus artimiesiems užsienyje – ten, kur tai buvo uždrausta dėl politinių priežasčių. Vienas tekstas būdavo rašomas cenzūrai, o kitas – į pieną pamirkyta plunksna tarp eilučių – apie tai, ko cenzūrai nereikia žinoti. Pieno raidės išdžiūdavo ir jų nesimatydavo. Tačiau pakėlęs lapą prieš šviesą galėdavai perskaityti tikrąjį tekstą. Panašiai ir viena kalba yra cenzūra kitai, ne tik politiškai, bet ir kultūriškai, filosofiškai, istoriškai... Kad suprasčiau aplinką, kuri mane supa čia ir dabar, turiu išmokti ją laisvai skaityti – ir ne perkeltine prasme. Kiekviena kultūra yra tarsi palimpsestas – senas, pakartotinai naudojamas rašymui pergamentas, kuriame visados matyti ir keli ankstesnio rašto fragmentai. Įveikusi tokį palimpsestą jaučiuosi tarsi įgijusi dar vienus namus...

Namai... Kipre kūriau savo namus, tačiau ilgai atrodė, kad tai darau ne tiek sau, kiek dukroms. Maniau, jog mano tikrieji namai likę Lietuvoje. Ten, kur prasidėjo gyvenimo kelias. Ten, kur tėvai. Tėvai, kaip ir vaikai, yra mūsų šaknys. Tik labai skirtingai. Gal todėl mano kelionės į Lietuvą niekad nebuvo paprastos. Mat aš taip ir neišmokau su ja atsisveikinti ir kaskart grįždavau Lietuvon kaip namo. Namai yra savotiška sugrįžimo stotis. Juose visados lieka dalis tavęs, kuri ne taip lengvai leidžia pradėti viską iš naujo kitoje vietoje. Ilgainiui ir pati nepajutau, kaip Lietuva tapo

mano periferija... Perkėliau lietuvių kalbą į Kiprą ir kitas šalis, rašiau lietuviškai, bet ne apie tai, kuo gyvena Lietuvos lietuviai. Kartais suabejoju, ar rašau taip, kaip gyvenu, ar imu gyventi taip, kaip rašau? Įdomu, kas būtų geriau? Sąsaja Kipras–Lietuva buvo man srauni upė, kurią reikia perplaukti, ir pasiekusi kitą krantą tenorėjau kristi ant žemės ir džiaugtis. Visam laikui atsikračiau šarvų, saugančių mano autentiškumą ir šaknis, pradėjusi rašyti ir versti. Vis naujas atsivėrimas abiem tėvynėms man pasidarė svarbesnis už įpročius ir sėslumą. Priėmiau dvigubą tapatybę, pavadinau ją diogeniška. O kas toliau?

Pasaulis būtų paprastesnis, jeigu kalba ar dviem galėčiau išreikšti, ką noriu pasakyti. Štai jis, pasaulis, apie kurį galiu papasakoti žodžiais, o štai kalba. Vis sugrįžtu prie klausimo sau pačiai: jeigu pradėčiau rašyti graikiškai, ar šitaip atsiskleistų mano kitoks *Aš*? Tai pamažu gilėjantis manyje susidvejinimas ir susirūpinimas, kuria kalba dabar mane geriau supranta mano dukros ir kiti žmonės. Šiandien dukros jau suaugusios, gerai kalba lietuviškai ir turi dar vieną tėvynę. Šito nebūtų, jei jos nemokėtų lietuvių kalbos. Niekas nedovanoja tėvynės taip, kaip gyva vietos kalba.

Savo dukrų net ir su tokia brangia dovana nedrįstu vadinti tikromis lietuvaitėmis, kaip ir savęs – tikra kipriete. Esame diogeniškos, stojame vienodai už abi tėvynes ir atsakymus į savo svarbiausius klausimus randame kažkur trečioje erdvėje, tarp abiejų šalių... Kas vasarą skubame iš Kipro į Lietuvą, apkvaitintos ir išaižytos kaitros, paverčiančios salos peizažą panašiu į mėnulio ir nudažančios kalnų papėdes kapučino spalva. Vieną po kito iš lėto verčiame Lietuvoje praleistų dienų puslapius, spalvingus, paslaptingus, švytinčius kaip apyaušrio rasa. Nėra nieko gaivesnio už tą vienų gyvenimo metų tarpsnį – lietuvišką vasarą, – kurią užsimeti kaip gerai išdėvėtą, nevaržančią kūno lininę suknelę, ir, trumpam sviedusi viską per petį, eini laisva ir net sau pačiai nepriklausanti. Į buvimo čia ir dabar aiškumą, į aiškumą

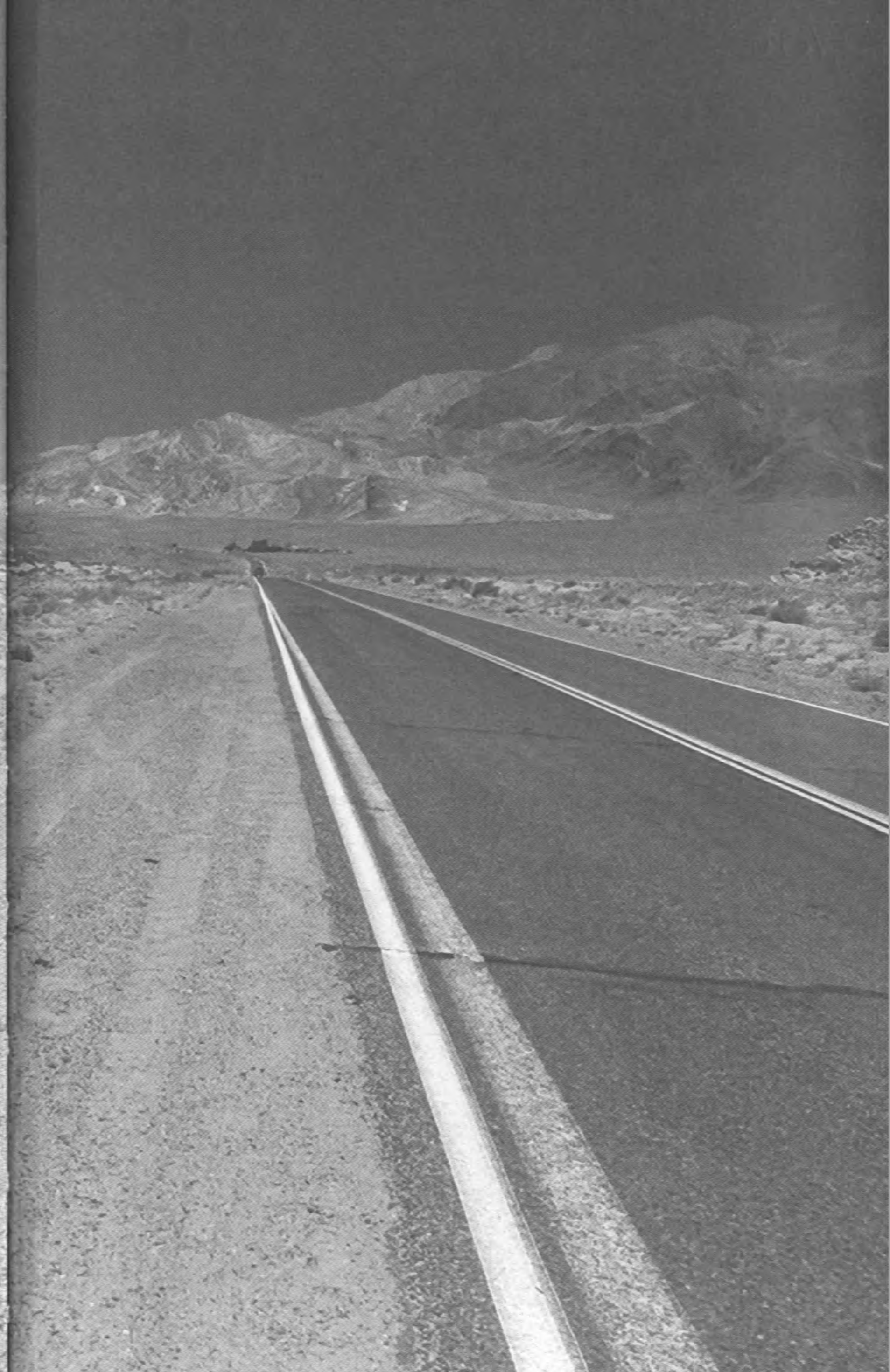
dėl to, kad esi čia ir dabar, bet negali, nebemoki likti ilgam, nors norėtumei... Todėl ir aiškumas būna kaskart vis kitoks, trumpalaikis, įmanomas tik siaurame laiko ir vietos ruože, o abejonė ir susidvejinimas – amžini. Ir taip tinka nepritapėliams, kurių odisėjos nesibaigia grįžimu namo – į išsvajotą Itakę – o, regis, nuo šito tik prasideda.

Nikosija, 2014 m. rugsėjis

Staponkutė, Dalia

St82 Iš dviejų renkuosi trečią : mano mažoji odisėja / Dalia Staponkutė; [knyga iliustruota Arūno Baltėno ir autorės asmeninio archyvo nuotraukomis], Apostrofa, 2014. – 217, [7] p.
ISBN 978-9955-605-84-3

Antroji Kipre nuo 1989-ųjų gyvenančios rašytojos knyga, kurią ji pavadino mažąja odisėja. Sėkmingai debiutavusi 2007-aisiais su esė rinktine *Lietumi prieš saulę*, autorė tęsia savo – kaip lietuvės, intelektualios moters ir mamos – gyvenimo kelionės temą, tik šįkart nuo kultūrinių filosofinių apmąstymų pasuka intymumo link. Tekstai kupini tikroviškų herojų su tikrais vardais ir tikrų įvykių su tikromis detalėmis. Penkios knygos dalys – tarsi penkios autorės gyvenimo kryptys ir vis kitokia asmeninio mito dėlionė. Į Lietuvą ir Kiprą Dalia Staponkutė žvelgia kaip į tėvynes – savo ir dukrų, – tačiau nei vienoje, nei kitoje nesijaučia atradusi save arba išsipildžiusi. Pamažu įsismelkia dar vienos – trečiosios – šalies nuojauta ir iškyla naujo pasirinkimo klausimas.

UDK 821.172(564.3)-4

Dalia Staponkutė

IŠ DVIEJŲ RENKUOSI TREČIĄ

Mano mažoji odisėja

Redagavo Giedrė Kadžiulytė ir Audra Kairienė
Dailininkė Sigutė Chlebinskaitė

Išleido „Apostrofa“, a/d 1026
LT-01004 Vilnius
el. p. apostrofa@takas.lt

Spausdino „Standartų spaustuvė“
Dariaus ir Girėno g. 39
LT-02189 Vilnius
el. p. info@standart.lt

Dalia Staponkutė rašytoja, filosofė, vertėja

Gimė 1964 m. Šiauliuose. 1987 m. baigė filosofiją Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) universitete. Po studijų dėstė Šiauliuose, 1989 m. išvyko gyventi į Kiprą. Ten pradėjo versti iš anglų, rusų, lietuvių, vėliau – iš graikų kalbų, dirbo įvairiose įstaigose. Vertė grožinę literatūrą: Niką Kazantzakį – į lietuvių, Sigitą Parulskį – į graikų kalbą. Apgynusi daktaro disertaciją, dėstė Kipro valstybiniame universitete, buvo trumpam grįžusi dirbti į Lietuvą, JAV išleido monografiją apie filosofą Alphonso Lingį, dalyvavo Artimųjų Rytų regiono taikos konferencijose. 2007 m. debiutavusi su esė rinktine *Lietumi prieš saulę*, sulaukė kritikų ir skaitytojų įvertinimo. Daug keliauja, tačiau daugiausia laiko praleidžia Nikosijoje, Kipre, turi dvi dukras – Elektrą ir Nefelę.

„Negalėdama pasirinkti tarp dviejų tėvynių, – nes ilgainiui ėmė jaustis svetima abiem, – Dalia Staponkutė pamažu atranda trečiąją šalį, siejamą ne su konkrečia vieta, o su nomadišku tapsmu, kūrybinių ieškojimų ir įspūdžių keliu, džiugesiu ir eksperimentu, atvirumu pasauliui, visuomet siūlančiam kitoniškumą.“

Laura JUNUTYTĖ, filosofė

„Ši knyga – šiuolaikinis tarpkultūrinių ir lietuviškųjų, išorinių ir vidinių, realybės ir vaizduotės odisėjų variantas.“

Jūratė ČERŠKUTĖ, literatūrologė

„Kaip ir visoje geroje literatūroje, čia nieko kategoriškai neteigiama, bet leidžiama pajausti daugialypį išgyvenimų audinį.“

Laimantas JONUŠYS, vertėjas, literatūros kritikas

Antroje knygoje Dalia Staponkutė tęsia gyvenimo kelionės temą, pradėtą esė rinktinėje *Lietumi prieš saulę*. Šįkart nuo kultūrinių filosofinių apmąstymų autorė pasuka intymumo link. Tekstai kupini tikroviškų herojų su tikrais vardais ir tikrų įvykių su tikromis detalėmis. Penkios knygos dalys – tarsi penkios autorės gyvenimo kryptys ir vis kitokia asmeninio mito dėlionė. Į Lietuvą ir Kiprą Dalia Staponkutė žvelgia kaip į dvi tėvynes – savo ir dukrų, – tačiau nei vienoje, nei kitoje nesijaučia atradusi save arba išsipildžiusi. Pamažu įsismelkia dar vienos – trečiosios – šalies nuojauta ir iškyla naujo pasirinkimo klausimas.

„Dalia Staponkutė yra viena iš tų retų svetur gyvenančių lietuvių rašytojų, kurių negalima priskirti kokiai nors banaliai apibrėžiamai mūsų literatūros krypčiai, tarkim, emigrantų literatūrai. Nuo pat pirmųjų esė Dalia Staponkutė – galbūt čia „kaltas“ filosofinis rašytojos išsilavinimas – stengėsi suvokti save kitoje kultūroje, atskleisdama tą suvokimą kaip didžiulį analitinį darbą. Ji nuolat reflektuoja ir fiksuoja savo – kaip lietuvės, intelektualios moters ir mamos – asmenybinį kismą tomis aplinkybėmis, kurios žmogų arba „ištapatina“, arba sutvirtina jo šaknis. Prisilietimas „iš vidaus“ prie šeimos ir moters gyvenimo Kipre, kurį dauguma skaitytojų žino kaip paplūdimį, ofšorinių kompanijų rojų ar šalį, kurioje „oras toks, koks Lietuvoje būna dvi dienas per metus“, atvers kitą, kiaurus metus, o gal ir visą gyvenimą audringo klimato zoną – tai pasaulio savyje ir savęs pasaulyje suvokimas.“

Giedra RADVILAVIČIŪTĖ, rašytoja

„Staponkutės kūrybai būdingam dvipoliškumui suprasti labai paranki ispanų mąstytojo J. Ortegos y Gasseto pasiūlyta perskyra, pagal kurią Viduržemio jūros regiono kultūra yra persmelkta įspūdžių ir jusliškumo, o germanų – Šiaurės ir Vidurio Europos – kultūra kupina refleksijos. Ši knyga liudija sėkmingą abiejų kultūros pavidalų sintezę.“

Dalius JONKUS, filosofas

